ГАРТ

1931

3

ЛІМ

ГАРТ

ВСІМ, ХТО ХОЧЕ ПРОТЯГОМ 1932 РОКУ БУТИ В КУРСІ СПРАВ ПРОЛЕТАРСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ Й ЗНАЙОМИТИСЯ СВОЄЧАСНО З НОВИМИ ТВОРАМИ ПРОЛЕТАРСЬКИХ ПИСЬМЕННИКІВ ТАК УКРАЇНСЬКИХ, ЯК І ЗАКОРДОННИХ, НАГАДУЄМО:

ЧИТАЙТЕ ≡ ПОШИРЮЙТЕ ≡ ЖУРНАЛ „ГАРТ“

ОРГАН ВСЕУКРАЇНСЬКОЇ СПІЛКИ ПРОЛЕТАРСЬКИХ ПИСЬМЕННИКІВ, ШОСТИЙ РІК ВИДАННЯ • ЗА РЕДАКЦІЄЮ: І. КИРИЛЕНКА (відповід. редак.), Б. КОВАЛЕНКА, В. КОРЯКА, І. КУЛИКА, І. МИКИТЕНКА, Г. ОВЧАРОВА, С. ЩУПАКА

В „ГАРТІ“ 1932 РОКУ ЧИТАЙТЕ:

Романи, повісті, оповідання, новелі, поеми, вірші, подорожі, літературно-критичні статті, нариси, репортаж, нотатки, огляди, рецензії, літературні пародії, українську й закордон[...] [х]роніку і т. інш. Крім творів українських пролетарсь[...] [...]ків, журнал міститиме твори західньоукраї[...] [...] [та]кож переклади : : : з видатни[...] [...] [пись]менників : : :

[...]ИКИ:

[...] Баглюк (Ар-
[...]бриків, В. Бо-
[...]ідзе (Тифліс),
[...]ерт (Берлін),
[...]рлін), В. Гай-
[...], Майкл Ґолд
[...]кой, М. Гас-
[...]в), А. Гідаш
[...]й, А. Дикий
[...]а (Москва),
[...], Г. Каган
[...] [...]к, Р. Куш-
[...] [...]енко (Мос-
[...] [...]тіс (Браті-
[...] [...] М. Майсь-
[...] [...]. Муратов
(Х[...] [...]адіїн (Ми-
ко[...] [...] Олійник
(К[...] [...]еса), Л,
Пе[...] [...]овське).
А. [...] [...]обко, Л.
Скр[...] [...]), А. Се-
ліва[...] [...] М. Те-
реш[...] [...] Тудор
(Ль[...] [...]гельсь-
кий, [...] [...] (Київ),
В. [...] [...]ський

П[...] [...]А:

на[...] [...]п.
[...]п.

П Е[...] [...]Є:
Союз[...] [...] всьому Союзу
А Д[...] [...] К Ц І Ї:
[...] Карла Лібкнехта, 11, кім. 3, тел. 51-93.

ГАРТ

Вся вуспівська організація повинна глибоко вивчити і засвоїти історичні ухвали XVII Всесоюзної партійної конференції і неухильно керуватися ними в повсякденній боротьбі за перебудову роботи, за розгортання творчої дискусії, за нові ідейно творчі висоти пролетарської літератури.

H A R T

LITERARISCHE UND KRITISCHE MONATS
SCHRIFT DES ALLUKRAINISCHEN VERBANDES
PROLETARISCHER SCHRIFTSTELLER «WUSPP»

REDAKTIERT VON: I. KYRYLENKO, B. KOWALENKO, W. KORJAK,
I. KULYK, I. MYKYTENKO, H. OWTSCHAROW, S. TSCHUPAK, DWOU
LIM (STAATSVERLAG „LITERATUR und KUNST") MÄRZ 1932

ГАРТ

ЛІТЕРАТУРНО
ХУДОЖНІЙ ТА
КРИТИЧНИЙ
ЖУРНАЛ ВСЕ
УКРАЇНСЬКОЇ
СПІЛКИ ПРОЛЕ
ТАРСЬКИХ ПИ
СЬМЕННИКІВ

VI-ТИЙ РІК ВИДАННЯ
РЕДАҐУЮТЬ: І. КИ
РИЛЕНКО, Б. КОВА
ЛЕНКО, В. КОРЯК
І. КУЛИК, І. МИКИ
ТЕНКО, Г. ОВЧАРОВ
С. ЩУПАК

ДВОУ
ЛІТЕРАТУРА
І МИСТЕЦТВО

1932
БЕРЕЗЕНЬ

№ 3

Бібліографічний опис цього видання вміщено в „Літописі Українського Друку“, „Картковому Репертуарі“ та інших покажчиках Української Книжкової Палати.

Обкладинка художника А. Страхова.

Укрголовліт 1488
Зам. № 255 — 6496

ДВОУ УПП 7 Друк. ім. Фрунзе, Харків
Донець - Захаржев., 6,

ПРИВІТАННЯ ДО П'ЯТИРІЧЧЯ ВУСПП

СПІЛКА пролетарсько-колгоспних письменників (Плуг) палко вітає ювілянтів — ВУСПП та „Молодняк", які у неухильній боротьбі за генеральну лінію партії в літературі дійшли на день свого п'ятиріччя величезних успіхів.

Всупереч право-„лівацьким" опортуністичним твердженням, всупереч контрреволюційно-троцькістським „теоріям" пролетарська література і її передовий загін на Україні — ВУСПП — за проводом комуністичної партії виборола собі право на існування і є на сьогодні основною, найближчою до партії ведущою літературною організацією на Україні, що увімкнулась в усі процеси соціялістичного будівництва і творить літературу, як міцну зброю в руках пролетаріяту для дальших клясових боїв, за дальше розгортання цих боїв із рештками капіталістичних елементів як у місті, так і на селі за побудову соціялістичного суспільства.

ВУСПП та Молодняк є стійкі загони загальновоаппівської організації.

Спілка пролетарсько-колгоспних письменників (Плуг) твердо переконана, що ВУСПП та Молодняк на підставі рішень свого останнього пленуму, який з усієї рішучістю і правильно викрив і засудив усі свої хиби і помилки, що про них своєчасно сиґналізувала партійна та комсомольська преса, поклав край безпринципній груповій боротьбі і по-новому приступив до запровадження в життя 6 історичних вказівок т. Сталіна.

Спілка пролет.-колгоспних письменників переконана, що в наступній роботі ВУСПП та Молодняк приділять належну увагу і пролетарсько-колгоспній літературі і, зокрема, Спілці П.-К. письменників („Плуг"), яка так само, на своєму останньому перебудовному пленумі, засудивши правоопортуністичні помилки в минулій роботі та „лівацькі" закрути, стремить до запровадження в своїй роботі настанов, що їх дала XVII парт. конференція, стремить до спільної роботи з передовим загоном ВОАПП, бойовим основним загоном пролетарської літератури на Україні — ВУСПП та Молодняком.

Лише в цій тісній єдності за проводом Ком. Партії ми зможемо створити Магнетобуди літератури.

Хай живе Компартія!
Хай живе проводир світової революції **т. Сталін!**
Хай живе пролетарська література!
Хай живе ВУСПП — Молодняк!

Секретаріят Спілки прол.-колгосп. письм. **(Плуг)**.

ПАЛКО вітаємо ВУСПП - Молодняк, що за проводом ленінської партії в непримиренній боротьбі на два фронти пройшов славетний п'ятирічний шлях свого існування. Тільки під постійним керівництвом комуністичної партії, неухильно виконуючи всі її директиви, ВУСПП — Молодняк став передовою пролетарською літературною організацією.

Ваш п'ятирічний ювілей є величезне досягнення робітничої кляси в переможній боротьбі соціялістичного будівництва, в створенні великого мистецтва більшовізму.

В ногу з цілою клясою до нових перемог за створення Магнетобудів у літературі.

Редакція журнала **„Плуг"**.

БІЛЬШОВИЦЬКЕ вітання Всеукраїнській Спілці пролетарських письменників із першою п'ятирічкою її існування.

За минулі п'ять років пролетарські письменники України своєю роботою довели, що вони не німі, пасивні свідки й спостерігачі ґрандіозних зусиль Всесоюзного пролетаріяту в боротьбі за будівництво соціялізму, а активні борці, що своєю художньою творчістю впливають на маси, наснажують маси дедалі новою і новою енерґією.

Тоді, коли ми вступаємо в останній рік першої п'ятирічки, коли на черзі стоїть питання про роботу по-новому, про втілення в життя шости історичних умов, висунених вождем т. Сталіном, коли транспорт і постачання потребують уваги всієї пролетарської суспільности, коли питання про загальне навчання висунено на перший плян, перед працівниками пера постають нові велетенські завдання.

Але Спілка пролетарських письменників України, що ввесь час додержується принципу: „будуючи новий світ,—ми будуємо і себе та свою роботу",—не маю сумніву, збудує себе по-новому і буде і надалі, як була й досі, на висоті своїх завдань.

Хай живе Спілка пролетарських письменників України, що неухильно здійснює генеральну лінію партії.

Голова Всесоюзного Комітету
радіомовлення Фелікс Кон.

ВСЕУКРАЇНСЬКІЙ Спілці пролетарських письменників, одному з передових ударних загонів пролетарської літератури народів СРСР і міжнародного фронту революційної літератури в п'ятиріччя її переможної боротьби за гегемонію пролетарської літератури шлю бойове більшовицьке вітання.

Бруно Ясенський

Москва

І В А Н Л Е

І Н Т Е Ґ Р А Л

П О В І С Т Ь

З а к і н ч е н н я[1]

IX

ПРОРИВ на заводі поглиблювався. Напочатку це пробивалося лише на числах. Тонни, метри, ешельони, людиногодини, карбованці тощо, які зрештою склали відсотки пляну. Відсотки підраховували, на воротах — перед прохідною записували ці відсотки відповідною твариною — були проти рисистого коня, потім проти спортсмена, а це вже проти пари сірих чумацьких волів. На черзі черепаха.

Та справжнє відчуття прориву сталося тоді, коли в заводоуправління посипалися запитання з інших заводів та новобудівель, коли в центральних газетах з'явилися погрозливі замітки про те, що завод „Жовтневої Революції" зриває плян інших заводів та новобудівель...

В „Правде" з'явилася пророчиста замітка:

> „За припиненням доставки коксу з заводу „Жовтневої Революції" потушено домну № 2 Крайського заводу. Справою зацікавився комітет виконання при Раднаркомі СРСР. Домна № 3 працює на неповнім завантаженні..."

Разом з цією заміткою заводоуправління дістало авторитетне запитання: „Що це означає"?

Керівна верхівка занепокоїлася. Одержано й інші тривожні запитання:

> ... „Ми використали всі запаси чавуну. Зриваєте плян машинобудівництва. Терміново досилайте недодане за минулий місяць.
>
> Завод „Червоний Плугатар".

З Дніпробуду просто повідомили, що провину за недостачу арматурного заліза будівництво покладає на завод. Адміністрація Турксибу прислала вповноважену делеґацію-бриґаду з'ясувати й відвантажити потрібні рейки. І тільки англійська суднобудівельна фірма Ллойда надіслала чергового акта, що вона цілком задоволена і кількістю і особливо якістю криці. Некрасов попервах хотів радіти такому повідомленню. Адже це закордонна

[1] Див. „Гарт" № 1-2, 1932 р.

фірма, що на концесійних умовах будує нам торговельні великі теплоходи океанські.

Але радість була отруєна.

— Теплоходи то вони нам будують, товаришу директоре...— говорив Денис Воркун, член штабу ліквідації прориву. Нам будують пароплави з нашої недоброякісної криці... А може там...

— Нічого там, товаришу Денисе, немає.— Але директор не вірив цим своїм переконанням. У Воркуна воно так продумано й ясно вийшло, що не знаєш, як йому заперечувати.— Крицю то Ллойдові даємо ми.

Воркун мав оту байкову українську епічну натуру, „медлительность в движениях“ і твостодумство. Але він же мав і інші „ознаки“—уперту вдачу. Не зрушить з місця, доки силою його не візьмеш.

— Пред тавник Ллойда Андреа...

— Що ж з того? Ми даємо все, що є кращого в нас. Андреа добрий знавець литва, криці...

— І незаперечний аґент „Бельгийского общества“. Що ви мені, Оксентію Гавриловичу, спеціяльність його суєте, коли я знаю хто він...

— Хто?

— Шкідник, от хто. Довірили козлові капусту, або манахові молочницю... Може він двоє жалуваннів отримує, хто його перевіряє. Що то за доляри він одержує з пошти? За яку роботу, за яке спасибі? А ви мені кажете. Та це, щоб ви знали, найбільший прорив, коли ворог нас хвалить...

— Це ще Ленін сказав...

— Я й не кажу, що це я видумав... Ленін тоже добре знав ту наволоч.

Ця розмова зіпсувала остаточно директорський настрій. Вона стривожила дирекцію, перекинулася до партколективу й аж до райпарткому дістала.

Штаб ліквідації прориву засідав у райпаркомі в кабінеті Аджарова. Знервований останніми газетами, телеграфними повідомленнями та невдачами з поверненням Даниленка, Аджаров був радий на комусь зігнати злість.

— Ти не крути, Некрасов...— різко обрізав він директора...— Завод дійсно застарів, це так. Але пророчить нам безконечні аварії нема чого. Аварії вже виникли, які малися бути. Домни не дають металю, це так. Але кокс... Чому кокс знов тільки 71 відсоток програми? Вугілля? — Його хватає. Поганий ґатунок? Кажіть, пишіть про це...

— Це недовіра керівництву, фахівцям.

— Не лякай, Гавриловичу...— гукнув Ністрат...— Може декому й довірять не можна...

— А колектив куди дивиться? Куди дивляться партійці доменного осередку? Чому до цього часу не сказали свого слова про Андреа, про Шушака?...

— Про Шушака говорили вже... Пошукайте в паперах райкому. Ухвалювали, та що з того. Спецеїдство, Даниленка на заслання...

— Товаришу Воркун! Це ревізія постанов партії. Даниленко не на засланні, а на партроботі. Цека не змінив постанови бюра райкому.

— Але й не ствердив її. Покажіть нам це ствердження. Я... Я...

Безперервний дзвінок спинив запал Денисюка, й він сів. Аджаров вишукував слів, щоб осадити Денисюка, але й не відштовхнути його від себе.

— Товариш Денисюк член бюра й... відповідає за його дії. Тому прошу товаришів за це на нього не ремствувати.

Більшість засміялися, й це здалося Аджарову за його підтримку. Розмови тяглися довго й від запальних, що намагалися знайти причини прориву, вирвати як гнилого, заразного зуба, переходили на тягучі, нудні, часто непотрібні повторення, що породжують зненависть до засідань, отрують запал.

Опівночі було записано багато ухвал. Більшість із них пропозиції Аджарова: поглибити роботу серед ударників, поширити соцзмагання в прокатному цехові, поставити на технараді питаня про участь інженерно-технічних робітників у ліквідації прориву... тощо.

Але було ухвалено й Воркунову пропозицію:

„... З метою перевірки кадрів, відповідальних за виконання плянів, особливо в доменному цехові, закриті збори цехового осередку мусять дати характеристику цих кадрів, зокрема характеристику роботи інженера Андреа...“

Засідання штабу було перервано на невизначений час. Але Некрасов почував себе краще. Стало чомусь ясно, що не він, Некрасов, а райпарком винен у прориві. Не дарма ж так усі виправдувалися, знімали з себе відповідальність, вишукуючи її в об'єктивних умовах, ветхості заводу та вигадці Даниленка-Маньковського — 4 домні, що забирає багато уваги, людей, коштів та матеріялу...

X

Дві години тупцювалися збори цехосередку на одному місці. Троє комуністів-французів говорили тільки між собою, не маючи бодай найменшої змоги взяти участь в обговоренні характеристики свого начальника інженера Андреа. Маньковський пробував пояснити німецькою мовою, та, на жаль, жаден з цих французів не володів нею навіть так, як Маньковський.

Тютю сьогодні обрали вести протокола зборів. Хто ж краще запротоколює їх, як не стенографістка.

Довго трималася Тютя, боролася в собі, вирішувала. Ніхто на заводі не знає, що вона собою являє й чи не викриє її знання французької мови. Але далі триматися було не можна. Справа

йшла про інженера Андреа. Його так одностайно й гостро засуджували, як антирадянську людину. Це може спричинитися до набажаних ускладнень, а їй, Тюті Зіненковій, цього категорично не хотілося. Хто там знає який з неї кандидат партії, але вона членські внески платить акуратно, на закритих зборах присутня, на заводі активна.— Досить.

Катерина Зіненкова партійка.

— Товаришу Денисюк! Я знаю французьку мову трохи...

— Чого ж мовчите, товаришко стенографістко? Будь ласка, перекладіть їм, що збори характеризують інженера Андреа.

— Алеж збори ще не характеризують..

— Ну, словом, дехто висловлюється...

Тютя заговорила до французів. Навіть з місць посхоплювалися всі троє. Вони були щиро порадувані тим, що таки візьмуть участь у зборах цеху.

Тютя говорила:

— Інженеру Андреа хотять доручити закінчення 4 домни... Принаймні консультацію. Отже треба висловити свою думку щодо можливости такої довіри Андреа.

Тютя навіть якесь задоволення відчувала, що так у пригоді стала закритим партійним зборам цеху. Помічала задоволені і вдячні погляди авдиторії й слухаючи нотувала виступ одного молодого, косенького на очах француза-робітника:

— Андреа ми теж узнали тільки у вас. Чогось доброго за нього не можемо сказати, хоч і різко схарактеризувати його теж не можемо. У всякім разі досить з нього п'ятої домни. До четвертої його допускати так не можна. Це ворог четвертої. Він так висловлюється про неї...

Другий, теж молодий, перебив:

— Ми категорично проти. Ще треба перевірити п'яту. А пляни вже зірвано, терміна не дотримано.., У нас ніяких змагань, ніяких бриґад. Він як лисиця з нами, але з Меллером щось діється таке в них...

Тютя стримана й навіть зворушливо задоволена. Вона звертається до третього, перериваючи цього молодого. Третій мав під сорок років, чорні підстрижені вуса й надто гострі, ніби хворі очі.

— Яка ваша думка, товаришу?

Робітник подивився на стенографістку такими очима, що аж мороз у неї поза шкірою поліз. Потім на товаришів своїх поглянув, ніби забираючи в них право говорити за всіх.

— Товариші! Дуже прикро, що ви нас не запитуєте, не запитуєте партгрупи, яка безпосередньо працює в інтересних, не подібних на ваші умовах, взаєминах, організації праці тощо. Але добре, що хоч тут ми маємо змогу висловити свої думки. Андреа не годиться. Це хитра й замкнена в своїх якихось падлючих ідейках людина. Андреа наробить вам мороки. Коли хочете, ми дамо вам характеристику від усіх наших — сотні робітників.

Тютя вважала, що характеристика вже повна й, махнувши рукою промовцеві, щоб спинився, переклала:

— Всі вони вважають, що інженер Андреа досить інтересна особа. Зовні він ніби аристократ...

— Oui, Oui!.. Aristocrat! — ствердили французи.

— ... Зовні він ніби аристократ — у Тюті вдячно й задоволено блищали очиці,— але чесна й віддана роботі людина. Вони дивуються, чому досі його, як фахівця, не притягнено до роботи на 4 домні...

— А що то один гарячкувався й про Меллера щось згадував, здається, не зовсім дружелюбно...— запитавНістрат.

— Про Меллера? — тільки на мить знітилася стенографістка,— про Меллера він говорить, що це зовсім інша натура, з якою доводиться вести боротьбу навіть інженерові Андреа. Він замикається в собі й надто вихваляє німецьку техніку, знущаючись з радянської...

— Ну то ще ми йому покажемо...— не витримав Маньковський

Інформація робітників-французів стала отже зовсім повною, тільки чомусь ішла в розріз з думкою осередку.

— А може ми, товариші, справді, помиляємося? — запитав Маньковський. Цього було досить, щоб висловлювання стали значно стриманішими, коректнішими.

Та для голосування це не допомогло.

Голосували пропозицію Ністратову. Вона різко неґативно характеризувала інженера Андреа й Шушака. Мовчанням обходила ця характеристика Меллера, Боброва й інших.

— Товариші, голосуємо. Перекладіть, будь ласка, французам цю пропозицію.

Тютя взяла до рук аркушика з резолюцією й удаючи, що перекладає дослівно, передала:

— Збори вважають, що Андреа все ж таки не заплямований інженер і що на четверту домну його можна допустити, коли б він цього захотів. Щождо інженера Шушака...

Французи перезирнулися, видимо, не знаючи хто це.

.. Щождо Шушака, то збори схвалюють бойкот усім тим, хто спецеїдствує й цькує цього відповідального фахівця.

Французи кислими фізіономіями дали зрозуміти, що вони резолюції не поділяють.

— Це не комуністична резолюція, не більшовицька...— таки правильно переклала Тютя репліку француза з вусами.

Та резолюцію голосували.

Піднялися руки. Тюті було ніколи голосувати, бо підраховувала голоси. Французи почували себе як побиті, але енерґійно зняли руки проти резолюції. Їх підтримало лише чотири голоси й один утримався, а саме стенографістка.

Але другого дня, перевіряючи протокола зборів цехосередку Аджаров здивувався такому стриманому й толерантному тону виступів партійців, такому рішучому захистові Андреа від фран-

цузів-комуністів і особливо невиразній і навіть прихильній для цього інженера резолюції.

— Ну ось і характеристика...— говорив Некрасов. — Це говорить цілий осередок. Це дає цілковиту картину партвиховавчої роботи в осередкові. А за Даниленка це було б? Та тут були б такі погромницькі промови, що на завтра всі специ розбіглися б з завода. І маєш на увазі: сам Денисюк керував зборами. Денисюк, що не видужав ще від тієї хвороби, на яку, на жаль, так хворів Даниленко. Прекрасний робітник, а от щодо спеців... Хана...

Аджаров зідхнув, замислився.

Некрасову здалося, що це не резолюція, а вирок. Знаючи настрої на заводі, Некрасов тільки міркував:

„Буде вибух за цією резолюцією .. не те тут, не те...“

Але голосно думок своїх не висловив і навіть показав свою зовнішню заспокоєність. Тепер, мовляв, можна починати працю.

На цьому востаннє розійшлися Некрасов і Аджаров. Обставини так склалися, що не довелося їм більше зустрічатися й таки обмінятись внутрішніми побоюваннями, бо і в Аджарова такі побоювання були.

XI

На столі, на стільцях, на ліжкові лежали в безладді газети. Чиясь рука, керуючи ними, вчувалася в кожній газеті.

— Чого ж їм треба? Ось, ось, ось... Всі вони пишуть про завод „Жовтневої революції“. Всі вони захлинаються ентузіязмом наших комсомольців, їх у приклад ставлять... Е-ех!..

Аджаров непомітно для себе став останнім часом сам з собою розмовляти. Переглядаючи газети з усього Союзу,— це була хороба Аджарова — він відмічав синім олівцем усе неґативне про завод, а червоним — усе позитивне. Простим механічним порівнянням встановлював, про що більше написано й давно вже не був задоволений з наслідків.

— Чого їм треба? Щодня прорив, прорив, прорив!.. Яке жахливе підприємство життя... Тьфу!..

Сплянув не для блезиру, а таки насправді, що плювок ляпнув об підлогу. Аджаров став серед кімнати, дивився на пляму від плювка й до болів голосно думав:

— ... Щодня щось нове. Лягаєш спать, ніби закінчиш усе... Кидаєш життя як злагоджену, хоч і стару вже, але випробувану машину, а на ранок знов і знов... Безперервна зла боротьба; тільки но з одного боку переможені перепони, полагоджено машину, як знов, з другого несподіваного боку, як з надр землі, як звалюються з етерових просторів нові й нові вороги... Вони коверкають спокійне споживання наслідків вчорашніх перемог, порушують заведену гармонію життя й розвиток... Вічна турбота, щоб не втеряти завойованого стану... — прекрасна перспектива...

Помовчавши Аджаров ліг на канапу, заклав під голову руки й ніби на розмальованій трафаретами стелі читав далі свої думи:

— ... Завод, пляни... Ну, нехай пляни, нехай терміни. Щодня нехай і робиться, як у годинникові: чавун, прокат, сталь, чавун, прокат... Так ні ж. На тобі утопленицю Таню Черевкову, любуйся, вигадуй, що з нею робити, прислухайся, що говорить маса, прибирай до рук, бо тут політичний момент. Мало тобі утоплениці, маєш міліцію, розклад, хабарництво... Насладився— дістаєш закусочку в вигляді повії в кабінеті радянської влади... Мозкуй, роби тут висновки... Кабінет бахурів приймає, замість вирішувати проблеми соціялізму, замість триматися в клясовій схватці. І так тобі: сидиш, районом керуєш, за машиною цією слідкуєш, паси, шестерні ніби перевіряєш. І не туди то, що десь перед очима в тебе одна така шестерня безстидно знімає з себе плахіття й... стоп! На стіл хочу!.. На радянський стіл замість проблем... Безстидниця... А ти крути життя, а ти тримай кермо... На чортового батька тобі дванадцять язиків, коли ти одному ради не даси, слова до пуття не скажеш... Ну раціоналізуємо, нехай би вже на цьому... Ні, цього мало. Піду на зло, наперекір інженерам. Аджеж гірко сидіти, коли ніхто й ні проти чого не протестує. Треба протестів, склоки. І маєш. Затіяли чорта... Загнали весь метал промпляну. Заскочили в тупика... Тепер давай Костя Аджаров підмогу... Кінчили б, мовляв, та компресорів нам старих не вистачить. Чорта вигадали, кому півтори тисячі кубометрів повітря на хвилину й не показуй, як колишній 4 домні. Значить що: Стоятиме. Раціоналізували. Французам віддай два компресори, Боброву два, а тому чортові... Хоч становись... та власними печінками видимай ті три тисячі шістсот кубометрів. Запасного, каже нехай пустять. Що ж, скаже Костя Аджаров, так пустять, та що з того толку. Одна тисяча чотириста не три тисячі шістсот... Е-ех, Даниленко!.. Дурак Альошка... Працювали б ми з тобою ще не півроку, а цілу п'ятирічку...

Тут Аджарова зрадила думка. Вона застрибала, заплутала мережива, від яких виступав холодний піт. Про Даниленка чомусь боявся згадувати Аджаров, особливо останні дні, коли десь підсвідомо думка підказувала йому сумніви й каяття за таке вирішення щодо Даниленка. Не стало тепер на заводі людини, якій би Аджаров так лаконічно сказав:

— Ліквідуй там, Даниленку...

І ліквідувалося, робилося. Тепер треба самому доглянути, перевірити. Навіть на четверту домну довелося сходити.

Аджаров схопився від нервової трясні. Згадка про четверту домну викликала в нього страх.

Задзеленчав телефон, і Аджаров зрадів йому. Він відчував, що коли чимсь іншим не перервати його думок, то й цю ніч не доведеться йому спати.

— Алло! Аджаров... Куди. Нічого подобного. Перехрестіться, товаришу... Ви щось переплутали... Устаткування для нової електростанції відвантажено з Дюссельдорфу, з Німеччини... Що? З Німеччини? Та бути цього не може... Хто каже? Меллер?.. А хто йому доручав? Чорт зна що. Хто в вас вартовий по станції? Федорак? Дурень він. Не має права. Коли це дійсно вже почало поступати устаткування на НЕС, то треба про це не Меллера, а нас... ну хоч би того... Да, да, Маньков... Що? Підписав Меллеру... Та чорт з вами! Ну, коли підписав Маньковський, то... що ж... нехай приймає... Чому ж ноччю? Звільняєте колії?.. Ага... Скажіть, що я розпорядився... Да, теж розпорядився, щоб цей самий німець...

Поклав трубку й довго стояв непорушно, як закам'янів. Очі в одну точку вставив.

— Меллер... німець... другий німець в ударники пішов... Отакий замкнений... Устаткування для НЕС'у приймає з бриґадою... Дев'ятнадцять ваґонів з Німеччини!.. Ну, держись, Костя! Знов коліщата в машині життя міняти треба. Знов почнеться... Коли вже такий німець, як Меллер, не витримав, в ударники пошився, то... Ото-го-го!.. За ці два десятки днів захотять поставити на ноги компресори нової станції. І невже... Поставлять?!!

До кімнати зайшли, не питавшись дозволу, Денисюк, Маньковський і Соловейчик.

Трохи згодом зайшли ще двоє: старий Ністрат із штабу ліквідації прориву та заводська стенографістка Тютя Зіненкова.

Маньковський блідий, вимучений, але як завше задоволений і визивно-впертий на виду.

Видно було, що прийшли вони за терміновим погодженням якоїсь нагальної й безповоротно вирішеної справи. От-от почнуть. Напруження зростає. В двері влітає Арнаутов і кричить ще в дверях:

— Уже. Всіх трьох сам бачив: Тарасенко, Майзель і Меллер. Меллер з робітничою бриґадою... Тарасенко документи з залізницею перевіряють, а Майзель уже готує під'їзну площадку біля НЕС'у... Там таке, хрест мене накажи, понавозили...

— Приймають? — перебив Маньковський.

— А як же! Такі машини...

— Так ми оце до тебе, Аджаров, погодити... Хочемо НЕС монтувати тим же порядком. Меллер уже з німцями, що приїхали з устаткованням, говорив... Не вірять, що за двадцять день. Воркун з бриґадою, Колосов з другою. У нас тут ухвала бюра. Меллера погоджуємося призначити... Чотири дні як прийшов. Добре працює. З Клявсом та з Дерев'янком змагається.

— Да-а... поговорити слід — тільки додав Маньковський, слідкуючи, як рапортував Денисюк секретареві районового партійного комітету.

Так стоячи й договорювалися. Алжаров навіть тільки тоді телефонну трубку пустив з рук, як за останнім з людей зачинилися двері. Зідхнув полегшено, але не відчув заспокоєння.

Лягаючи в ліжко, знов бурмотів:

... Завод, пляни, сталь, прокат. Ну держися, Костя!

XII

В будинкові для приїжджих шепталася прислуга. Щодня, щовечора буває щось нове в них. Голодним язикам, збалуваним до того ж знати новини з перших джерел, сьогодні було свято. На третьому поверсі ходили на пальчиках по коридорі, надували щоки на знак особливої небезпеки бути кимсь почутими й викритими.

На двері Андреа косилися очима, таїли дух, щоб уловити бодай одно слівце з-за тих дверей. Та двері були мовчазні. До того ж за дверима говорилося такою мовою, що її розуміла тільки одна з прислуги, та вона вартувала в равіпній зміні.

На першому поверсі шепіт, злісний, злорадний смішок.

— Отака комуністка!..

— Може ще й не комуністка... Брешуть.

— Ольга казала. Стенографістка само собою, а таки й комуністка.

— А він, який пітух! Днями якось заходжу. Дозвольте, кажу, у вас прибрати... Що ж, каже, прибирайте і, понімаєш, до мене ненароком так наблизився... А сам такий жилавий, навіть за бороду хотів узяти...

— Відкіля ти знаєш, що саме за бороду?..

Зареготали дружньо. Дівчина зніяковіла.

— Та ти ж сама казала, що й тебе брав...

Знов регіт. Знов ще тісніше купчаться дівчата й шепочуть про всі подробиці в кімнаті Андреа за недовгий час. Перебрали до дрібниць кожну з одвідувачок цього старого, але „жилавого“ інженера. Відкіля вони приїздили, хто вони, дівчатам було важко довідатись, і це надавало ще більшої гостроти самим одвідинам. Дівчата гаразд знали й про відносини між Чеховою жінкою та інженером. Вона йому білизну пере, а інженер відмовився від кімнати в новому будинкові на користь робітника з мартенівського цеху. Цей робітник, на прізвище Чех, недавно працює на заводі, але має молоденьку й повногруденьку дружину. І бере вона в інженера білизну прати. Інколи раненько заходить до кімнати, маючи свого ключа й... бере білизну.

Та це дрібниці. До всіх чужинців ходять жінки робітників за білизною, або селянки з молоком. А от сьогодні...

Об одинадцятій годині бачили Андреа в паркові об руку з стенографісткою. О дванадцятій вони йшли темними вулицями й провулочками в напрямі до заводу, може на проспект Дзержинського, до помешкання Касі. Але о першій вночі опи-

нилися обоє в кімнаті Андреа. По заводу й поза ним ходили вже всякі чутки. Дехто знав уже чия дочка стенографістка. Знали про це і в будинкові приїжджих.

Тим то такою гостротою віддавала ця візита Тюті до кімнати Андреа...

Спала Тютя в тій же кімнаті. Андреа рано вискочив, замкнув кімнату й щез. Прислуга будинку, виморена такою нічною подією, теж заснула.

І сталася нова неприємна подія.

Андреа повернувся до кімнати під десять годин. Тютя сиділа біля вікна, дивилася на завод і плакала. Поява Андреа не то що не заспокоїла її, а ще більше стривожила, й плач Тюті перейшов у ридання.

— Батьку!.. Моє пальто вкрадено...

Андреа зблід і тихо сів на канапу, де ще й досі лежала його постіль. Ліжко, де спала його дочка, теж не було по-жіночому прибране.

Встав. Ступив кілька кроків до вішалки, знов повернувся до канапи. Нарешті спромігся:

— Що ти говориш?..

Тютя дивилася на Андреа червоними від плачу очима. По щоках текли сльози. Вона розуміла, про що питав батько.

— Да... Я того листа поклала до кишені пальта.

— Цить! А-ах!..—зуби Андреа так заскрипіли, що здавалося й іскри з них сипалися. Він стис кулаки й здушив ними свою голову в скронях. Схопився й швидкою ходою пішов по кімнаті. Нарешті висловився.

— Пропали! Негайно ж змотувати удочки... А-ах! Так безглуздо зашилися. Такий лист! Куди тепер утечеш? ДПУ напевне має вже того листа. Може й крадіжку ДПУ організувало...—озирнувся на стіни—може тут у стінах якість мікрофони? Про що ми вчора говорили тут...

Вистраждана Тютя ледве говорила хрипким голосом:

— Про Меллера... Він може видати організацію. З того часу, як з ним поговорив Утьосов, ніби полаялися вони, з того часу Меллер став надто прихильний до більшовиків. Він в організації якось віддалік і був проти терористичних актів...

— Ми теж проти. Вся організація вже проти.

— Я ж тільки кажу, про що ми говорили... Потім він бував на 4 домні, а згодом цілком перейшов до них. Ось уже третій день, як заводський листок оголосив про нього, як про ударника...

— Сволоч!

— Говорили про цього листа до центру...

— Цить!.. Про це ми ще в саду говорили. Треба, щоб мати негайно сповістила всю організацію. Особливо Кращенкова й Шушака. Рудницький ідіот, чорт з ним...

— Да... ми говорили ще про гроші від Ллойда...

— Та перестань, Тютя!..

Андреа схопився й вискочив без кепі на вулицю. Ледве не впав, здибавши на вулиці аґента ДПУ. Але той навіть уваги не звернув на стурбоване інженерове обличчя...

XIII

В парку ще з вечора помітили вуркагани парочку чужинців. І одяг у них і розмова про це говорили.

— Можна подработать, лімон його матір! — говорили вуркагани за кущами. І вирішили „подработать“.

Весь вечір слідкували за парочкою. Не було жадних сумнівів, що цей інженер не випустить своєї „мадамочки“ з порожніми руками. Пожива останнім часом слаба. На базарі хіба в жінки якоїсь рушника, або сала шмат стягнеш. Та це дрібниці життьові. Хотілося вже „крупного дела“. Давно не було „крупного дела“, такого, щоб летіти після нього в інший район СРСР.

В одній з темних вулиць вуркагани вирішили діяти. Пустили двох „п'яних“ назустріч, щоб інсценувати хуліганство, а потім зробити своє. „П'яні“ проходячи, помітили, що інженер тримає в руці досить таки блискучого й переконливого револьвера.

Тактику довелося змінити.

В провулочку на Андреа з Тютею полетів добрий шмат цеглини. Цеглина просвистала над головами й ударилися в протилежного паркана. Заґвалтували собаки.

— Пішли назад!.. — скомандував Андреа не розгубившись.

З-заду полетів ще шмат цеглини, але ще з меншим ефектом. Андреа з Тютею вийшли на світлу вулицю й пішли просто до будинку приїжджих.

— Заночуєш у мене, — тільки й сказав Андреа перед будинком.

Вуркагани ввійшли в газард. Так несподівано й просто жертва випорснула з рук. Та вони були уперті.

Ніч тепла. Десь унизу гудів і рушив землю завод. А тут спало все кругом.

Знають вуркагани інженерські звичаї. Дівчата ранком вискакують від чужинців пробкою й шукають найтемнішого завулочка, щоб непомітно прошмигнути перед розплющеними очима поговорів. Знають про це вуркагани й на своє сподіваються.

Та вискочив ранком тільки сам інженер. Як злодій вискочив і поза рогом подався до заводу.

— Действуй, братва... — командував старший серед вуркаганів.

І діяли. В коридорах порожньо. Вартова спить на столі схилившись. Прочитали на дошці ім'я інженера й нумер 36. Виключили світло в коридорі й один приплюск до стіни, поблизу біля вартової...

А на третім поверсі без жадного звука відімкнулися двері тридцять шостої кімнати, й перше, що було на кілочку, опинилося в надійних руках. То було пальто Тюті. На нього ніхто не роздивлявся.

Так просто й по-хазяйському. Навіть двері знов замкнули й на виході один повернувся та увімкнув світло біля вартової.

Вона собі сопіла придушеним носом, а вуркагани за свалками міськими роздивлялися здобич.

— От сволоч, бра! Ні копієчки. А ще французький інженер. Бєдна дєвочка всю ніч і ні коп'я...

Витягли пакунок, перезирнулися.

— Стой, бра!..

Розірвали. Лист чужою мовою. Маленька приписочка, пришпилена голочкою:

„Шановний Кар.. N!
Може бути й гірше. Становище тривожне. Д. 4. закінчують. Вона може піти, люди стануть іншими. Не шкодуйте грошей на добре... Це останній лист, поспішіть переслати..."

Тут, бра, знов якісь не наші літери й підпис!

„Ваш Клім Ворошилов".

— Ого-о!

— Бре! Не можить цього бути. Який Ворошилов?..— Брали з рук папір придивлялися й вимовляли всі літери підпису: „Клім Ворошилов".

— Да-а.

— Стой! Ідея! Отдадім, бра в ГПУ. Нехай самі розберуться.

— Що? Дурак, пацан. А можить ето деньги?..

— Як?

— А так, ГПУ нам не повірить і ще й лягавих підішле, в маліну потрапимо. Я з того інженерика сум-мочку здеру за цього листа...

Братва зрозуміла. Кололося, кортіло, хоч і страшно. А все ж, що він зробить. Ну в маліну передасть, в іcправдом надішлють. одягнуть.

— Правильно. Берусь за ето предприятіе. Братва, будь готов. Барахло Сьомке віднесіть, нехай на сусєдній базар править...

Інженер Андреа ходив перед будинком, де мешкав Кращенков. Він вирішував спочатку сам цю складну ситуацію, в яку так необережно потрапив. Для пересилки листів куди слід Андреа ніколи не користався нічиїми послугами, крім своєї власної дочки. Вона передавала їх Касі. А від Касі вони йшли звичайними конспіративними шляхами й завше потрапляли до адресата досить удачно й навіть своєчасно.

— Дядь, а дядь! — почув збоку Андреа. Вуркаган стояв на добрій віддалі,

— Що тобі?..

— Скільки подякуєш, повернемо...

Не зрозумів. Так це раптом і так загадково.

— Ну, так дайош, га?

— Що тобі треба? — Андреа тягся зрозуміти щось і не міг. Наближався знервований до вуркагана, а той відступав такими ж темпами.

— Викупай записку. Полтори тищі і бравнінґ... Хочеш..-

Зрозумів. Озирнувся. Поманив пальцем. Фізіономія розплилася в якусь болісну посмішку божевільного.

— Ну-да, ну-да... Конечно хочу... Постой...

— А стрілять не будеш? Та впрочім записка в братви. Вони можуть і до Гепеу прислужитися... — вуркаган зрозумів хвилювання інженера й повірив, що він таки справді „хоче".

Провулком ішли, як двоє давніх друзів: напівроздягнений, без кепі Андреа й таки роздягнений, обірваний і брудний вуркаган. Перший люб'язно і ввічливо говорив, очицями бігав навкруги. Другий важко ступав босими порепаними від вітру ногами, спльовував від гіркої сигари Андреа й стиснувши брови не здавався.

Він переміг. Інженер згодився. Бравнінґа він кине на віддаль, а коли йому скажуть наблизитись, підійде й з рук на руки передадуть одне одному гроші й листа. Це буде за другим ставом у лісі увечорі. Інженера самого будуть виряджати вуркагани до місця зустрічі.

В той же день з каси заводу було видано Кращенкову аванс на поїздку до Москви в сумі...

півтори тисячі...

XIV

Інженер Клявс спустився з риштовань до низу домни. Вивчаючи в Берліні технологію металю, йому доводилося цікавитися доменним виробництвом більше ніж цього вимагав загальний курс школи. До того ж його уже тоді в порядкові своєрідної контрактації запрошували на роботу до компанії „Sïmensa Schukkert'a" саме на чавунноливарне виробництво.

Взявши участь у відбудові 4-ї домни, Клявс поцікавився ближче обізнатися з проєктами цього будівництва. Цілу ніч сидів і кусав губи. Жадного заперечення не викликав проєкт, але що не деталь, то диковина. Маньковський дійсно захотів здивувати не тільки суспільність, інженерію заводу „Жовтневої революції", але й увесь світ. І нічого нового і все таке експериментально дике. Особливо ж зацікавили Клявса „пороховдувні" фурми.

Як? Без аґльомерації, без брикетування доменний порох знов у домну? Що? Сухе тушіння коксу доменними газами...

Це на нісенітницю здавалося, таке воно було сміливе. І спускаючися до готових уже фурм, Клявс жадно констатував, що серед повітро-газовдувних фурм є цілих чотири фурми навхрест прилаштовані, якісь дивні своєю формою й з'єднані іншим

газоходом десь до ковперів. Ще й були пороховдувні фурми. Пригадуючи цифри проєкту, Клявс бурмотів собі під ніс:

— Замість дев'ятсот п'ятдесят тонн на добу вдування пороху підвищить продукцію до тисячі ста тонн чавуну... Сухе тушіння коксу... Вдування пороху зменшує питому потребу коксу на добрих шість відсотків. Шість відсотків, або чотири ваґони коксу на добу економії. Нічого собі. Більше сірки в сухопотушеному коксі, зате на той самий об'єм чавуну менше самого коксу... Здорово. Сірки навіть зменшується... Да - а...

Клявс лапався за кругле рурчасте встаткування, зазирав як злодій у найтісніші закуточки й чомусь нервував.

Збоку стояв Маньковський і слідкував за німцем. Довго лазив німець, довго нервував коло чотирьох, дикої й такої заворожливої форми фурм, забруднив до коміра свого костюма й раптом відчув, що біля нього хтось стоїть. Відчув і злякався. Різко обернувся.

До нього підходив Маньковський. З другого боку щось теж закректало, пролазячи крізь хрестовиння риштовання. Побачивши того, Клявс жахнувся вбік.

— Даниленко! Товариш Даниленко...

До нього підходив і привітно всміхаючись подавав руку Олекса Даниленко. В дорожньому плащі, трохи зморений на виду, але запально бадьорі очі наказують.

— Чого ви так мене жахаєтесь?.. Я ж не мертвяк і коли схочу, можу навідуватися до вас. Правда ж, інженере, цікаве будівництво?..

Клявс тиснув руки обом, трохи ніяковів, що його вловили ці двоє комуністів за такою екскурсією.

— Да, да.. Цей винахід Geskamp'а ви реалізуєте зовсім поновому... Так просто і так безперечно геніяльно... Цілком зрозуміло, що колошниковий порох втиснутий у шахту не дасть того ефекту, який він дає, коли втиснути його в горно в рівні повітродуття... Підігріть у ковперах і...

— Це вже не ковпери, інженере, а радіятори Маньковського.

— Радіятори Маньковського? — поволі, розтягаючи по складах, промовив німець, піднімаючись за Даниленком на риштовання ковперів. Дув сухий пронизливий вітер, і треба було триматися за поруччя, щоб не поточитись. Клявса непокоїла ще одна таємниця й не знав як її розгадати. Адже багато деяких деталів у проєктах не показано й зберігаються в інженерної бриґали Маньковського, як винахідницькі таємниці.

— Мене цікавить... Коли це можна, товаришу Маньковський...— зам'явся Клявс. — Сухе тушіння коксу доменними газами. — Тут щось не досказано, або написано для жарту...

— Невтралізованими доменними газами, там треба буде виправити.

— Невтралізованими?.. По суті це ті ж Sulzer'івські інертні гази, виходить.

Даниленко заговорив до Клявса німецькою мовою:

— Вам чомусь неодмінно хочеться встановити генезу всіх наших винаходів від відомих німецьких винахідників. Запевняю вас, що нічого архінового ми й не вводимо. Але повірте мені, що це плід наших радянських геніїв і нічого теоретично спільного ні з Ґескампом, ні з Колленом, ні з Зульцером не має. Інертні гази, ви кажете. Нехай інертні. Кому ж не відомо з физики, що тисячу років тому вже знали про основні процеси горіння. Не дай кисню, не даси матеріялу реакції. Але наші інертні гази тим відмінні, що, проходячи через гарячий кокс, сами збагачуються на потрібні для горіння речовини, пожадливо забираючи їх у коксу. Це не ті благородні гази, про які ви думаєте, зв'язуючи цей винахід із Sulzer'ом.

— Що ж це за гази?

— Ну цього вже я вам не маю права сказати. Та й не хемік я... — вже українською мовою сказав Даниленко. — До речі, товаришу Маньковський. Коли буде проба сухого тушіння? Я конче хочу приїхати на це свято...

— Проба? Очевидно числа 27 — 28, щоб підготуватися до пуску домни.

— Алеж установи ще треба робити?

— Спробуємо в 8-й батерії. Вона найновіша. Прилаштуємо трохи її. Для цього доведеться цими днями її всю спинити на короткий час.

— Гадаєш, що, експеримент удасться?

— Безперечно! Трубопроводи вже сьогодні Меллер кладе з силової. Всю ніч копали котлован шахтарі з Юнкому. Від НЕС'у й до батерії вже готовий котлован. Покищо збагачений, зогрітий невтральний газ ми випустимо через холості проходи в повітря, а колись будемо їх у казановому використовувати...

Німця пересмикувало від такого сатанинського темпу і впевнення молодого радянського інженера, колишнього робітника. Клявс дивився на скуйовдженого вітром чуба в Маньковського, й йому малювався образ містичного демона, що тепер, саме тепер ніякими силами його не зрушиш з узятих ним позицій. Це вже не той Маньковський, що боязко відстоював своє право на спробу вудбудувати 4-ту домну власними силами. Не той Маньковський, бо не та й 4-та домна. Ні це не відбудова.

Це відчайний стрибок конденсованої радянської енерґії й законної „експансії“ впевненого в собі комуніста-інженера...

Даниленко прощався й крутими східцями зникав у лісі риштовань.

А за першою прохідною Некрасов тільки й помітив на закритому авті написа: „№ 68 Дмитрівський Райкомгосп“.

Сумнівів не було, що це навідувався Даниленко.

Вперше одвідали Некрасова розгубленість і неспокій. Обтрусив кашкета від пилу, цигарку тричі підряд запалив, хоч вона й не думала тухнуть.

— Він доберетьбся... — подумав лячно.

З воріт заводу з музикою вийшла армія юнкомівців-шахтарів, що закінчили копати котлована для газопроводу до 8-ї коксової батерії. Чотири вантажних автомобілі везли за ними лопати, кайла, ломи. На одному з них проїхало дві фельдшериці в сестринських білих костюмах, з червоними хрестами на руках і перев'язочними торбами.

Некрасов не знав, що ближче йому: радість чи переляк.

Юнкомівці зайшли й сховалися за рогом проспекту Дзержинського. Тільки марш шахтарів, пересилюючи говір заводський, ще чіплявся в верховіттях акацій, хвилював повітря.

XV

Так настав день тієї осени з прислів'я, що по ній курей рахують.

— Кур по осени считают... — говорили з бриґади інженера Боброва росіяни-робітники на погрози Андреа заткнути за пояс і 4-ту домну й три раціоналізованих Бобровим.

Термін минув. Завком може й не помігив би цього терміну, хоч на плякаті вподовж стіни він красномовно про себе нагадував, та не забув про це бриґадир Воркун, що так ретельно працював на раціоналізації трьох домен і в штабі прориву. Він у прокатному цехові часто-густо працював не в своїй зміні, аби мати змогу працювати в бриґаді Боброва. І врешті даний для змагання строк минув. Півсотні день було дано для Боброва, п'ятдесят сім день для Маньковського й сорок п'ять для Андреа.

Минуло сорок дев'ять.

Воркун зайшов до Денисюка поінформуватись. Денисюка трохи здивувало запитання, але погодився, що про це слід поговорити де слід і як слід.

На заводськім подвір'ї здибали Кучеренка. Як завше, він кудись поспішає, на ходу розробляє тези доповіді й можливо не помітив би ні Денисюка, ні Воркуна, коли б йому не перегородили дороги.

— Ху-у. Ну й діла. Оце добре, що я тебе здибав... Тут, Денисюк, справа в нас і досі тягнеться про лейбористів. Ми, розумієш, ніяк не пробробимо на масових зборах зрадницької політики Макдоналда та Вандервельде... Конґрес II Інтернаціоналу вже два місяці як минув, а ми...

На нього замахав руками Воркун.

— Та біс його бери з Макдоналдом... Історія його так пробобить... Тут про змагання...

— Е — е, це штаб ударництва, це не до мене, товаришу Воркун... Розумійте ви, міжнародній профрух... Лейбористи в Англії ведуть свою генезу від тред-юньйонів і нашому робітникові, як...

— Справді, Кучеренко, ти здурієш на міжнародньому профрусі... Організував гуртки?

— Організував.

— Працюють? — присікався Денисюк.
— А чорт їх знає. Тут літератури, доповідачів.
— Ти ось що: — знов перебив Воркун, — як у тебе міжнародне змагання Андреа, Боброва? Завтра наш термін, 4-та домна дала зустрічний строк... Може б оціночну комісію, відчит у пресу?
— Треба — ствердив Денисюк.
— Інтеґрала ж нема. Бобров не дає його і... здається, забули вже про нього в нас... Я якраз буду зараз у Боброва...
Налетіла гураганом комсомольська бриґада, організована осередком для перевірки роботи 5-ї домни. Як магнет обліпили комсомольці трійку.
— Андреа не перечить, але не дозволив, щоб ми взяли в бриґаду чотирьох французьких робітників... — відрапортував Володя Ракітін. — Ми все ж таки вважаємо, товаришу Денисюк, що маємо право взяти бодай одного-двох. Охочих звісно...
Денисюк глянув чомусь на сонце, лоба потер долонею.
— А краще ви їх не чіпайте. Якось зв'яжіться з ними іншими заходами. Як не як, а вони таки чужинці і в нас є щодо них деякі зобов'язання.
— Так ми комуністів. Отой молодий, що на зборах...
— Егей... і близько вже їх немає. Шість день уже, як їх відрядили ми до Франції за спеціяльним викликом. Якісь родинні причини у всіх...
Бриґада мусіла самотужки перевіряти Андреа.
Увечорі в кабінеті Некрасова було скликано позачергову нараду інженерно-технічних сил з приводу... змагання. На нараду було запрошено вузьке коло інженерів, керівників заводу. Кур'єри, телефони, персональні випадкові зустрічі, все було мобілізовано, щоб за півгодини зібрати основний мозок заводу.
Зібралися.
Шушак бравує своїм поношеним, далеко не інженерським костюмом, привертає цим увагу присутніх інженерів.
— Нельзя, батенька мій, нельзя. Всякий тобі технік, десятник почне на роботу, як на парад з тросточкою виходити... А до того ж... бедность не порок...
— Соціяльна заслуга, Корнелію Дмитровичу.
Обернувся на Рудницького, нічого не сказав, але й погляда досить, щоб зрозуміти, що Шушак засуджує таку одвертість іроній.
— Про що говоритимем, Корнелію Дмитровичу?.. — запитав, не вітаючись Афферін. Одно те, що він генерала назвав незвично для себе по імені, характеризувало деякий переполох з такої гарячковости наради.
До цього ж гурту підійшов Андреа. З лиця спала ота колишня впевненість, недоторканість, свіжість. Це таки був тепер інженер з виробництва. Холодно вітався до колеґ, як він звав кожного техробітника на заводі. Руку Шушака затримав довше. Нерозбірливо сказав:

— Борис вітає. Уже в Москві. Я не знаю, що далі... у мене була сьогодні кавалерія... Це знущання... Дуся якась там учить мене, вона мені вказує, який вогнеупор кращий: французький чи місцевий...

— Які наслідки, висновки?

— Я мушу здавати домну... Ми вже, до речі, півтори декади тому змогли б це проробити... Але Утьосов знов просить відтягти. Ось читайте телеграму Бориса Володимировича:

„Центр ставить основу якість строк місцеві умови максимальний пробний пуск восьмої коксової дозволено відповідальність Маньковського привіт Кращенков“.

— Пробний восьмої?

— Да, доведеться, Корнелію Дмитровичу... У вас усе готове?

Афферін навіть дрижав на ногах від такої напористости. Він озирався й запалював цигарку і говорив, видаючи своє боягузництво.

— Да, да, Чибаш... Хоч завтра. Потушимо, охолодимо... Все, як часи... Гази спинимо разом... і все інше як часи... словом, „пробу“ дамо...

Увійшов Бобров. Очі запали, комір обвис, на виду значно постарів. Кивнувши загальним кивком голови, Андрій Ільїч запитав Рудницького, тільки тому, що на нього першого наперся:

— Не починали?

З явною неповагою покрутив Рудницький головою, вказавши запаленим сірником на Некрасова.

Розсідатися інженери почали, коли ввійшов Маньковський з цілою бриґадою своїх практикантів та інженерів. Клявс встав з місця й пройшовся Маньковському назустріч.

Меллера на нараді не було. Чи не повідомили його, чи не захотів іти. Він мусить дати газопровід 8-ої батерії коксових пічок, щоб за два дні дати їй невтральні гази, згорені в циліндрах газоґенераторних двигунів і профільтровані в спеціяльній камері-фільтрі. Він мусить дати, і виправдуючи себе...

Дасть.

Він ударник. Ударно монтує силову станцію, щоб за 18 день пустити два компресори й одного дизеля-ротора на сорок тисяч кіловат...

Некрасов на ходу почав. Немає чого зайвого говорити. Нарада летюча, треба не затримуватися. Слово для інформації про виконання пляну раціоналізації має інженер Андрій Ільїч...

— Дозвольте... Чому саме я?

— Тому, що завтра останній день строку...

Бобров перекривив болісно своє обличчя. Окинув присутніх прохаючим поглядом, здригнув, коли обізвався Маньковський:

— На п'ятій домні вже чотири дні як минув термін... А ще ж була пропозиція їм щодо зустрічного...

— Пропозицію не прийнято... — втрутився Андреа... — Та це й не важно... Ось телеграма.

Другий поширений Пленум Ради ВУСПП

Делеґація Вседонецької організації ВУСПП Забой з завкультпропом ЦК КП(б)У тов. А. Хвилею.

Некрасов постукав по дзвінку.

— Заспокойтеся... товариші! Дозвольте мені керувати зборами... 5-ту домну закінчуємо, але доведеться на якусь декаду ще, чи на півтори затягтися. Вам, товаришу Маньковський. не слід би так гарячкуватися, бо ваш звіт теж сьогодні.

— Хоч зараз! Ізвольте: сьогодні змонтовано вже конуса, арматуру естокади. За два дні знімемо риштовання з ковперів, за чотири — з домни й естокади. Розливну змонтуємо за сім день. У всякім разі першого вересня задуваємо 4-ту домну. Сьогодні двадцять друге серпня.Запізнення проти пляну матимемо декілька день виключно з причин дирекції заводу, що затримала литво готфридовської сталі на розливну машину... Щождо трьох старих домен, то я та і всі ми знаємо не менш самогоАндрія Ільїча. Бриґади роботу свою кінчили. Кожна домна збільшила продукцію, на 12 — 18 відсотків.

— А інтеґрал? — кинув Андреа й сам злякався.

Заля не засміялася. Дехто тільки зуби вищірив, але раптом, затяг зубами, як занавісом невдалий акт невдалої сатири. Бобров спалахнув:

— Візьміть! Душу візьміть!. Ось він інтеґрал... Ллойдові я не продамся!.. — закашлявся, все ще тримаючи себе за груди Андрій Ільїч Бобров...

Практикант підніс йому шклянку з водою.

Некрасов дзвонив до порядку...

XVI

Рудницький мав усі дані до того, щоб не поспішати з пуском запасного компресора для продмуху 4 домни та іспиту ковперів. Запасний компресор стояв у старому приміщенні „паровичні“ й протягом трьох років з дня пуску заводу не працював. Потім один раз пустили його, попрацював щось півробочого дня, поки змінили поршні в робочому компресорі й знов стояв цілий рік. Перед пуском компресора для четвертої домни Рудницький довго радився з Шушаком, що заступав на цей раз головного інженера заводу Кращенкова. Недосить орієнтуючись в обставинах, до того ж наляканий історією з тим листом Андреа, Шушак розгубився. Ледве пощастило листа повернути від вуркаганів і то без певности, що він не зфотографований у ДПУ.

— Треба, так треба. Орієнтуйтеся сами, Тимофій Васильовичу. Аби б тільки зберегти загального принципа...

— Алеж можна пустити, а можна й... „пустити“... — Рудницький зробив виразного жеста руками, ніби підняв у повітря якусь пір'янолегку річ.—Я тільки так розумію „пробу“ в телеграмі. І потім... це просто якесь боягузтво.., Пустить раптом... перекрити запасні вентилі й ахнути на оті „радіятори Маньковського“.

Шушак перелякано прищулився.

— Не забувайте, що ми мусимо зберігати завод. Зберігати, Тимофію Васильовичу... Не сьогодні, завтра... Читали останнього листа? Східньокитайська залізниця, а там японці... Франція не подарує своїх капіталів... Треба так... щоб не бути злочинцем перед двома господарями: і тому нашкодиш і другому не догодиш...

— Реальним для мене одне: четверта домна покрие весь наш прорив, з таким трудом досягнутий... Ми ходимо на лезі ножа... Ті господарі не поцеремоняться й продати нас в ДПУ, коли ми промажемо цього такого... переконливого факта.

— Робіть! Робіть, Рудницький, але знайте, що я тут ні при чому.

Рудницький засміявся. Вперше йому здалося, що оці старі тюхтії тільки романтизують свою участь в організації „Промислового товариства"... Як же: лоскоче таємничість цієї участи й таки час від часу доляри безконтрольно потрапляють до рук. Чого їм більше. Це теж служба. Так і вік можна пропрацювати. А виправдання є: зберігали підприємство на випадок інтервенції справжніх господарів...

Сміх Рудницького тривожив Шушака. Він розгадував його думки.

— Ну чого ви смієтеся, Рудницький? Я сказав — робіть...

— Да, я буду робить. Я на власну відповідальність „пущу"...

В паровичні готувалися. Компресора витерли від залежаної пилюги, поставили на ход, перевірили нафтоходи, мастиво. Коли зайшов Рудницький, механік повідомив, що можна пускати. Чекали від Маньковського сповіщення, що люки в радіяторах закрито і домна готова до продмуху.

Рудницький звелів пустити машину для проби, відкривши люки на холостий ход. Четверо робітників кордилем повертали маховика на перший вибух. З нагрітої до червоного кулі зняли примуса. Машина пішла. Рівно з першого вибуху. Тільки застаріле вже приміщення паровичні здригнулося й забряжчало побитими шибками вікон, заскрипіло розгойданими залізними скрепами в трямах. Тепер ішли чотири компресори повною ходою.

Від Маньковського прийшов у підвищеному настрої старий Колосов з великим гайковим ключем у руці. Він сам закривав люки радіятора, йому ж доручено було й сповістити Рудницького про пуск повітря.

— Готове... — крикнув він майже на вухо інженерові. Рудницький махнув рукою робітникові біля вентилів. Той як переляканий, кинувся до так званого робочого вентиля і відкрив його. Компресора пустили на повний хід, удвоє збільшивши обороти.

— Закрий! — кричав Рудницький робітникові, тикаючи пальцем не то на холостого, не то на робочого вентиля. Робітник не розумів за шумом не вчувши, що кричить головний механік

заводу. Нарешті з боків почали кричати „закрий“, і теж тикати руками в бік холостого вентиля.

— Закрой, ччорт!.. — похабно грубо вилаявся Рудницький, біжачи до робітника.

Робітник почув „закрой“ і, бачачи червоне від злости обличчя інженера, торопко закрив робочого вентиля, що стояв біля нього.

— Не той, барбосе!.. — підскочив Рудницький і з усього розмаху вдарив рукою робітника по виску. Робітник поточився й по інерції схопився за холостого вентиля й раптом закрив його...

Страшенний тріск у поршні компресора. За тріском роздираючий єство свист стиснутого повітря вгору, брязкіт розбитого шкла в покрівлі, й компресор став, притихаючи.

Робітник міцно тримав у руці вже відкритого робочого вентиля. По бороді, по губах текла струмком кров з носа, а по щоках сльози. У двері вскочили Некрасов і стенографістка.

Убійча картина. Один лише момент.

Першим зрушив Колосов. Його перекошене злобою старече обличчя пожовкло, а над головою погрозливо знімався великий гайковий ключ...

— За що б'єш, сволоч? — вилетіла з перекошеного рота гістерична лайка. Колосов рвонув до Рудницького.

Некрасов перед самим Рудницьким загородив дорогу Колосову й ледве не дістав того ключа по своїй голові.

— Махтей Іванович!.. — встиг гукнути Некрасов до Колосова.

— Дай я розчешу цього шкідника!.. — рвався знесилений від злости Колосов. Його вхопили вже з усіх боків. Засапаний Маньковський був теж біля нього...

— Старий! Папаша... Брось! Ледве директора не оглушив ключем. Брось, розберем!

В'янучи Колосов переклав ключа в ліву руку і інстинктово витер свою бороду й губи рукавом. Робітник біля вентиля зробив те ж і тільки тепер побачив на рукаві кров. Рвучко поглянув у бік до Рудницького та його вже там не було. Запобігливо він зник з арени бою й уже опинився на циліндрі компресора, по-діловому оглядаючи зірваного з м'ясом циліндра запасного контрольного хлипака.

XVII

Проба радіятарів і продувка четвертої домни не відбулися з вини розгубленого робітника, з його ж вини зіпсовано й виведено з робочого строю новісінького запасного компресора...

Так, робітник не заперечує. Рудницький йому сказав, що треба відкрити робочого вентиля, а потім закрити холостого. Не заперечує, що він розгубився й коли почув крик — закрой, —

закрив не того вентиля й не відкрив його, закриваючи з запізненням холостого. Все це правильно. Але нащо битись за радянської влади. Міг би й сам інженер стати на вентилі в таку відповідальну хвилину.

Робітника за такі „спецеїдські“ розмови звільнено з заводу, щоб зберегти престиж головного механіка-інженера Рудницького (має освіту кораблебудівельника). Потай директор та завком дали рекомендаційного листа робітникові, щоб міг стати на роботу в Макіївськім заводі.

XVIII

Три доби йшла кладка газоходу для невтральних газів до 8 коксової батерії. Три доби безперервної кладки. Редакція заводської газети виділила підредакцію й тричі на добу випускала листівку-метелика „Штурм цеглярів“. Кращі цегляники з будівництв навкруги заводу, з шахт прийшли на цей штурм. З сусіднього табору відрядилися понад сотню червоноармійців і протягом трьох день і ночей по три-чотири рази на добу мінялися й клали цегляну трубу газохода.

Партколектив на змінах робив звіт про хід ударництва й участь партійців у соцмаганні. Комсомольська організація виставила графіки своєї участи в будові 4 домни й особливо її розливної машини. На третій день розбуджений листівками штурму на цегляну кладку прийшов сам Аджаров.

Він прийшов сміливіше, як той раз на 4 домну, і не радившись з Некрасовим. Одна за одною листівки штурму акуратно потрапляли йому до рук. У листівках відчув справжню партійну руку, що настирливо й послідовно вела роботу відбудови. Ось окремі уривки виступів на летючих засіданнях бюра колективу, заяви позапартійних. І яке ж мерзотне, обивательське розуміння процесу відчулося в коротенькій фразі Кучеренка:

„...профспілки боролися й борються за вільний труд пролетаря. Робіть, товариші, на ударнім штурмі, а ми поставимо перед господарником... і кожну хвилину праці відстоїмо! Заплатять. Ми вже запитали вказівок у центра...“

Аджаров, прочитав це поруч із запальними закликами на боротьбу за соціялістичний промфінплян, поруч зі словами-закликами шахтарів, червоноармійців, що прийшли на штурм, і йому зробилося соромно. Ніби це він, Костя Аджаров, так сказав штурмовикам. І коли на шостій листівці побачив карикатуру — піт виступив у нього на обличчі.

На карикатурі намальовано:

Кучеренко в динамічно-погрозливій позі, кричить злісно вслід директорові заводу, погрожуючи жмутом „директив“, „обіжників“, а другою рукою кличе якогось суб'єкта, спиною намальованого з підписом „РПК“.

Під карикатурою значилось пояснення:

„Завком не допустить робітникам ударно закінчити відбудову 4“.

А поверх карикатури коротенька цитата з виступу Кучеренка.

На штурмі Аджаров ледве не плакав з досади. Кожен клаптик вогнетривкого, кожен деталь тієї гіпнотизуючої естокади, кожен посилений серед загального гамору звук, як пальцем показують на нього, на секретаря райпаркому і питають:

— А ти що зробив?

Вимальовувалася карикатура Кучеренка, Некрасова...

Аджаров у ту ніч дві зміни працював на штурмові, підносячи матеріял цеглярам.

І на проспекті, і в райпаркомі Аджаров почував себе інакше, увечорі до звонився до Дмитрівського райпаркому й викликав Даниленка. Слова привітання якось нескладно вийшли, й Даниленко грубувато запитав:

— Ти що... в підвищеному настрої?

— Брось, Олексо! З того разу перестав... Та я не обіжаюся... Ось що: післязавтра пускаємо восьму батерію на сухе тушіння... Ти мусиш приїхати... Га? Відклади. Я поговорю з бюром. Конче треба...

І довго вислуховуючи пробачення Даниленка за грубість, Аджаров мінився на лиці, вирішував. Нарешті вирішив:

— Олекса! Я хочу... Одно слово.

Ще трохи пом'явся. Кулака стис і, вдаривши ним об стіну, що аж портрети забряжчали склом, вимовив:

— Прости...

Не стало напруження на обличчі. Тільки піт та блідота. Аджаров сидів за столом. Вухом ліг на телефонну трубку й лише окремі фрази ледве виривалися з вуст:

— Да, да... Ні, я гадаю про це і на бюрі й на ширшому колективі поставити. О, ні, Олексо... Я сам до контролки напишу... Брось, що говорить... Це гірше опортунізму... Я прозасідав таке будівниче піднесення колективу... А то ще не знаю... Три дні тому компресора зірвали й винуватого нема... Да, робітник... і морду набили й... Не думаю... Так приїзди...

Поклав трубку й довго сидів мовчки, вставивши очі в ту точку, де ще в уяві манячили останні Даниленкові сло а:

— Стережіться, щоб вам не зірвали домни на задувці... Побільше своїх людей на відповідальні пости!

І Даниленко приїхав. Рано, до сонця встав Аджаров з ліжка. Вчора допізна був на заводі, перевіряв з Маньковським тимчасового аґреґата. Тушильна камера з восьмої батерії облаштована краном для подачі горючого коксу з печей. Під низ печі підведено тунелем відосередкові смоки, а наверх, як шапкою накрито, прилаштовано пульверизатора невтральних газів. З одного боку щось подібне до конусного колошникового отвору для засипання горючого коксу й з другого боку вигрібний отвір з під'їзним шляхом для ваґонів.

Теоретично все було на своєму місці. Вся батерія охолоджена.

Даниленко заїхав до Аджарова машиною й довіз його до РПК. Один на одного не дивилися. Віталися, говорячи про всякі непотрібні дрібниці. В машині не було коли говорити. Сходячи по високих східнях, Аджаров захоплено інформував про вчорашню перевірку аґреґату...

— А з 4 домни вже знімають облуду риштовань... Там така красуня. А громадина! Оцих фотографів, кінооператорів — просто одбою нема. Позавчора пускали естокаду на заводській електриці. Каталі наші ревнують 4.

— Що значить на заводській електриці?

— Е, ти відстаєш. Треба було спинити дещо в заводі, щоб пустити естокаду... Все ж електризовано. А енерґії в нас, як кіт наплакав... Та ти це знаєш... Ну от і пустили. 10 хвилин! Що то за десять хвилин! Бункера порожні, але ваґонетки йдуть, важаться, в домну... Словом естокада працює. Шістсот тисяч карбованців економії на самій будівлі естокади.

— А розливна?

— Там щось не ладиться... Безповітряна камера обрушилася трохи. Цить про це. Сам Маньковський на себе вину взяв... Конструкторському бюру доручив розрахунки, не перевіривши своїх даних. А дані оказалися невірними...

Сходило сонце. Легкий корж туману перерізував його пополам, і воно, ніби в купелі обмите, переможно піднімалося. Дрижав корж туману, ніяковіли росинки на листах, на траві.

Дрижав ранок. Маршами музик, делеґацій шахтарів, юнкому та червоноармійців із таборів.

На фільтрі доменних газів Маньковський перевірив бриґаду хеміків-практикантів. Всі шість — комуністи, крім одного інженера хеміка-ляборанта. Він сидів у пристрої лябораторії й у системі дифузорів, трубок тощо щохвилини перевіряв реакції „фільтрованого“ невтрального газу. Свої висновки погоджував з двома лябурантами-студентами й нотував рядок за рядком до контрольної книги:

Графа — O_2 (кисень) — 0,003%, 0,0028%, 0,0016%, 0,0013%.

Графа — теплоємна „губчастість“ 1/750 кб. м., 1/753 ком...

Довгою незакритою трубою лежав газопровід від „фільтра“ до 8 батерії. Пройшовся Маньковський з Меллером по ньому. Ледве розуміють одне одного. Меллер зосереджений, Маньковський блідий, вимучений. Він останню декаду майже зовсім не спить, закінчуючи свою роботу.

Чибаш змінився перед самою видачею гарячого коксу з сьомої й шостої батерії. Ще раз перевірив газоходи до газовловлювачів хемзаводу. Постояв задуманий коло натовпу інженерів, практикантів, бриґадирів і музикантів, що скупчилися біля 8 батерії, озирнувся на Афферіна й пішов геть.

Афферін сказав Маньковському, що він з себе знімає всяку відповідальність за пробу. Жадна країна високої техніки, мовляв,

не знає в історії випадку, щоб таку відповідальну спробу робити на робочих печах і без спеціяльної консультації.

— ...А раптом вибухне. Та тут такого наробить...

— Не вибухне, товаришу Афферін. Піч холодна. Газ вийшов з газоходів за ці дні. До того ж невтральним на холосту пускали вчора...

— Дивіться... Я не відповідаю...

Маньковський подумав трохи. Видно було, що іскри вагання й у ньому запалилися на якийсь час. Щось вирішивши він розпорядився:

— Всіх людей прибрати до естокади. Лишаються тільки зводарі, конусники й... може... та нікого більше. Я сам вмикаю рубильника смоку й відкриваю „фільтра“...

Людей відтиснули до естокади. Арнаутов повідомив, що кокс можна давати.

— Давай... — гукнув Маньковський і взявся за рубильника в будці проти 8 батерії.

За скількись хвилин з-за високого димаря коксового цеху пройшов іскряний від вогню з коксу підвисний кран. Брязнув перший отвір конусу, й Маньковський різко повернув рубильника.

Люди на естокаді, на непокритій трубі газопроводу, на площадці, під естокадою — здригнулися. Величезний смок під восьмою батерією ревнув і забирав високу ноту двох з половиною тисяч обертів на хвилину. Заревло в трубі потягнутим ходом.

Зовнішній конус зачинився, ввібравши в себе п'ятитонного ковша розтопленого коксу. І непомітна мить...

Страшенний сніп вогню над восьмою батерією, над коксовим цехом, пекельний вибух. Маньковський упав непритомний у будці, а поруч простяглася довгим ворохом цегла з високого димаря 8 батерії.

Даниленко виключив рубильника й підняв Маньковського на повітря.

— Газоход... Холодний газоход... не... провентильовано... М... Мер... за...

Маньковський не договорив, зів'явши на руках у Даниленка в новому припадку непритомности...

А з телеграфу вже летіла телеграма-молнія:

„Москва... Утьосову Кращенкову Зроблена проба восьмої батерії зрунована жертви незначні Меллер зник Андреа“.

XIX

На руїнах восьмої батерії, коли ще не вляглася знята вибухом сажа, скликано летючі збори партколективу. Зборами знов керував Даниленко. Аджаров розігнався чогось до райпаркому. Перше враження було в нього таке, що вибухнув увесь

ґавод. Але коли переконався, що тільки восьма батерія, він вирішив, що починати діяти мусить в першу чергу він. Він щось мусить зробити таке, щоб відчули його руку.

Але що? Хто винен?

У всякім разі про такі речі можна подумати в кабінеті райпаркому, де є телефони, де навіть пахне його владою Він прив'язаний до того кабінету й поза ним почуває себе, як привезений, дезорієнтований. Скоріше в райпарком.

— Товаришу Аджаров! Там партколектив на руїнах батерії.

— Колектив! Ах, Даниленко...— і раптом прояснилося в голові. Аджаров зрозумів, що в порожнім тім кабінеті він нічого не зробить. Всі люди тут, подія тут.

І стали чомусь здаватися манісенькими телефони і голосок у них такий пискливий перед оцими колосами естокади, розливної машини, силової станції...

Напівбігом поспішав на збори партколективу. Це були не збори, а мітинґ. Самий звичайний мітинґ пролетарів, що мобілізують сили після поразки. Мітинґ, що після нього буде взято Перекоп.

Ішли з цехів зміни. Сперечалися, розмахуючи руками. Аджарова стискали кільцем і потискали до центру.

Арнаутов потушив останні грудки розкиданого вибухом коксу й теж пролазив до центру зборів. Зніяковів, побачивши Аджарова. Допоміг пролізти серед тісного натовпу.

На купі цегли з димаря стояла президія мітинґу. Даниленко давав поради Соловейчику щодо організації комсомольських бриґад для ліквідації пошкоджень коксового цеху. Денисюк тільки оце повернувся з амбуляторії, куди відвезено Маньковського й передав, що стан його незагрозливий.

— Так скажи про це зборам,—порадив Ністрат.

— Товариші! Спокій! Маньковському покращало. Він навіть хотів бути присутнім на зборах, та лікар заборонив. Поїхали за самим Гольдбергом... Слово має тов. Даниленко.

Збори (коли можна назвати величезний мітинґ зборами) втихомирилися. Навіть задні прикладали до вух долоні, щоб уловити, що говорить Даниленко. Мимоволі стискали як обручем до середини.

Даниленко закликав заспокоїтися. Треба, мовляв, працювати кожен на своєму місці. Вибух стався від того, що в захолодженому ґазоході з восьмої батерії був газ. З'єднавшись із повітрям, з цього газу зробилося, очевидячки, якась суміш гримучого газу, або щось подібне, й батерія, діставши кокус, пшакнула. Все лихо в тому, що вибух стався саме на спробі такого відповідального й досить таки проблематичного новацтва в коксовому виробництві. Нас напевне обвинуватять в тому, що ми дурницю якусь видумали...

— А то, й ні?

— Тсс!.. Замовкніть!—знявся придушений протест.

— Теж розумовичі знайшлися... Як завод у повітря не висадили...

— Ну ось бачите...— перекричав Даниленко.— Це голоси, яких треба було сподіватись. Ці голоси будуть ще не раз обвинувачувати нас у всьому. Хитрий, він не виступає тепер просто проти всієї радянської системи. Так використовує всякий наш недогляд, а може й промах.

— Та по-їхньому й уся радвлада є промах...—з гурту крикнули.

— Правильно! Настановлення партії про побудову соціялізму вони інакше не трактують, як головоломний і безвідповідальний експеримент. Але, товариші...

Даниленко піднявся вище на цеглини, обвів очима тісну масу на катальному пляці: — Але вони не від того, щоб таки всунути палицю в колеса нашого будівництва... Сьогоднішній вибух, це не є тільки наш недогляд. Я певен, що клясовий наш ворог зробив усе можливе для того, щоб ми проґавили якісь дрібниці й мали б те, що ми маємо... Я запевняю, що сухе тушіння коксу це реальна річ, і першу невдачу треба розглядати, як останній етап на певному шляху.

— Меллера не стало...— крикнула Маня електроваґоновод, ретельно протискаючися до президії. Її перекинуто з прокатного цеху в силовню до бриґади монтажників.

Затихли на купі цегли. Аджаров вирішив сказати щось і рішуче рушив нагору, але Денисюк крикнув:

— Меллер зник! Може тут шкідництво...

Заревів натовп на всі лади. Не попадайся тепер на очі, інженере, що не маєш твердої довіри в цієї маси. Знайшлися і такі, що проривалися з гурту й кудись прожогом бігли.

Знов Даниленко спинив. Охриплий він заспокоював і попереджав, щоб не робили з цього поспішних висновків.

Збори довелося розпустити, бо загув гудок заступати змінам. Аджаров запропонував зібрати бюро райпаркому, хоч гаразд ще не знав, про що само він буде говорити на бюрі.

Йдучи зі зборів, Даниленко, Аджаров та Денисюк здибали редактора районової газети. Він захеканий біг, щоб сповістити Аджарову несподіване своє відкриття.

— Аджаров! Зараз оце тільки дісталася телеграма. Товариш Дробот зі Штерівки заїхав до макіївців. Сьогодні ранком у них... Ось промова його. Безперечно з Макіївки до нас заїде. Ми вже портрета, привітання даємо. Треба б організувати бриґади, щоб ще щось... Потім заводську газету й цехові летючки попередити.

Аджаров спочатку зблід, поглянув на Даниленка. Але помітивши, що на того це теж вплинуло, як несподіванка, рвонув бігти до райпаркому. Йому здалося, що Дробот уже там сидить і його інформують всякими плітками, брехнями. За всяку ціну треба це попередити. Алеж, коли він уже сидить там, що пособиться. Прибіжиш захеканий і тільки смішним здасися...

Даниленко прощався нашвидку. Висловив ту думку, що Дробот від них може заїхати до дмитрівців, і швидко пішов на другу прохідну, де стояла його машина.

Дробота ще не було, але діловод подав Аджарову телефонограму:

> З Макіївки райпаркому. На вечір сьогодні зберіть бюро. Повістка денна виконання промфінпляну і керівництво райпаркому. Приїду Дробот".

Аджаров сів на перший стул біля столу, не дійшовши до свого крісла, й несподівано для себе завмер у спогадах. Шукав думками саме другої частини майбутньої повістки денної— керівництва райпаркому в виконанні пляну. Напружено шукав, підраховував. Що робив він, секретар райпаркому, що зробило бюро...

Нічого. Погоджувалися з заводським партколективом, не перечили. Нічому не перечили. Кожну пропозицію комсомольського колективу вирішували по телефону, частіше через Некрасова. Чи щось заперечили? Ні. Нічого не заперечили, на все давали згоду райпаркому, власне, згоду секретаря райпаркому. Але...

Міліція й її затушена справа. Комсомольці з утоплениками... Вечірки на Кутейкіних (Шепетівських) хуторах... Але... Але...

Даниленко...

Схопився Аджаров і нервово пішов по кабінету.

— Телефоном скличте бюро на вечір...— розпорядився Аджаров, перебираючи вже в голові події на заводі. Промфінплян нижче половини, хоч він дав згоду Некрасову давати брехливі цифри. Раціоналізація заводу вилилася на цілу перебудову й забрала більше трьох мільйонів карбованців...

А вибухи, а мордобиття робітників інженерами?

— Що буде, коли про це все вже знає Дробот...—Аджаров навіть про револьвера згадав, що лежить дома під подушкою, але зразу ж відхилив цю думку. Взявся за голову й раптом надумав.

— Просити Олексу Даниленка! Його просити, він...

Трохи нерішуче постояв біля телефона й таки не витримав, подзвонив до Дмитрівського РПК.

Відповідали, що Даниленко ще не повернувся й коли повернеться, то подзвонить.

О десятій годині вечора приїхав Дробот. Власне приїхала до райпаркому його машина, а сам він десь устав біля заводу й ніби зайшов у прохідну. З прохідної відповіли телефоном, що не помічали „ніякого Дробота". Хотілося Аджарову просто в телефон вилаятись, але тільки подумав:

— „Ну я до вас доберусь, коли б тільки..."

З чекальні під естокадою 4 домни передали телефоном, що якісь троє не наших з начальником ДПУ приходили й спустилися вниз з інженером Клявсом до розливної машини. З ними

ходить десятків зо два інженерів, практикантів та робітників, що ліпилися до них випадково, зустрічаючись на роботі. Аджаров уже хотів бігти на завод, як знов у телефон передали з вартового посту ДПУ, що „комісія“ пройшла через прохідну й пішла до райпаркому.

„І то охота лазить отам... В чім же мене обвинувачувати можна?..“— подумав Аджаров.

XX

У Аджарова відлягло трохи, коли привітавшися він помітив у Дробота прекрасний настрій. Дробот з усіма перекидався жартами, розповів Некрасову анекдоту про вуркаганів, що повернули закордонним гостям украдені в них речі з написом: „Пробачте, не додивилися, що ви гості. У нас теж темпи, п'ятирічку за кожен рік виконуємо і помилки можливі...“

Некрасов щиро сприйняв анекдоту й сміявся так апетитно, що й самого Дробота заохочував. Бюро зібралося за якихось півгодини й коли зайшов Дробот довелося вжити заходів, щоб пропускали на засідання тільки членів РПК.

Дробот сидів поруч з Аджаровим і в профіль дивився на нього, коли той оголошував повістку денну та реґлямент. Коли б Некрасов бачив у цей час Дробота, він жахнувся б. Гострі очі, трохи прищуленими віями оцінювали Аджарова й нічого доброго не обіцяли. Той веселий анекдотний настрій, як настрій насторожено спокійного моря перед бурею. Воно пригріває і манить у свої блискучі масиви, грайливо вкриті іскристими брижами...

Та відвернувшись від Аджарова, Дробот знов сприймав свій безтурботний, ледве-ледве підвищений настрій. Півшепотом запитав:

— Даниленка не викликано на бюро?

— Він... да, він не в нашім районі...— вихопився Некрасов і зразу ж зрозумів і глупство й невчасність такої його послуги. Дробот повернувся до Некрасова й запитав, як авторитета:

— Алеж він з бюра не виведений?

„Такий скандал, забули“...—мелькнуло в голові Аджарова. Некрасов тільки розгублено звернувся поглядом до авдиторії й тепер зрозумів, що Дробот вичитає їм іжицю. Та і в самого Дробота тепер остаточно врівноважився вираз обличчя. Вираз діловий і твердий..

— Гадаю, товариші, що Даниленка на бюро треба викликати,—звернувся Аджаров до присутніх, а в самого губа неприродно сіпнулася. Трохи блідий, але рішучий на виду, він робив різкі рухи, говорив чітко й підкреслено.

Ніхто не заперечував, і діловод, діставши від Аджарова кивок голови, вийшов у телефонну будку викликати Даниленка з Дмитрівки. Під носа бурмотів:

— Чи не на цілу добу збираються засісти? Де та Дмитрівка? Поки знайдуть Даниленка. А потім і приїхати...— то ж треба приїхати...—але в будку таки пішов і командував центральною мабуть більше, ніж це міг би зробити сам Дробот.

Почали засідання бюра. Дробот запропонував спочатку свою інформацію про міжнародню ситуацію та внутрішній стан боротьби за виконання промфінпляну, клясової боротьби навколо суцільної колективізації та ліквідації куркульні, як кляси. Це була побіжна інформація, коментарі до тих газетних повідомлень, про які кожен хоч коротко собі мав уяву. Щоправда, в устах Дробота ці ж відомості набирали якогось змістовнішого й конкретнішого характеру, й слухалося їх з цікавістю.

Діловод сповістив, що Даниленко виїхав півгодини тому й скоро буде.

Напружувалася атмосфера засідання. Перестали палити цигарки. Дробот проймав очима кожного й ніби саме йому казав:

— Опортунізм, залишки військово-партизанського комунізму, політична неписьменність та інші шкідники цієї категорії часто густо загострювали справу колективізації в бік її зриву, або й зовсім зривали. Найгірше те, що навіть після статті тов. Сталіна вони вважають себе за правих, знаходять чим виправдуватися. Стаття, кажуть, запізнилася, треба б напочатку її, а інші так засуджують її, бо, мовляв, вона зриває „розгорнуту“ роботу... Що й говорить, „розгорнули“ так, що доводиться ось центральним і крайовим комітетам партії виїхати на місця, щоб її, ту роботу, „вгорнута“ в партійне річище, часом йдучи найгіршою лінією компромітації місцевого партійного керівництва... Особливо ж нас непокоїть і зриває роботу казенний оптимізм...

Аджаров випрямився за цими словами, й Дробот це помітив, але без зміни інтонації, після павзи, продовжив:

— ... і благодушне впевнення, що все якось зробиться, машину, мовляв, уже заведено...

В розчинене вікно серед загальнозаводських шумів, чути, як десь на вулиці сиґналила автомобільна сирена, а за хвилину й тріскотливий біг її по асфальту „райкомівського“ кварталу. Чимало присутніх звернули на це увагу й коли машина стала під вікнами, Дробот спинився, запитавши:

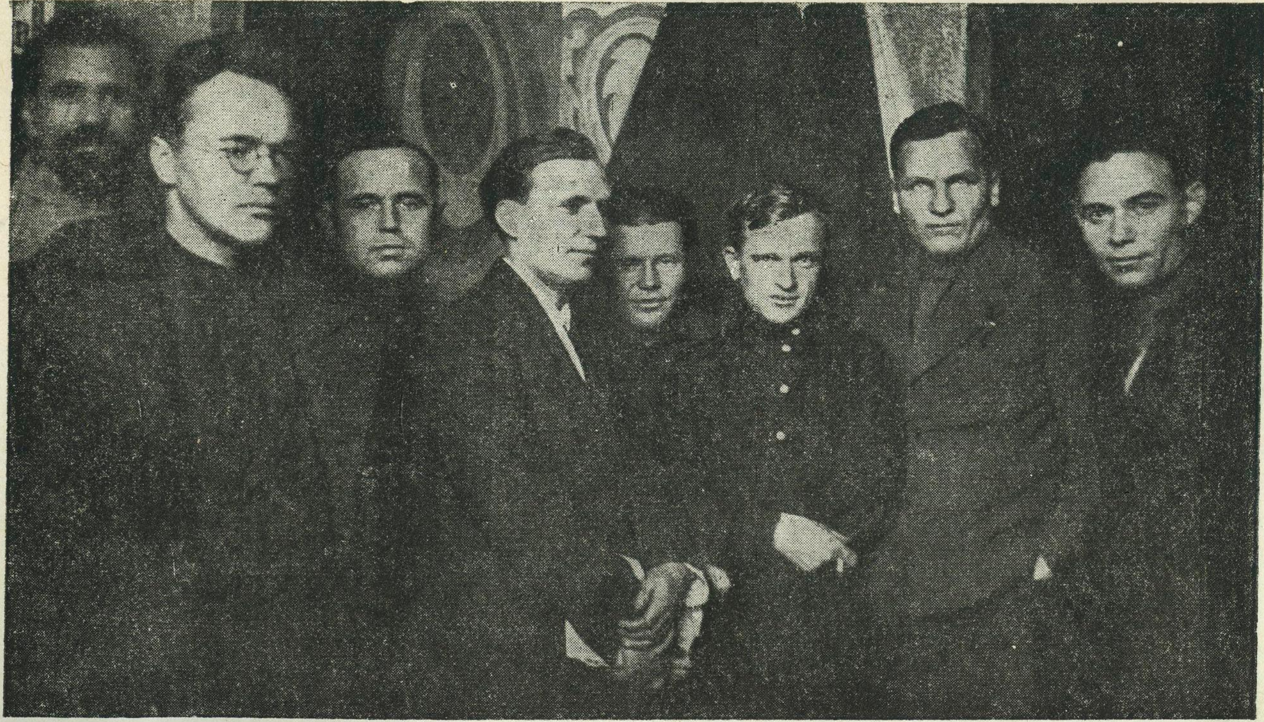
— Що, думаєте, приїхав уже?

— Машина Дмитрівська, товаришу Дробот...— відповів Воркун з вікна.

Дробот почав знов промову, але в двері ввійшов Даниленко. Спинився, кивнув головою Дроботові й зараз же шукав очима собі місця. Дробот ледве помітно всміхнувся самими губами, кивнув головою й закінчив почату думку.

— Гадаю, що тепер можна буде перейти до основного пункту засідання бюра РПК. Присутні, здається, 100% членів і кандидатів...

— Ні, товаришу Дробот, немає Сухокобиленка...— пояснив Денисюк і чомусь почервонів.

Другий поширений Пленум Ради ВУСПП

(Зліва направо) чл. ради ВУСПП А. Дикий, секретар ВОАПП Б. Коваленко, відповідальний секретар ВУСПП І. Микитенко, Завкультпропу ЦК КП(б)У А. Хвиля, відповідальний секретар ВУСПП І. Кириленко, відпов. секретар Харківської організації Г. Шишов, відпов. секретар Київської організації ВУСПП Іван Ле, відповід. секретар ВУСПП Р. Кушнарьов-Пример

Інформацію почав Аджаров про виконання заводом промфінпляну. Почав з труднощів у постачанні вугіллям, рудою тощо. Дробот репліками його підводив до справ раціоналізації заводу й за якихось півгодини уже вся заля була наелектризована останніми подіями на заводі.

— Чому стався вибух восьмої батерії? Куди подівся німецький інженер Меллер? Хто винен в тому, що зірвали циліндра в компресорі? Чому так спізнилися з раціоналізацією 5-ї домни? Коли ж зрештою позакінчують житлові будинки для робітників? — і так далі, раз за разом питався Дробот, очевидно прекрасно зорієнтований в останніх заводських подіях. І раптом...

Входить блідий, ледве на ногах тримається Маньковський. Губи й заховані очі добродушно і благально всміхаються, ніби молять: — Не лайтеся. Я мушу тут бути, тільки я відповім на деякі запитання Центрального комітету партії...

Десяток душ схопилося, щоб дати місце інженеру Маньковському.

— Заперечень не буде, щоб не член бюра був присутнім?

— Не буде... Ні...

Маньковський сів біля столу й зідхнув. Зідхнули й ще декілька членів бюра. Маньковський може зморився, піднімаючися по високих східцях на другий поверх, хоч йому й допомагали робітники ціднятись. Йому зідхнути було чого. Але чого зідхнули ті, що вже понад годину сидять тут? Так таки вслід за Маньковським смачно й голосно зідхнули.

Дали слово директорові заводу Оксентію Гавриловичу Некрасову. Для такого випадку Некрасов специяльно не готував доповіді й тому попрохав бюро не бути вибагливими до неї. Він звичайно відповість на значну частину запитань товариша Дробота. Є в нього думка, що навіть члени бюра йому допоможуть де в чому, щоб була ясна картина заводу.

Після такої передмови Некрасов запалив цигарку, взявши її на столі в Аджарова. Переставив свого букового ціпка з срібною, ґравірованою голівкою й більше дивлячись на телефона, розповідав про завод. Розповісти було що. Завод вважається одним з небагатьох гігантів Союзу. Маючи свої п'ять домен, він мусить дати 760 тисяч тонн чавуну...

— У вас була цифра зустрічного... — перебив Дробот.

— Так була. Партійний колектив, на якому не було його, Некрасова, виніс таку ухвалу, але завком її серед робітництва не проробив, і ця цифра лишилася тільки в протоколі товариша... в протоколі партколективу. Звісно, він хоч і директор заводу, але як кандидат партії й коолтований до бюра райпаркому, мав на увазі й цю цифру, тобто вісімсот тисяч тонн, але... Та це ж усім відомо: два місяці, за директивами центру, раціоналізується п'ята домна, основна виробнича база заводу. 4 домна вибухнула й теж п'ятдесят шість день уже простояла. Решта три домни в наслідок раціоналізації збільшили продукцію на півтори

сотні тонн, та це справи не рятує. Главний технолог заводу уже від свого інтеґрала наливних коефіцієнтів, здається, переходить до думки, щоб прилучити ці три домни до 4-ї. Дирекція заводу рішуче піде проти цього, щоб не зривати хоч цих 800—850 тонн, що дають ці три домни.

— Лихо наше,— говорив Некрасов, сподіваючись на відому вже йому Аджарівську пропозицію,— лихо наше в тому, що й цю недостатню продукцію ми здебільшого кинули на внутрішні, так би мовити... потреби. Ми захлинаємося від нестачі коштів. Може тут ми не виявили достатньо своєї ініціятиви, алеж керівництво партії — Некрасов глянув на знервованого Аджарова — було на боці не дирекції, а...

— Партколективу,— підказав Даниленко.

— Партколективу, робітничої ініціятиви тощо... Я про це не говорю. Ми безперечно стоїмо перед складними ситуаціями. Четверту ми майже — закінчили, а пустити не можемо, не вистачає, як кажуть, на заводі „духу", кишки тонкі. А духу цього дуть немає чим. Силовня закінчиться монтажем не раніше, як за 20 день.

— За вісім день закінчимо... Сьогодні прийшла вже решта устатк вання...—підняв від стола голову й промовив Маньковський.

— Дай боже, щоб закінчили, товаришу інженере, дирекція не проти. У всякім разі... чи не буде ще того, що сталося з восьмою батерією. До того ж Меллер зник, а він вів монтаж...

— Меллера знайдено!..—меланхолійно, навіть позіхнувши, повідомив начальник ДПУ Брагін і зараз же, ніби відчувши ніяковість у такому повідомленні, протер очі, дістав з кишені поламану цигарку й, заклеївши її, запалив.

Повідомлення це дійсно зробило враження. Присутні якось здригнулися, а Некрасов так просто розгубився від такої несподіванки, почав доповідати зовсім про інше й закінчив.

—... Отже, товариші, ні прочистка обох ставів, ані об'їзні шляхи за пляном не виконані. Оце і все, що я хотів сказати...

Він і сам почув тепер, як сів, що враження від його доповіді, особливо ж від закінчення її, склалося в присутніх препоганюще, але зарадити цьому не міг.

Говорив Ністрат, Денисюк, Дрогаль... Говорила Кононова й нарещті Маньковський. Знервований він говорив уривками, стискаючи очі, так що тільки блищали вузенькі щілинки в зіницях. Часом здавалося, що це говорить божевільний, час від часу пригладжуючи рукою чуба. Даниленко кусав нижню губу й теж хвилювався. Дробот камінним спокоєм тримав замкнутим напруження залі, інколи позирав на Аджарова. Секретар РПК підпер долонею лоба, ні на кого не дивився й не ховав на обличчі своєї, якоїсь нової, рішучости...

—... восьма батерія зірвана шкідниками... Я запевняю бюро... жадних даних неправильности, чи теоретичного недогляду... Камера розливної машини вибухнула, згоріло риштовання біля

радіяторів тощо. Були тут і наші промахи, але... Товариш Брагін був у мене в лікарні й дещо з цього говорив. Крім того, там у Брагіна є заява робітників з коксувального цеху... Закінчую, товариші. 4-та домна не потрапить до рук шкідників! Ми не пустимо її до того часу, доки пе буде цілковитої ґарантії в надійності технічного й робочого персоналу коло неї. Не правий Некрасов, обвинувачуючи когось у невиконанні пляну. Дирекція заводу... це... це якесь кубло міщанства! Гніздо... гніздо... дозвольте мені, товариші, висловитись... — Маньковський розгублено озирнувся й сів, ударивши об поли руками.

Мертва тиша. Тільки важке дихання Маньковського ніби колихало повітря кімнати.

Аджаров піднімався. Спочатку заскрипіло крісло, а потім помітили, як заворушився й поволі розправлявся секретар райпаркому. Обвівши смаглими очима авдиторію, як підсудний, Аджаров якийсь час шукав рівноважного початку для свого виступу. Бачив, як Брагін тушив цигарку, як знов почав кусати губу Даниленко.

І почав:

— Промова моя може трохи буде коротка, але ясна... Сьогодні треба говорити по-партійному...

— Партійцеві ніколи не вадить так говорити... — підказав Дробот.

— Так... Мусимо бути партійцями й не боятися критики, коли вона спрямована для поліпшення справи. Отже сьогоднішня критика була недостатня. Недостатня тому, що не викривала основного винуватого. Винуваті були покищо „рижі". Треба сказати, що райпарком, саме бюро і навіть секретар паркому не... не керували процесом... — Аджаров витер долонею, а потім рукавом піт... — Да, не керували. Я покладався на колектив, на директора, кандидата партії, й сам не цікавився життям... Навіть більше... Я клав під сукно це життя-.. Ось! — Аджаров кинув на стіл пачку паперів — ось протоколи комсомольських зборів, нарад, протоколи пропозицій заводського партколективу, осередків... На кожну з них я брав „авторитетну" консультацію Некрасова, а він очевидно, в свого техперсоналу й як правило клали під сукно, бо „не реальна". А ці нереальні пропозиції потім замариновувалися і в кращому разі під телефонним або особистим тиском окремих членів партії, особливо Даниленка чи Маньковського, я давав згоду реалізувати... До речі, про Даниленка... Я мушу визнати перед бюром, що я його вислав з району виключно з шкурно-склочницьких міркувань... Звісно, партколектив і його робота від цього не змінилися, але чимало загубили. Особливо загубив РПК. Ми ізолювали себе від контролю маси... були в нас, зокрема в мене, і п'янки й інші... Словом, товариші, я... я...

— Брось киснуть! — крикнув Воркун з вікна. — А ще рабочий, старий революціонер... Ще плакати почне...

— Ні, я плакати не буду, але що я об'єктивний шкідник, так... це... А втім, тов. Дробот скаже... Я тільки хочу, щоб мене зняли й послали робітником до варстату... Треба трохи й нашому братові в дчути дисципліну партії... — я закінчив...

— Давайте зробім перерву... — запропонував Дробот.

XXI

Дроботове кінцеве слово було надиво коротке. Всі вмощувалися з таким настроєм, щоб принаймні до ранку просидіти, аж вийшло не так. Дробот на перерві говорив по черзі з окремими членами бюра. Найдовше ніби радився з Брагіном, сміявся з Маньковським.

— Що можна нове додати до того, що сказано на засіданні? Адже у виступах так ясно схарактеризовано стан заводу, стан району, що мені немає чого повторюватися. Товариші зовсім обминули наше капіталістичне оточення. Обминули той факт, що міжнародня буржуазія не тільки з власних міркувань, але і з прямим наміром підтримати колишніх руських капіталістів Мещерських, Рябушинських тощо утворює сприятливі умови для організації всіляких антирадянських інтервенційних комітетів тощо. Ці комітети безперечно діють, і я гадаю, що Маньковський мав рацію підозрівати шкідницькі акти в ваших провалах. Я теж маю ось деякі заяви робітників заводу, що мені встигли вони дати за короткий час одвідин. Ось, наприклад, в одній заяві пишуть:

„Товаришу Дроботе! Пришліть... і так далі, де воно тут... ага, ось:.. бо інженер (тут стоїть прізвище)... ходить ночами до (тут теж адреса)... і мабуть радяться, як би зберегти підприємство для своїх колишніх господарів, але не дати нам можливости ним користува ися. Запевняю, що 20 вересня перед пробою сухого тушіння“... ну, тут, товариші, я вважаю, що нехай сам тов. Брагін розбирається (Дробот передав заяву начальникові ДПУ), та він, здається, вже дещо й зробив... — Брагін раптом перестав бути меланхолійно-с окійним, кивнув головою на знак згоди й підпер собою одвірка. Це ще більше напружувало атмосферу зборів. Дробот продовжував:

— Отже ніяких сумнівів! Наші „отечественні“ капіталісти мають чималий успіх. Ми їм допомагаємо чи невмінням, чи небажанням робити, як більшовики, як проводирі соціяльного перевороту. У вас на заводі прорив. Виконуєте тридцять-сорок відсотків пляну, а нам сповіщаєте, що шістдесят-сімдесят відсотків. У себе тут склоку затіяли, а нам докладаєте, що „на шипке все спокойно“. Ми знаємо, що у вас будується житловий робочий городок, про це газети, журнали пишуть, фотографії друкують, а ви цій ділянці — нуль уваги. Будинки не закінчено, осінь на носі, робітники по бараках, по касарнях душаться. Їдальня-фабрика до цього часу не налагоджена, хоч ще влітку

ми мали від вас доповідь про те, що цими днями пускаєте. Оце вам і прориви. Робоча сила не вкомплектована, завше нова. Правду каже Некрасов: дві основні домни стоять два місяці — це заглибило прорив. Але що робить дирекція, щоб форсувати пуск цих двох домен? Некрасов надіється на 5 домну, а четверту чомусь обминає і цим неправильно орієнтує бюро РПК. У нас в центрі весь час напружене чекання саме 4 домни. Адже ми пішли на свідоме покриття зловживань перед союзними органами й дозволили, домагалися й домоглися призначені на інше поточне будівництво кошти витрачати на ризикованого експеримента. Ми мали відомості й я сьогодні переконався, що ці ваші два мільйони й вісімсот тисяч та наших дев'ятсот тисяч не пропали. Пролетаріят заводу „Жовтневої революції" гідний того, щоб йому довіряти соціялістичні кошти...

Але правда, товариші, районове партійне керівництво нам не допомагало. Воно навіть дурило нас. Все спокійно — так ми були інформовані. Аж не все. Це сьогодні й виявлено. Виявлено, що завод має двоє облич: одно обличчя Маньковських, Соловейчиків, Воркунів, і друге... поганеньке обличчя. Наше щастя, що воно значно менше маштабами. Але ворог уміє приховувати свої сили. Той майстер з коксового цеху... Товаришу Брагін, як там його прізвище...

— Та це не важно... — відмахнувся Брагін.

— Да, правильно... А вони ще є, такі майстрі. Та є й такі, що просто хитаються. Не помічені нами, не охоплені нашою господарською, товариською увагою, вони складають той вдячний матеріял, на якому будується шкідництво. Завод має в своїх кадрах чимало нових клясово неперевірених людей і цілком одверто не наших деяких відповідальних керівників. Вірні ворожій нам своїй ідеї, ці люди використали нечуйність, неповороткість партійного керівництва й умостили собі... як правильно тут хотів сказати Маньковський, гніздо контрреволюції.. Да.. Зараз уже можна так говорити...

Аджаров тут каявся. Це не погано. Аджарова партія знає не перший рік. Коли в ЦК інколи пробивалися погані чутки про Аджарова, ми це відносили за рахунок пліток і в цьому ЦК визнає свою провину. Коли в Макіївці, в Краматорській, у Сталіному мені говорили, що про Аджарова поганенькі чутки йдуть, мене почало це тривожити, але... аж тут я переконався, що це правда...

Да, Аджаров правий, беручи на себе провини за зриви на заводі, за прорив промфінпляну. І це дає нам право вважати, що Костю Аджарова ми ще не загубили і вчасно спинили на помилках... Але, на мою думку, ми будемо до кінця більшовиками, коли не підемо лінією найслабшого опору. Зняти Аджарова, що брав у білоґвардійців Царицин, Ростов, Новоросійськ, Аджарова, який має немалі заслуги перед партією, перед пролетаріятом... зняти можна. І на роботу в копальні послати теж можна,

й він піде. Але, який з цього політичний висновок? Що ми не вміємо керувати? Я гадаю, що бюро райпаркому відхилить таку пропозицію. Аджарова треба змусити працювати по-більшовицькому, а всі дані для цього є! Інша справа щодо деякого оточення, що завелося в районі, на заводі... Я пропоную записати бюрові РПК сувору догану, Аджарову теж...

— І з попередженням...

— Правильно, з попередженням, але примусити його по-більшовицькому виправити свої помилки на заводі, в районі, тобто лишити секретарем райпаркому...

— Повернути Даниленка... —

— повернути Даниленка... — фіксував Дробот.

— Переглянути верхівку заводу... — виривалися пропозиції.

— Правильно. Насамперед переглянути верхівку заводу, його опортуністичне й шкідницьке керівництво...

— Алеж я партієць... — загарячкував Некрасов.

— Кандидат партії і поганенький кандидат... — відрубав Дробот остільки недоброзичливо, що Некрасов, як приголомшений, сів, озираючись на допомогу.

Аджаров сидів, устромивши в папери голову. Пальцями лівої руки він енерґійно тер по неголеній щоці. Він теж вважав, що таке рішення бюра є правдиве, і що він у іншім районі запропонував би саме так. Але було соромно і важко згадувати таке недавнє й ганебне минуле.

На Даниленка боявся очима кинути. Написав записку:

„Альоша! Спиш у мене. Хоч виругаєш дурака... Машину відішли дмитрівцям. Своєю з'їздиш здати справи... Да, діла... Костя"...

О другій годині ночі було закінчене надзвичайне засідання бюра райпаркому, і Дробота вирядили на вокзалі до Харкова...

XXII

В день проби сухого тушіння коксу, інженер Меллер встав з ліжка раніше ніж завжди. Кінчаючи монтаж фільтра нейтральних газів, він згадав про те, що ще до пуску цих газів може статися вибух, коли не буде підготовано заздалегідь газоходи від восьмої батерії, до того ж і охолодженої вже. І вранці, схопившись ні світ, ні зоря, Меллер знов згадав свої побоювання. З нової силовні подзвонив вартовий інженер і через перекладача повідомив, що на вокзал прибула решта устатковання. Треба було організувати бриґади для одержання, перевірки й відвантажування з ваґонів.

І здибавшися з Маньковським, повідомив його про свої побоювання. Ідучи по непокритому газоході тушильних газів, Маньковський уважно перепитував німця про ці побоювання. Ледве розуміючи мову, Маньковський зрозумів тільки те, що небезпека може бути, що треба ще перевірити охолоджені газо-

ходи, чи немає там гримучих газів. Та саме в цей час до Меллера підійшла стенографістка й французькою мовою щось повідомила таке, що інженер знітився, очі його полохливо забігали від стенографістки до Маньковського й раптом, кинувши Маньковському:

— Pardon, — Меллер різко повернув від 8 батерії й пішов. Ледве поспішаючи, за ним пішла й стенографістка, зробивши байдужу міну на лиці.

В Касі був накритий стіл. Стояло декілька пляшок з вином, добрий сніданок із зернистої ікри, смаженої риби та смаковитого добору свіжих фруктів. Кася розуміла, що Меллера можна закликати тільки серйозною справою. Не далі, як годину тому, до неї прийшов стривожений Шушак. Від Кращенкова дістали листа, що фірма Ллойда засипалась, і у Москві декого заарештовано. Безперечно Андреа, як представник Ллойда на заводі, попаде в цю брудну історію. Треба ізолювати себе від нього.

Та це було легко сказати. Для Касі, для її дочки Тюті, Андреа не був просто собі одним з інженерів їхньої компанії. Про яку ізоляцію може йти мова? Єдине лишилося — спроба 8 батерії. Та коли вони невдало зроблять оту „спробу" й не висадять у повітря восьму, значить усе загинуло, засипалося. Треба попередити.

І забігалася Кася, попереджаючи. Який жаль, що Афферін не зв'язаний з Касею, що він не знає про цей конспіративний центр. Шушак не може сам піти до коксового цеху прослідкувати саме в цей ранок, щоб не давати ніяких слідів. Викликати Афферіна, але куди? А тут ще й Меллер. Він так лякає своєю поведінкою. Безперечно він засипле, коли його не залякати, не вжити заходів...

Зробивши архісерйозне обличчя, Кася запросила інженера до стола й тільки там привіталася. Це був умовлений давно прийом, щоб попередити, що справа надто серйозна. Тютя схвильовано микалася по кімнаті, щось остаточно вирішуючи.

— Я запросила вас, бо дістала від компанії листа. Вас попереджають. Родині вже припинили виплачувати утримання й коли ви не відмовитеся від цієї зради інтересам компанії то родину віддадуть до рук поліції, а вас видадуть більшовикам...

— Я сам себе видам... — був рвонув з-за столу Меллер.

Але Кася гаразд знала свою справу. Тримаючи за плечі інженера обома руками, вона посадовила його на місце за столом.

— Снідайте й не гарячкуйтеся... Ось я вам поверну цього листа... Пишіть на ньому, що відповісти... Ото краще... — трохи всміхаючись, промовила Кася, коли Меллер налив повного винного бокала коньяку і з розгону його випив.

Довго читав Меллер листа. Перезиралися між собою дочка з матір'ю. І видно було, що кожна з цих трьох душ по-своєму переживає становище. Для чого Тюті вся оця історія? Вона ще

молода. Чотирьох чоловіків уже мала за свій недовгий час. В Ташкенті за допомогою останнього чоловіка, студента, члена бюра осередку фінансово-економічного факультету, стала кандидаткою. Коли й цьому набридла, чи він їй набрид, погодилися роз'їхатись якнайдальше. Куди ж іще далі, як на Донбас, до матері...

Касі що: вона акуратно спалює кожен клаптик конспіративного листування, а чи й зловлять... Ну що зроблять їй, старій, виснаженій архівній робітниці, коли вона й сном і духом не знає нічого... От дочка. Що з нею...

Меллер налив ще одного бокала. Дивлячись на рідину вже трохи сп'янілими очима, він от от заплаче. Він інженер, фахівець високого ступеня. Життя країн, звідки він приїхав, не знає тих психологічних підоснов геройства, які довелося йому, ентузіястові техніки, пережити тут. Там героїзм на грошах побудований на фалшивій, часом незаслуженій славі. Героїзм брехливого спорту, ажіотажу, наживи й безцінного зовнішнього блиску, такого порожнього по-суті, безперспективного життя. Тут він інженер. Він психологічно зрісся з героїзмом іншого ґатунку. Це справа чести інженера, це іспит на справжнє ім'я володаря техніки. Це виправдання довіри йому, закордонному спецові, німому на мові господарів... І кому потрібні тут такі листи?..

В кристалі но-чистому, жовтаво-пінливому коньяку ніби вирізьбилися обличчя молодої енергійної дружини — аспіранта прикладної механіки в Берлінському приватному інституті індустрії. Розумне, миле обличчя горнеться до двох ніжних дитячих голівок, в яких і шовкове біляве волосся й типові вирази голубих очей не лишали жадних сумнівів щодо їхньої національної належности. Так це є продовження справжньої німецької крови, роду Меллерів, що починав з коваля в кузнях Фрідріха великого пруського...

Взяв бокала й поволі хилив його, випиваючи. Здавалося, що й дружина й ті дві голівки (в нього на робочім столі є така фотографія) з цією рідиною єднаються з ним. Робилося тепло й сумно. Хотілося обняти ту трійку, та як настирливо заважає щось цьому... А е що ж, що...

Почувся страшенний вибух на території заводу. Ніби підкинуло всю кімнату Касі. Брязкнули шибки в вікнах, потухла електрика, ще зранку засвічена і чомусь забута вимкнути. Підкинутий разом з кімнатою Меллер рвонув з-за столу...

— Donnerwetter! Таки зірвали падлюки!..– вирвалось обурення. В мить вирішив податися туди й зловити злочинців на злочині.

З-за ширми, де стояло ліжко Касі, вискочив Шушак і, схопивши стільця, з усього розмаху вдарив Меллера по голові. Загрібаючи руками точку оперти, чи може свого невідомого ворога, Меллер ударився боком об ріг столу, перекинув його й разом з брязкотливим посудом, склом упав на долівку. Скатертиною

прикрило розбиту голову. Розлите вино потекло патьоками з-під голови. І невідомо, чи кров чи таки справді саме вино.

На дворі тільки мить завмерло все. Здавалося, що повільне булькання нерозбитої пляшки „Абрау-Дюрсо" було чути в цій тиші в розбите вікно й що до цього булькання оце прислухається завод, прислухається місто...

Це був тільки момент. Шалений галас за вікном розбудив Шушака, й він, перестрибнувши через Меллера, порадив:

— Негайно від'їздіть хоть до чорта в пекло!.. Ташкент, Дюшамбе... після розберемо. Негайно! Сліди треба скерувати... Ах, чортів німчура!..

Виходячи з хати, в дверях додав:

— Негайно! Поїзд о дев'ятій годині... Андреа я попереджу...

Хто не вискакував у цей час з квартир? Вулиці запружені людом. На заводі аварія. Кому потрібен був природно стурбований інженер Шушак, що протискався до заводу?

XXIII

Як би не виміряли й чим би не оцінювали загальноробітничого ентузіязму підчас будівлі четвертої домни, після вибуху восьмої батерії ніби щось отруїло той ентузіязм. Сповіщення в заводських та цехових листівках про те, що вибух стався від недогляду газівників коксувального цеху, а одна листівка ніжно так нагадувала устами комсомольської організації, що тут примішане й свідоме, зарані спрямоване шкідництво, — мало вплинули на загальнозаводську масу. Надто вже очевидячки стався вибух: майстрі, змінні інженери попереджали, головний інженер заводу прилюдно знімав з себе відповідальність, сам Маньковський стежив за пробою й вмикав рубильника центробіжного смока — все це були факти, що визначали вибух саме від невдалої, непродуманої вигадки молодого інженера, підтриманої сліпим ентузіязмом комсомолу, партколективу й робітництвом.

І як після тяжкої хвороби, або присоромлені за дитячі пустування, відчуваючи себе все ж досить дорослими, нітилися робітники в цехах. Ті окремі голоси, що протягом двох місяців гарячки відгукувалися тільки насамоті, тепер раптом набрали прав громадянства.

На заводі відчувся поганий настрій.

Надвечір другого дня після вибуху, стала стелиться чутка про Меллера. Говорилося, що німецького інженера ДПУ застрелило невідомо защо. Тепер, звісно, на шкідництво звернуть. Скажуть, що це він підвів вибух тої батерії. Згадувалося, що звечора до пізна він бігав по газоході. Якось морочна чутка, й кожен, що відчував себе частиною будівництва четвертої домни, мимоволі озирався й прислухався, чи не обвинувачують його в цим убивстві, чи не тикають пальцем...

Збиралися купками. Тепер бачили тих, що ховалися два місяці, що затаювали свої думки й почуття проти більшости за-

воду. Вони вільніше запалювали цигарки, авторитетніше виявляли свій скепсис, а то й обурливо лаялись на адресу комсомольської листівки доменного цеху. Їх було небогато, але як їх видно на тлі такої моральної депресії тих тисяч, що палили себе в запалі боротьби за 4-ту домну.

Даниленко приймав справи від директора Некрасова. Маньковський сидів на вікні в кабінеті головного інженера заводу Шушака й давав розпорядження змінним інженерам, слухаючи благенький голос „ґенерала", що поясняв секретарям окремі місця здавального акту. Шушак передавав справи головного інженера заводу інженеру Маньковському.

Про таку зміну завод ще не знав. Призначення Даниленка на директора заводу й Маньковського на головного інженера було вирішене в райпаркомі разом з активом заводу й телеграфно погоджене з Центросталлю. Разом зі згодою на пропозицію РПК, Брагін дістав коротеньку телеграму:

„... Дякуємо крп. Утьосов Кращенков терміново виїхали завод допоможіть вокзалі стверджуємо пляна реалізуйте Цілую Коля"

І Шушак здавав Маньковському справи, почуваючи себе не зовсім добре. Особливо йому не подобався вартовий, що стояв зовсім ніби за спиною: він як нав'язлива думка свідчив оте стукання крови в скронях: — Арештований... Зловлений.

Тільки вранці після цієї ночі на завод приходили больоріші зміни. Сповіщали голосно один одного, що на монтаж розливної машини цю ніч і ранком набилося стільки народу, що довелося половину відрядити на НЕС. Монтування НЕС'у трохи припинилося було вчора, доки знайшли кінці, а це вже йде посиленими темпами, й запізнення можливе лише на день. Монтувальні бриґади з четвертої домни пішли на НЕС. Особливо ж говорилося голосно про те, що вже й двогодинники покинули. Є такі бриґади, що по 10 годин працюють на монтажі станції. Штаб ударництва руками розводить. Охочих немає куди дівати під ранок. Німці-інженери відмовляються приймати на монтаж людей, знімають з себе ві повідальність. Технік-француз з п'ятої домни, з бриґадою робітників прийшов на станцію помимо штабу й настояв, щоб допустили на роботу. Маньковський дозволив...

Такі новини голосно сповіщались в цей ранок. А шопотом, крадькома:

— Чув про арешти?...

— Не може бути! І Кращенкова й Шушака?

— Да. На вокзалі зустріли. Той приїжджий інспектор за револьвера схопився...

— Кажуть, портфеля не давав Кращенков... щось знищити хтів...

— Француза Андреа випустили сьогодні... Нота була з Франції. Він навмисне погану крицю посилав англійській фірмі, що будує нам пароплави...

І раптом уже в час роботи ранкової зміни:

— Даниленко — директор заводу!

— Маньковський — головний інженер!

— Першого вересня — пуск четвертої домни!..

Притихли злісні голоси. Потухли цигарки, або палилися в кулаці. Ніби останній приступ малярії струснув заводське життя й заспокоївся.

А темпи, взяті кращою частиною заводу, темпи горіння за перемогу, що палали до тієї невдалої спроби з 8-ю батерією, тепер ще з більшим завзяттям затемпували. Почулося, що ці декілька день до пуску четвертої домни завод переживе на запаленій бомбі...

На місці 8-ї батерії закладали нову експериментальну уставу сухого гасіння коксу. Спеціяльні бункери четвертої домни наповнювалися колошниковим пилом, що його не мало лежало роками, чекаючи на аґльомераційну уставу. Ще підчас пуску заводу зроблено закладини цієї устави й на місці тих закладин за ці роки з'явилися величезні купи „козлів" ковшових та іншого мотлоху, що йшов у копровий цех на кришіння.

XXIV

— Знаєш, Альоша, так хочеться жить... Власне не жить у біологічному розумінні, а боротись! Свідомість того, що я в оцій скаженій борні відігравав ролю якогось судді, а не активного учасника, мене просто гнітить. В кожну хвилину радости, що ось-ось ми таки пустимо домну, здобуту такими надлюдськими зусиллями, жертвами, мимоволі згадуєш своє місце... ганебне місце в цих зусиллях... І просто... Е-ех...

— Знов ти за упокой правиш... Твої помилки, то наші помилки. Не треба забувати, що і я, весь партколектив за моїм проводом зразу ж ізолювали тебе від цієї участи. Кортіло, бач, і нам показати себе. Боязнь, що райпарком прибере собі лаври... Словом, ізолювали наскільки могли. А клясовий ворог, він на цьому розуміється прекрасно... Вони так використали наш антагонізм, так удачно використали...

Даниленко вмовк, бо в двері постукали. Аджаров, ще не зовсім одягнений, сам пішов до дверей і відкрив. Навіть ледве помітно відсахнувся. В дверях стояв технік механічного цеху Хандога, суворий і освітлений світлом з кімнати, якийсь декоративно-красивий. Аджаров відсахнувся тому, що за час його перебування в районі до нього не ходили технічні робітники заводу просто на квартиру. До того ж цей, що завше виступав, активничав на загальних зборах і викликав тривогу за проведення роботи на зборах. Він умів непогано говорити, був поміт-

ною кваліфікованою людиною, досить авторитетний і не міг Аджаров його не знати.

В першу мить він вирішив, що Хандога прийшов до директора заводу в якихось справах. Кому ж не відомо, що Даниленко після повернення з Дмитрівки оселився в Аджарова. Може тимчасово, але в нього й техперсонал, природно, буде не то що зарані, як зараз, ходити, а й серед ночі будити.

— Прошу, товаришу Хандого.

Технік кивнув головою подяку й пройшовши до столу сів. Раптом, помітивши Даниленка, рвучко підвівся й привітався. Зніяковів.

— Даруйте... Я в такому настрої... Навіть не здоровкаюсь. Це добре, що й товариш Олекса Дмитрович тут. Я таки чув якось, що ви живете разом, але йдучи, викинув з голови.

— То ви до мене?..— не зміг приховати здивовання Аджаров.

Хандога, дивлячись у підлогу відповів після помітної павзи:

— Да, до вас... Я власне й сам не знаю... Є організації куди... страшно...

Технік замовк. Присутні зрозуміли, що людина переживає. Даниленко кинув прибирати своє ліжко й сів біля столу проти Хандоги. Аджаров поклав на стола цигарки.

— Я не прийшов би, коли б... Та вже все рівно... Адже я сам був наймитом і освіту технічну здобував вантажачи в Миколаєвськім порту... Мене мусять арештувати... Я вирішив сам визнати. Я знаю, хто зірвав восьму батерію...

Даниленко підскочив і стул упав на підлогу. Технік підвів на нього голову, закусив губу й вирішував, що йому робить далі. Потім знов опустився ввесь і байдужим голосом продовжив:

— Та я спізнився. Треба було хоч би вчора, позавчора... Сю ніч заарештовано добрих два десятки моїх поплічників, і мені, звичайно, не викрутитись... За восьму батерію Чибаш дістав п'ятсот карбованців, а дехто й більше. У нас тоже була проба, товаришу Аджаров... Репетиція диверсійного акту... чи ми готові на випадок... Та що там говорить...

Очі Хандогині чомусь спинилися на бравнінґові, що лежав на столі. Аджаров помітив це й не знав, як узяти бравнінґа, щоб не сталася при цьому звичайнісінька мелодрама, на зразок „держіть мене, а то застрелюсь"... Хандога кинув очима на Даниленка й після короткого вагання сказав:

— Я перед вами, Олексо Дмитровичу, сволоч. Таню Черевкову... Я.. але я вже її теж любив...

Даниленкові робилося млосно. Він ще не охопив усього, що верзе цей може п'яний технік. Адже кому не відомо на заводі, як п'є цей красунь...

В двері не стукавши ввійшло двоє аґентів ДПУ.

— Можна, товаришу Аджаров? — уже в дверях спитав аґент.

Хандога скористався випадком. Аджаров відвернув голову на двері, й у цей час технік загріб у руки бравнінґа..

Даниленко за мить уже був при зброї. Аґент скомандував технікові:

— Бросай оружие...

Хандога вистрілив собі в щелепу. Падаючи ще бурмотів:

— ... Далі вікуди... е-е-х-хе...

Стояли тільки хвилину. Аджаров перший плюнув і вилаявся. Даниленко ліг у подушку лицем і застогнав, як дитина в хворобі.

В дверях стояли Маньковський та Соловейчик.

XXV

Перше вересня настигло так несподівано, що ні Даниленко, ні Аджаров, ні Маньковський цього не помітили. Всім відомо, що першого мусять пускати четверту домну. Заведена машина працювала. Місто зацвіло плякатами, гаслами, як після дощу квітами. Редакції багатотиражки, листівок, районової газети за себе все зробили. Були напоготові кліше героїв боротьби за четверту домну, складені статті — підсумки цієї боротьби. Місто в якомусь трансі протягом останніх днів чекало, позираючи на завод. Ночами висиджували на вулицях, вдивлялися в ряди великих освітлених вікон нової силовні, як вичитували з оракула життя таке близьке й таке гостро лоскітливе майбутнє:

— Яка таки сила! Одна машина — вісім тисяч механічних коней! Вчора пропускали дві машини...

Нова їдальня на чотири тисячі обідів готувала дати першого вересня свій перший дебют. Завідувачі, помічники, кухарі, прислуга — все напружувалося, щоб дати ці обіди.

Все готувалося до пуску четвертої домни.

Та першого вересня пускати не довелося. Ще звечора Маньковський говорив директорові завода, що можливо пустимо, але вже вночі Даниленко й Аджаров дістали від нього телефонограму, що не готова домна. На перше вирішили зробити тільки генеральну спробу механізмів, спробу змонтованих двох генераторів нової станції й почати просушку домни. Свято ж роздмухування й пуску відкласти на п'ять день.

Все це було легко зробити, алеж... будинок для приїжджих було забито представниками від усіляких центральних організацій. У Аджарова спинилося два члени ЦК партії й на ранок сподіваються приїзду самого товариша Дробота. Шість робітничих делеґацій від сусідніх заводів, представники Червоної армії й ціла армія шахтарів сусідніх шахт. З вокзалу передають про ешельони руди від криворіжців, вугілля...

Всю ніч не спали в Аджарова. Всю ніч не спав Маньковський. Не спали й так звані контрольні бриґади.

І як би там не оголошували на вулицях, на воротях заводу, що свято пуску перенесено на 5 вересня, терпець урвався. Тисячні маси повалили на завод чуть світ. Підготовані музи-

кальні команди трьох військових частин, робітничі профспілчанські тощо, стихійно вдарили зіграними на свято мелодіями. Влаштовувалися мітинґи перемоги.

Раптом під сніданок, коли з райпаркому вийшла надзвичайна нарада з рішенням таки святкувати пуск, хоч самого пуску й не буле, прибіг з заводу Арнаутов і повідомив, що технік-француз, бриґадир монтувальної бриґади повідомив через перекладачів, що 5-та домна давно вже готова. Її чомусь навмисне вважають не закінченою, хоч закінчена вона вже два тижні тому... Хтось запропонував розібрати риштовання, щоб разом пускати й 6-ту домну і вже розбирають...

— Як розбирають? — занепокоївся Даниленко.

Маньковський його заспокоїв:

— Я забувся про це. Мені повідомляли вчора робітники з п'ятої, що її можна пустити. Я викликав Андреа і він теж ствердив... Але він сам учора виїхав до Москви, його викликає генеральний консул. Тоді ми відклали пуск до його приїзду, хоч я звелів здати другому інженерові домну...

— Той самий інженер та Клявс керують розборкою риштовань. Там таке, хрест мене накажи... Конвейєром.

— Ну то нічого страшного... Краще організувати масову роботу, як її організовує Клявс ніхто другий не зможе... В нього не прогулюють...

Принесли телеграму від Дробота, що він спинився на закладинах Краматорського машинобудівельного заводу й прибуде вечором...

І проба четвертої домни обернулася на парад сил пролетаріяту. Десятки тисяч зібралися на подвір'я заводу, на проспекті Дзержинського, щоб демонструвати непереможність своєї волі.

Маньковський сам стояв біля телефона й питав НЕС:

— Ну, готові? Пустили?.. Нічого не чути... Да! Прекрасно! Давайте продмух! Єсть!.. — увімкнув рубильника й здригнулася земляна твердь!.. З десятитисячних грудей вирвався один неописуємий покрик і завмер. Його покрив оцей ревучий міццю гул нової посудини — гіганта. Ністрат як молодий напружено й ритмічно керував продмухом, пускаючи по черзі фурми, то вмикаючи всі разом. Перед очима бігали стрілки манометрів тиснення в домні, в газоходах, у ковперах.

Ністрат хвилювався. Він бачив кожен рух людей навколо себе. Він бачив, як підбігав Воркун від ковперів-радіяторів і щось кричав на вухо Маньковському. Але не губився, не впадав у паніку. Маньковський стояв з телефоном, на цей раз синювато-чорний. Тільки долонею стискав свою бороду, або ворушив закуойвджену чуприну. Домна ревла, навкруги зривалися привітливі „Ура", „Слава", в тім морі голів летіли вгору шапки, хустки.

Маньковський покликав пальцем Ністрата.

— Спробуйте... порохові фурми... Воркун дав коксовий порох...

Ще сильніше заревла домна. Натиск руки Маньковського на ґудзика, важким клубком вилетіла з доменної шапки чорна, страшна хмара коксового пороху, втиснутого в домну приладом силою дванадцяти атмосфер, приладом, що буде втискати колошниковий порох назад у домну. Ще натиск на ґудзика, й клапнувши, відірвалася чорна хмара від доменної шапки, попливла над заводом, застеляючи сонце. Над домною жодної пилиночки. Вона ревла й дужість свою слала в землю, в труби, газоходи.

Маньковський махнув рукою; вимкнув рубильника.

Ніби провалилося все крізь землю. Стріляла кільцевими, тугими вибухами нова силовня.

Маньковський взяв до губів телефонну трубку, щоб розпорядитись. Підійшов до нього старий Колосов і став глядіти в упор. Обидва всміхнулися. У Колосова ніби сльози блищали в старечих очах. Ревматичну руку розминав автоматично.

— Валя згодна... — крикнув він на вухо інженерові.

— Що? — перепитав Маньковський біля телефона й зрозумівши, що це стосується не станції, гукнув:

— Стоп!.. — а до Колосова:

— Що ви сказали?...

— Кажу, Валя згодна... Борька Арнаутов передав, що ти вирішив з нею... так згодна. Ми — теж з матір'ю...

Маньковський кліпав очима, хотів переключитися з такого напруження на ці жарти, бо не було сумніву, що Арнаутов тут щось накоїв.

На площадку йшла комсомольська бриґада з привітанням Маньковському. Спереду Валя Колосова. Таку захоплено-бажану вперше побачив її Маньковський. Схопив батька за плече, знов усміхнувся:

— Да, да... Я теж згоден! Я давно... Ністрат! Дайош розливну машину. Ковші з Бобровських домен! Передай шостій бриґаді приготуватись! За чверть години пустимо гаряче дуття сушити домну...

XXVI

Андрій Ільїч Бобров уже два дні не виходить з квартири. Минуло одинадцять день, як почала працювати четверта домна й чотири дні, як задули п'яту домну. Боброву довелося попрацювати для обох домен. Щоправда інтеґрала він не зміг ще виріпшити й не запропонував відповідних стандартних п[illegible]ливних коефіцієнтів, але до якісної аналізи шихти, до кількох її комбінацій його наукові дані дуже прислужилися.

Четверту домну довелося пустити лише 14-го вересня. П'ять день сушили, щось перевіряли знов фурми для вдування колошникового пороху, міняли внутрішні вогнетривкі труби й тільки тринадцятого змогли запалити газ і пустити в порохові фурми спочатку коксовий порох, потім уже колошниковий і рудний порох. На ранок 14-го вересня четверта домна нормаль-

но вже „пішла“. Деяка сіпанина була на естокаді. Непристосований персонал, незвиклість до чіткости механізмів, коли людина почухатись любить... Але це тільки перші години для нової зміни...

Бобров не виходив з території доменного цеху двадцять одву годину. Скільки раз свербіли руки зірвати це все разом з собою, щоб не існувати. Але кому ж прислужиться він ще одним оцим, може останнім уже, вибухом. Адже вибухи були. Вони тільки ще більше запалювали цих людей. Вибухи дратували їх, викликали на переможний герць...

Д а дні, як газети пишуть про викриття „промпартії“. Цілі сторінки протягом двох тижнів кричать про перемогу заводу „Жовтнева революція“. Цілі сторінки про перемогу й поруч так мало, так зневажливо петитом повідомляють про шкідників.

Досадно.

— Йосип Йосиповичу! Чи не здається вам, що ми як та мертва кора на моложавому дереві вже й не гріємо його й не знобимо...

— Ну ось бачите, знов ми філософствуємо й... головне, даремно нервуємо...

— Голубчику мій, милий ескулапе! Такі люди як лікар Гольдберг, це просто рідкісна птиця... Раз на тисячоліття плодяться. Як же: даремно нервуємо. Ось читали ви це все? Прочитайте. Будь ласка, прочитайте. Дорогий Йосип Йосиповичу. Тисяча вісімдесят одна тонна на добу... Га? Колошниковий порох, або 15% збільшення продукції. Ви це розумієте...

Бобров лежав у ліжкові за наказом лікарського консиліюму, але поводився неприпустимо з погляду лікарських приписів. Розкривався, підхоплювався, нервував. Його переживання передалися Гольдбергові.

— Так що ж тут дражливого? Про мене, то нехай і дві тисячі...

Бобров сміявся самими очима. Його забавляла не думка цієї ніби живої зовні, але таки мертвої людини; його забавляла ота старанно вистрижена лопаточкою сивоволоса борідка й люлька, мокра від слини. Вони коливалися в нього перед очима й смішили.

— Касю з Тютею затримано аж в Оренбурзі.

Гольдберг головою ствердив. Він не знав, чи треба співчувати, чи байдуже поставитися до цієї згадки й повести розмову про інше. Бобров відвернувся й ніби читав з книжки:

— Як по-дурному прожито життя, Йосип Йосиповичу. Ми з вами якось судьбою зв'язані. Пробачте, це ідеалістична концепція, але це таки факт. Зв'язані. Нітимося, — nидіємо, а життя... Ви подивіться, що робить життя. Патріярх... Він зовсім падав. Некрасов окрутив його круг пальця. Людина пиячити почала і пішло. Пішло не так, як треба йти в сучасних умовах, а ми з вами, сліпці нещасні, вважаємо що так і треба. Ми борщ на

чистому смальці констатували, як якесь чудо в більшовицькому пеклі, а те, що секретар районового партійного комітету випиває, навіть не помітили. Ви, милий чоловік, прибігали якось до мене показувати непоганого конверта Одесполіграфвиробу, а те, що ви замість поганенького і єдиного колись на весь завод, зараз являєте собою голову цілого лікарського комбінату, цього й досі не помітили... Десятки лікарів, вища школа, трамвай суботниками закладають... Ось де їхня міць... Ми посміщище зробили з Маньковського та з 4-ї домни... Е-ех... Тисячу тонн. Розливна машина. Та скажи він зараз не то, що сухе тушіння коксу, силову станцію, колошниковий порох, а з повітря золото добувати—й повіримо. Жодної поступочки. Сказали, зробили...

— Алеж не в термін, Андрію Ільїч. Шістнадцять деньочків запізнилися... А розливна в першій спробі камеру того... А 8-а батерія того...

— Ха-ха-ха. Ви кумедник, ескулапе... Ой, не можу... Шістнадцять деньочків. А замість чотириста тонн — тисячу вісімдесят одна. Га?

Бобров схопився й визвірився на Гольдберга, от-от схопить за горло й задушить. Лікареві було ясно, що з Бобровим починається давно ждана біло гарячка від зловживань наркозою. Треба було заспокоїти, але як. Єдине — це іньєкція морфію.

Гольдберг молився на Андрія Ільїча й шукав слів. Хворий гарячився;

— Бачили Аджарова? В пресі оголосив свої помилки... А почуваєте його тепер. Що робиться в районі? Як перед парадним смотром, ніби люди не ті поробилися. Ні, це вже не патріярх... А вони, ідіоти, тепер один за одним визнають перед судом свої провини... Ха ха-ха, визнають. А спробуйте не визнати, коли й думка ваша вже зафіксована в ДПУ. Бо в них кожен робітник, кожен піонер, то охоронець їхніх інтересів. Не треба стежити за мною, коли я між людьми. Бо люди ті... Та всі вони ДПУ...

До кімнати постукали. Гольдберг заметушився по хаті. Бобров простягся в ліжкові.

— Ввійдіть, хто там... — насмілився Гольдберг.

До кімнати зайшло понад десяток знайомих облич. Перед вів Даниленко, за ним Маньковський, тримаючи за руку життєрадісну Валю, тепер його дружину, далі Ністрат, Соловейчик, старий Колосов та інші робітники. Навіть Клявс з ними.

— Пробачте, Андрію Ільїч. Ми дізналися, що ви трохи заслабли. Колектив заводу, вся пролетарська суспільність не можуть спокійно про це чути. Дозвольте...

Бобров заморгав очима. Його нервова структура ледве витримувала такий поворот справи. Даниленко трохи закусив губу, але, підтриманий товаришами, витяг з кишені нову газету „Правда" — озирнувшись ткнув її Валі до рук...

— Ради бога! Р-ради бога!.. — захищався Гольдберг за спинкою ліжка хворого.

— Що ви там заклинаєте, Йосип Иосиповичу... — спокійно й твердо промовив Бобров.

Це викликало веселий сміх у присутніх і Валя, підсівши на крайок ліжка хворого, виконала свою ролю:

— Вам, Андрію Ільїч, ось держава дякує..,

— За віщо? — Бобров піднявся на ліктях.

— За вашу багаторічну науково-корисну працю й особливо за ваші аналітичні роботи для якости шахти й допомогу в ударній роботі заводу на відбудові четвертої домни... Держава, відзначаючи це, звільняє вас... від турбот і призначає пожиттьову пенсію в розмірі найвищої вашої теперішньої ставки...

Бобров застогнав і впав у ліжко. Сльози таки бризнули з очей. Раптом уся бадьорість на обличчі зникла, й вип'ялися старечі кістки...

Це був таки старий вистражданий чоловік.

Гольдберг замахав руками, й делеґація вийшла з хати, намагаючись не робити шуму. Газета лежала на тім місці, де тільки но сиділа така повна життям, перспективами людина.

— Йосип Йосиповичу... Зачем ви їх вигнали. Ах, така жахлива одинокість. І так усе життя...

Гольдберг дістав шприца й сів на тому ж місці, де сиділа Валя. Для нього стало ясно, що ця доза може буде вже останньою для Боброва, але стан хворого говорив за те, що іншого виходу немає.

— Риск благородне діло...

— Да ви прави, лікарю... Заховайте оте добро. Я хочу в них учитись...

Бобров довго мовчав. Це мовчання було таким тяжким для лікаря, звиклого до всіляких божевільних балачок та капризів хворих. Здалося, що морфініст не Бобров, а він Гольдберг. Йому було важко погодитися, щоб не дати цієї дози наркози людині, яку протягом скількох десятків років він ніби з неохотою частував нею. Навіть образу відчув у тім відмовленні й радий був бодай собі самому таки впорснути одну шкляночку...

Мовчанка відтіняла ритміку заводську за закритими вікнами. На дворі голубило зір бабине літо.

Бобров узяв газету. Тремтіли руки. Очима бігав поза обкресленими рядками. Чорним шрифтом горіла перша сторінка й на ній коротка телеграма:

> ... „Завод Жовтневої революції закінчує монтаж нової силовні. Чотири ґенератори вже працюють. Перша камера сухого гасіння коксу за два дні вступає в експлуатацію. Четверта домна безперервною плавкою дала вчора тисячу вісімдесят сім тонн чавуну. Розливна машина обслуговує весь доменний цех...“

— А я сиджу над інтеґралом... Дурак. Інтеґрал — вони. Завод їхній. Ні, це не молох. Це інтеґрал від безконечно живучої енерґії, волі нашого покоління... власне їхнього... та все рівно... — зідхнув і ледве чутно, ніби плачучи, приказував:

— Пенсію вам, Андрію Ільїч. За віщо? За багаторічну науково-корисну працю... Так. Навіть тут кінчилося. Непотрібен, пенсію замість розстрілу. Я ж шкідник. Чому мене не заарештовано разом з ними? Бодай у свідки б мене... І в шкідники не годжусь... Революціонер називається. Що той обмежений Кучеренко? Та я б вам розповів... Але для чого, що ж нового я скажу їм.. Да, вони праві. Я давній труп. Я не знайшов своєї стежки. Оце то система: самогубство перетворилося з геройства за нашого часу, Йосип Йосиповичу, на найганебніший вчинок. Маєш тепер застрілитися — ганьба, але й жити... я не можу... Навіть в контрреволюціонери не погодився. Пенсію вам, Андрію Ільїч. За віщо... За багаторічну науково-корисну працю...

Перед очима мерехтів газетними й такими палючими рядками наказ по Найвищій раді народнього господарства Союзу Радянських соціялістичних республік:

„...Металюрґійний завод імени „Жовтневої Революції“ протягом шістдесяти семи днів власними силами, героїчними зусиллями...

„...відмічаючи перед всією промисловістю ініціятиву й енерґію робітників та адміністративно-технічних сил заводу ім. „Жовтневої революції“ в справі відбудови й реконструкції... ВРНГ СРСР висловлює подяку всьому колективові заводу й пропонує директорові заводу тов. Даниленкові разом з партійними та громадськими організаціями подати для нагород список особливо відмітних робочих та техперсоналу.

Виділити в розпорядження директора заводу 500.000 карбованців для преміювання відважних робітників та інженерно-технічного персоналу...

Відзначити особливі заслуги науково-корисної роботи інженера-технолога Боброва А. І., надати йому можливість спочити й призначити пожиттьову пенсію в розмірі найвищої його місячної ставки.

Інженерові Маньковському, а також інженерам...“

Руки Боброва опустилися, й він тільки очима знайшов Гольдберга.

Переляканий Гольдберг голосно подумав, хватаючи за рукав хворого:

— Кахексія...

Руки вправно приладнали шприца, й побільшена ампуля морфію методичними рухами фахівця була впорснута вище ліктя. Хворий застогнав і вмовк.

Завод ніби навмисне заглушував ці будні.

Рикове — Київ
15/XII-29. 10/XII-31.

ВАДИМ СОБКО

БРІТАНІЯ

I

Віра
пройшла
як вчорашній день.
Віра
в хазяїна,
в бога,
в людей.
Віра тягуча,
як згуки банджо.
Більше не вірить Джон.
Ніколи.

Ніколи.
Ніколи.
З брітанця не буде раба,
але в вулиць
скелясті розколини
революції йде боротьба.
Вітер
приніс ридання
на площах голів
упав.
Це йде
до смерти
Брітанія,
старезна і тупа.
А моря захлиналися гудом,
трансатлантичних станцій:
Ніколи,
нікого,
не буде
сильнішого за брітанця.
В це
без запитань і міри,
Джон
ще вірив.

II

Стою біля зварки,
дивлюся на містера.
А містер
на мене дивиться.
У містера Джона
посмішка стерта,
і зло випнулась вилиця.
Дивлюся
як під руками вмілими,
заводять вогники гру.
На Джона
неначе всі хмари вилились,
і дивиться він
як крук.
Напружені здорово груди
і рури
танцюють танці.
— Ніколи,
нікого
не буде.
сильнішого за брітанця.
А поруч
чорний як жук.
Очі — як море вранці
— Я йому покажу
сильнішого
за брітанця.
В мене
не буде вагання,
хоч очі на лоба лізь.
Він
веде бій за Брітанію,
я
за соціялізм.
І сонце
випило день
до дна.
У цеху
на плякаті звіт:
містер Джон —
— п'ятдесят одна.
К. С. М.
— п'ятдесят дві.

III

Містер Джон
і чічероне Катя
у лісах кольон
з мереживом плякатів.
Хмуро йде брітанець Джон
. . . .
тут же другий день.
К. С. М. батальйон.
Бриґадир підійшов:
— дуже приємно.
Ви
не знаєте
Джона Ренно.
Краще б він
у Англії згорів.
У нас через його
прорив.
Кажуть
відмовився
рури варить.
Рукою махнув:
— І не говори,

У Джона в думках
непроглядна ніч.
Ледве сказав:
— Не знаю. Ні.
І сумно стояли
ліси кольон
і бетоньєрок грюкіт,
наче вигукував
— Слухай, Джон.
Дай нам
рури твої
і руки.
І Джона взяли
кольони в полон.
Думки
такі строкаті.
І вже не знає
брітанець Джон,
як глянути
у вічі Каті.

IV

І сонце випило день до дна.
У цеху
на плякаті звіт:
К. С. М.
— сімдесят одна.
Джон
— дев'яносто дві.
А поруч
чорний як жук.
Очі — як море вранці.
— Я його дожену
чортового брітанця.

* * *

І у них
не буде вагання,
хоч очі
на лоба лізь.
Бо вже
розтопилась
„Брітанія",
в боях
за соціялізм.
1932 р.

---

1 9 6[1]

НА РЕЙКАХ

Оповідання

Експрес вискочив з туманної далини солончакових степів і, розкидаючи хмари пилу, з грюкотом і громом підкотився до станції.

На перон висипали посажири. Тиха степова станція, повита полуденною спекою, ожила, заворушилася, сповнилася рухом, гамором, голосами.

З-під останнього ваґона виткнулася чиясь невеличка брудна рука, потім голова, вкрита стернястою щетиною, і на перон виліз хлопець у самих штанях без одніеї колоші. Він оглянув станцію критичним оком бувалого мандрівника, зневажливо чвиркнув крізь зуби, одвернувся і сів на приступочку, підставляючи сонцю голу спину.

— Зустрічний прьоть! — авторитетно відзначив він.

Із-за крутого повороту виткнулись чорні обриси паровоза і, прорізавши повітря гострим посвистом, за кілька секунд поштовий опинився коло станції. Темнозелені ваґони попливли повз хлопця і спинилися, сховавши від його очей широкий степ.

— Зараза, став на дорозі! — Сердито промовив він.

1. З матеріялів, що надійшли на конкурс НКО УСРР.

Під ваґоном, що спинився проти нього, ворухнулися босі дитячі ноги.

Хлопець підвівся.

— Ей, пацан!

Ноги завмерли.

— Ей пацан! Вилазь! — Хлопець схопився до ваґона і поторсав за ногу.

Ноги дригнули й сховалися в ящик.

— Та вилазь, говорю, зараза!

— А ти хто такий? — Озвалися нарешті ноги.

— Я? Я — Колька Рубець!

З ящика визирнула чорна кучерява голова; на вугляній масці дитячого обличчя заблищали очі й зуби.

— Думав — мільтон! А я — Сашко!

— Мільтона нема. Куди? До Криму?

— До Криму.

— А я з Криму. Експресом жму!

— А в мене поштовий, — спізнивсь на скорий.

— Ех ти! Та воно один чорт, лізе, як колоша.

— Шамать нема?

— Було та побрело. А в тебе?

— І в мене нема. І курити нема?

— Єсть трохи.

— Шамать охота.

— Вилазь, дістанемо. Ще довго стоятиме, спізняється, гад Тоже — експрес, — Колька вибрався на перон і зник за ваґонами.

Сашко виліз з-під ваґона, солодко потягся і пішов уздовж поїзда, спиняючись перед вікнами й виводячи „позабит, позаброшен"... Пасажири, забачивши хлопця, квапливо переставляли те, що погано лежало, підозріло поглядаючи на нього. З спального якась жінка кинула сьомак і завбачливо спустила вікно. Сашко нахилився підняти монету, коли з-під буфера, мов з-під землі, виринув Колька.

— Ходім... Єсть!

— Фу-р... злякавсь... Уже?

— Я такий. У мене недовго. Раз — і єсть. Ходім он туди.

Край перону самотньо ріс дубок, і під його тінню діти знайшли собі притулок.

Хлопці полягали в холодочку.

Колька труснув клуночок. На пожовклу траву випала велика біла булка й чималий шмат ковбаси.

— Скнара... гад! — За руку хотів схопити... трохи не зірвав нігті, чорт пузатий... — брудними руками Колька витирає з обличчя рясний піт. В нього на лобі навскоси випинається товстий рубець.

— Та й цяцька в тебе...

— Це вже давно. Трамваєм дзизнуло. — Колька дбайливо переділяє харчі на дві рівні частини. — На, рубай!

Кілька хвилин хлопці чавкають, напихаючи їжею роти.

— Ковбаса неважна, — тоном досвідченого гастронома зауважує Сашко, а шматок ковбаси, немов на доказ того, що вона й справді неважна, скорочується в його руках з невблаганною швидкістю.

— Часнику мало, — визначає причину неважности Колька і запихає в рот разом з мотузкою кінець кишки.

Незабаром їжа зникла. Колька відгорнув штанину й витяг звідти два недокурки.

— Сірники є?

— Сірники є, та тертушки нема.

Колька узяв сірник і тернув ним об штанину; сірник не займився.

Он дядько курить...

Сашко підійшов до дядька.

— Кобилку пасете? — Спитав він співчутливо.

Дядько нічого не відповів, але припалити дав.

— Ну й шкапа, — сплюнув Колька.

— Да-а! Худенька... У нас теж була така...

— Ти з села?

— З села.

— А я городський...

Зіпершись на лікті, хлопці кілька хвилин лежать мовчки, попихкуючи недокурками з чужих невідомих ротів. Кожен думає про своє.

— Здохла...

— Хто?

— Кобила наша...

— А-а...

Сашко мотає ногами і уважно дивиться на кобилу, немов вивчаючи, чи довго їй ще жити; в його тоні пробивається сум, а в прищулених очах захована злість на те, що шкапа ще живе.

Дінь! Дінь!

— Уже їхати... Неохота самому...

— Поїдьмо, Колька, назад, до Криму, у мене купе — на трьох стане.

— Ніззя, брат. Треба додому... Діла... кватирю здав, строк кінчається... ще займе хто — ослобоняй тоді. Ти в Харкові був?

— Був.

— Я під „Маяком" живу. Знаєш „Маяк"? Так от під ним. Лафа кватиря, тепла, Заходь... Іди з річки, дірка в фундаменті... Там спитаєш пацанів... Кольку Рубця, всі знають. Зайдеш?

— Побачу. А в Криму де краще?

— Паняй до Севастополя, а потім до Ялти, там своя братва, скажеш мене бачив.

— Гаразд.

Дінь! Дінь! Дінь!

Хлопці підводяться й біжать до ваґонів.

Самотний дубок з приємним холодком серед пекучого степу, сива кобила, дядько і вся тиха станція лишається позаду, в д-ходить у минуле, переходить у спогад.

— Так заходь же... Під „Маяком“, з річки...

— Добре.

Діти зникли кожен під своїм ваґоном.

Затурчав сюрчок. Експрес рушив, а за ним і поштовий.

Під ваґонами висунулися дві дитячі руки і помахали одна одній.

* * *

Експрес вискочив з туманної далини солончакових степів і, розкидаючи хмари пилу, з грюкотом і громом підкотився до станції.

За хвилину з-за крутого повороту визирнули чорні обриси паровоза, і коло перону попливли темнозелені ваґони зустрічного.

Від експресу відокремилася висока постать юнака з чорною від вугілля й бруду шапкою кучерявого волосся.

Юнак біг поруч зустрічного, підстрібуючи й зазираючи у вікно ваґона.

— Колька! Колька!

Поїзд спинився. З вікна висунувся хлопець з рубцем на чолі і підозріло подивився на юнака в брудній, розхристаній засмальцьованій сорочці.

— Колька, не впізнаєш? — захеканий говорив кучерявий, витираючи піт з лоба чорним, як земля рукавом. — Тут колись... на цій самій станції... Давно, давно... зустрілися. Ти булку й ковбасу... Там під дубком їли... Сива шкапа паслась... Невже забув?

Спогад заворушився і прокинувся. Кольчині очі засвітилися радісним вогнем.

— Сашко?! — Хлопець обома руками міцно схопив товариша за чорну руку і притяг до себе. — Ти? Так і є, Сашко! Звідки ж ти, куди?

— З Криму, експресом! Я тепер експресом; а тоді, пам'ятаєш, ти експресом, а я поштовим, бо спізнився... — Сашко голосно зареготався. Микола теж засміявся, але очі його впали на постать товариша і він зніяковів.

— Значить, експресом... Ну да... так, так... А я, брат, поштовим, до Криму.

Сашко знову смачно зареготався. Але на Миколу напосіла ніяковість, і він, змагаючися з нею, швидко забубонів.

— А я, брат, тепер, на Тракторобуді, в бетонярах... Скінчили вже. Чув може? Ударники... в газетах писалося, і фотографія... уся бриґада... Ось я покажу. — Він вийняв з кишені шматок газети, рівненько складений, розгорнув і подав Сашкові.

— А я дивлюсь, — казав Сашко, беручи газету, — ти чи не ти, а воно й справді ти...

— Давно це, дуже давно... Скільки років минуло. Ой, як давно!.. До Криму їду, спочивати, вся бриґада їде. Преміювали нас, відпустку дали...

Сашко поглядав то на газету, то на товариша. Микола дуже змінився. Виріс, змужнів, над червоними губами пробивається темний пушок. На загорілому молодому обличчі нема й сліду бруду; шию обіймає відкритий комір білої сорочки. На руці вилискує годинник, а над чолом замість стернястої щетини рівно лежить чисте русяве волосся.

— Та й змінився ж ти, лишенько! Коли б не рубець, то й не впізнав би. Та який чистий, а пам'ятаєш тоді?..

Ніяковість ще дужче обпекла Кольку; йому вчулася заздрість і докір у голосі товариша.

— Справді? Змінився? Дуже? А я тепер у комсомолі. А ти теж...—запнувся Колька—дуже виріс. Бач який здоровило став!— і він роблено засміявся. Але посмішка враз зникла, а з нею й ніяковість; брови зсунулися.

— А ти той, Саша, заходь до мене...

— Дінь! Дінь!

— Уже їдемо, жаль... і не побалакали як слід. Як же ти, Саша, думаєш далі? Га?

Сюрчок різонув повітря, і поїзд плавко рушив з місця.

— Ти, Саша, приїзди до мене...

Сашко держався рукою за вікно і йшов слідом за ваґоном.

— Приїзди, може щось зробимо, треба не так...

— Я хотів сказати, що експресом, експресом... — гукав Сашко, біжучи за ваґоном.

— Або напиши, Саша, чуєш, напиши... Харків, Тракторобуд, барак сорок вісім!.. Тільки ти ж... Ех ти... мабуть і писати не вмієш...

Поїзд пішов повним ходом і слова розпливалися в повітрі. Сашко вже нічого не чув. Сумними очима востаннє глянув він услід поштовому, повернувся і повільно пішов уздовж експресу, бездумно мнучи шматок газети, що залишився в нього в руці. Раптом він зареготався і прудко побіг наперед.

Біля паровоза Сашко спинився. Міцні руки торкнулися поручнів, струнке тіло зігнулося в спортсменському стрибку, і юнак опинився в булці паровоза.

— Два сюрчки вже нам. На цілу хвилину спізнилися! — почулося з тендера.

Звичним рухом Сашко взявся за важелі.

— Нічого. Держи пару. В дорозі надолужимо!

І. МУРАТОВ

ВОРОГ

ТО МОЖЕ ще прийдеш?
Ще мить...
Мить.
Та пізно...
гудок...
не треба!
... Твій нумер на дошці
не знятий висить!
До цеху
піду без тебе!
І як же це, друже?
з чиєї вини?
Я знаю —
гітара
п'яна
бринить!
І ти на похміллі,
згадавши мене!
Щонебудь співаєш під носа
сумне!
Ти клявся,
що
„це в останній раз"!
Ми вірили.
Ти обдурив
нас!
Верстат твій
гуляє сьогодні знов!
Від жалю,
від гніву! —
у голо у кров!
Тобі не звикати:
прогул
чи три?!! —
І байдуже зовсім,
що тут
прорив!
Що ми у цеху
у напрузі годин!
Що ти там лежиш як колода
один!
Скажі ж мені в вічі
чи ж п'ють,!
чи ж п'ють!
Як ворог країни
і там
і тут!
Накинути прагне петлю
нам на шию!
З п'яниці,
з прогулу
шалено радіє!
Лежиш як колода
вдома
один!
Коли ми в цеху
у напрузі годин!
Коли без хазяїна —
твій
верстат!
ти пролетар!?
у горілці розстав!?
... Ми хорих лікуємо
від вина!
Та чуєш?
не хорий ти!
— Ворог ти нам!
Ти — ворог,
бо вороги
тут і там!
Бо треба
таких ось, як ти —
ворогам!
Бо ти розумієш...
в таку
мить...
Твій нумер
безглуздо
на дошці висить!
То — геть же!!!
Ми м'язи напружимо ще!
Ми доб'емось, щоб
прорив
щез!
Ми так запрацюємо —
піде луна!!!
Та знай же, потворо,
Ти —
ворог
нам!

Харків — ХТЗ.

НАТАЛЯ ЗАБІЛА

ТРАКТОРОБУД

КНИЖКА ДРУГА

ЧАСТИНА І

I

З невеличких бокових дверей сірого триповерхового будинку вийшов хлопець. Невисокий, худенький, золотно обсмалений вітрами й сонцем.

Вийшов, спинився й з радісним здивованням кинув погляд навколо себе. Радіти нібито було ні з чого. Перед самими дверима висока купа жовтої глини в'язко повзла під ногами. Кожний необережний крок міг скинути того сміливця, що наважився б вийти з дверей, у глибокий рівчак, через який недбало перекинуто було хитку й вузьку дошку. Якби навіть і пощастило видертися через той рівчак і купу глини туди, далі, то там можна було потрапити у котлован, викопаний для якоїсь будівлі. Тут на дні була вже просто непролазна рідка глиняна каша.

Далі за котлованом — купи дерева, цегли, розкидані тут і там залізні трями, рейки, дріт — різний будівельний матеріял — на перший погляд якийсь жахливий гармидер.

І все це безнастанно, безперервно рясними струмками поливав зверху нудний, осінній дощ.

Від того дощу було холодно й мокро рукам і за коміром. Все крізь дощ здавалося сірим і похмурим. Глина в'язла й липла до ніг, наростала на чоботях бридкими, важкими пухлинами.

Кожний подумав би — осінь, нудота. Але хлопець, що вийшов з головної контори, глянув навколо себе з радісним здивованням. Це надто слабо сказано — здивовання, бо в веселих блискучих очах відбилося щось близьке до захоплення.

— Осінь? Дощ? — цього хлопець, правду кажучи, й не помітив.

Ще б пак. Півроку не було його тут, на цьому майдані. Але півроку тому він знав тут кожний закуток, кожний горбок, кожну нову купу піску й цегли, що тоді звозилося сюди. Він не новак тут, на будівництві.

Прийшов він сюди, коли ще не було цієї статечної, величної головної контори. Головна контора містилася в маленькому дерев'яному будиночку, нашвидкуруч збитому з дошок.

Починали копати перший котлован. Звозили будівельний матеріял, складали стоси дощок, колоддя, цегли, зсипали гори піску й каміння. Тут, по цей бік залізничної колії, червоніла цегла, складена рівними нескінченними штабелями, там нашвидку будували дощані бараки, а там — далі — ще нічого не було, степ чорнів торішнею ріллею.

Це було зовсім недавно, півроку тому. А тепер тільки глянути навколо (не звертайте уваги на рясну сітку дощу) — з усіх боків виросли, немов би з землі підвелися стрункі, величні будівлі. Залізний кістяк арматури сплітає своє прозоре мере-

живо, одягається білими дошками опалубки. Змоклі від дощу дошки гостро й захватно дхнуть живицею. Стигне, тужавіє бетон, міцно схоплений, стиснутий дощаною формою. Новими й новими шарами кладеться бетон у дощані форми, щоб, назавжди зчепившися з залізом арматури, перетворитися у міцні колони й трями нових будівель.

А ось під дощем вилискують сірі стіни з великими шкляними вікнами будівлі, вже звільненої від одягу риштовань. Будівля вже закінчена, її вже обробляють з середини, щоб прийняти новеньке устатковання.

Хлопець пізнав — так: це той самий цех дослідного виробництва (так його тоді називали), що з нього розпочалося будування заводу — велетня. Так він тепер вже готовий? Може вже встановляють устатковання? — ширше розкрилися й спалахнули блискучі очі хлопця. Закортіло відразу ж побігти туди, подивитись, обмацати все власними руками, впевнитись, що нарешті вже... ех, та годі ж зрештою бути лише спостерігачем, сторонньою людиною! Доволі вже дивитись на працю інших. І так уже відірвався від мас: адже ж півроку минуло. Півроку витрачено марно...

... В уяві попливли яскраві, розкішні квітки в садку санаторія. Там, на березі теплого Чорного моря, ще літо. Понад стежкою, що з гори веде вниз, до моря, обабіч зеленіють виноградники. Соковиті темносині й прозорозелені ґрона вилискують між листям.

Виноград теплий і липкий. Пісок під ногами гарячий. А зверху ллється без кінця сонце, сонце, сонце...

Сонце просочується крізь шкіру, крізь м'язи. Сонце сповнює кров новою, живодайною силою. Сонце пролазить у хворі легені, нищить мікробів страшної нудної хороби, повертає молодість, радість, здоров'я...

Ні, ні, не марно витрачено оці півроку!

Дощ ще посилився. Тільки тепер, згадавши про сонце, хлопець помітив дощ і з легким незадоволенням глянув на сіре, безпросвітне небо.

Та байдуже. Тут навколо буде життя, тут саме повітря сповнене енерґією, бадьорістю, працею... А ви кажете — дощ!

І спритно перестрибнувши через рівчак і через глину, хлопець попрямував туди, де кипіло будівництво.

* * *

А тимчасом у місті теж все блищало від дощу.

Перехожі поспішали тротуарами, осінньою сльотою в своїх справах і ніколи було їм довго спостерігати й замислюватись — осінь... осінь...

Біля зупинки автобуса, там, де кінчаються трамвайні колії, де трамваї, зробивши велике коло по майдану перед брамою заводу, повертають назад до центра, витяглась черга.

Дощик поливав таки добре, бо в черзі всі були злі й похмуро дивилися один одному в потилицю.

Хлопець з новеньким жовтим портфелем під пахвою, здається, не помічав дощу. Дощ збігав з білявого чуба, що вибився з-під кепки на високе, одверте чоло, на прямий ніс, свіже, здорове обличчя. Хлопець над чимось замислився.

Автобус підійшов і забрав частину черги, залишивши нещасливців чекати далі під дощем.

Хлопець з жовтим портфелем потрапив серед інших вибранців долі в автобус.

Дощ ллє і ллє непроникливою сивою завісою. Розмиває купи піску, навезеного сюди, щоб будувати нове шосе.

Старим шосе, по труських вибоїнах і грудках, тяжко пихкаючи й стогнучи, котиться змоклий, блискучий від дощу автобус. В автобусі люди — похмурі, змоклі. Кепку суворо здвигнуто на очі, засмальцьований комір високо закочено на шию — їхати десять хвилин, а в черзі настоялись з півгодини...

— І коли це нарешті налагодять зв'язок з містом? Щодня ж їздити доводиться, аж двічі — туди й назад. Хіба ж мислимо?

— Хоч би машин сюди більш дали, чим ото в місті бюрократів з портфелями по установах розвозити...— Сказав і скосив очі на жовтий новенький портфель.

Портфель було напхано до відпору паперами, рисунками, аж не застібався й світив своїми паперовими тельбухами. Портфель ще не звик до такого поводження, мнявся на ріжках і за всяку ціну намагався якнайшвидше втратити отой бюрократичний вигляд, що за нього одержав глузливу посмішку від автобусного сусіди.

Щождо власника портфеля, то він глузування й не помітив, зауваження не почув. Він задумано задивився в далечінь в одкритий степ, де вітер гуляє вільно осінніми просторами, де ллє дощ, де вогко й гостро пахне змокла земля. І видко, і чути, і всією істотою відчувається — осінь.

Десять хвилин — і навколо шосе з'явилися будівлі, люди, склади, ґаражі...

Автобус спинився.

Хлопець з жовтим портфелем швидко вистрибнув з машини і подався вперед, повз бараків і ґаражів, повз дільниці, це кипіло будівництво, до сірого триповерхового будинку головної контори.

І отут то обидва хлопці зустрілися. Спочатку були поминули один одного. Але за два кроки, враз обидва спинилися.

Два вигуки одночасно вихопилися з двох грудей — в одного радісний, в другого здивований.

— Левченко!

— Нежуто?!

Дружньо схопили рука в руку.

— Левченко, ти яким чином тут? Чи може тут працюєш? От здорово!

Хлопець з жовтим портфелем здивовано оглядав товариша:

— Ні, це ти спочатку кажи — звідки ти взявся? Здоровий, веселий... засмаглий... А ми вже думали...

— Що мені каюк? — сміючись закінчив той — ні, браток, я ще відкараскався. Ще попрацюю для соціялістичної батьківщини. За мене таки добре взялися: послали лікуватися в тубінституті, в санаторії в Криму — всюди побував...

— Ну й що ж, допомогло? Як легені?

— От як бачиш... Вже нібито на ладан не дихаю. Кажу ж, працюватиму тепер знову... А ти — тут працюєш?

Левченко кивнув головою.

— Тут. У проектовому відділі. Ходімо в контору — навіщо нам тут під дощем мокнути?

— Та я тільки но звідти. Хочу швидше на свою дільницю. Мене ж, знаєш, на теплоцентраль послали. А я тепер вже не знаю, куди й іти... Може ти, як тутешній, мені тепер покажеш дорогу. Чи, може, не схочеш зайвий раз під дощем мокнути?

— Ат, єрунда — дощ! Ходім.

Хлопці, весело сміючись, пішли залюдненими, метушливими дільницями.

Восьма. Десята. Там вже росли, набирали форм могутні цехи. Всюду були люди, робітники, змоклі, заляпані вапною, бетоном і дощем. На дощ ніхто не звертав уваги. Це було звично,

* * *

На дванадцятій дільниці копали котлован. Сюди й пришли Левченко з Нежутою саме в ту хвилину, коли робітники покинули працю й оточили одного. Той вперто й похмуро дивився навколо себе, спираючись на лопату.

— А я тебе питаю — комсомолець ти чи ні? Баба ти нюнява, кисляк зашмарканий... Дощу злякався! — доносився дзвінкий молодечий голос.

— Не з цукру, не бійсь, не розтанеш! — глузували в гурті.

— Я й не боюсь, а от просто заявляю — не хочу! — вперто казав той, що в середині, — що ж це за робота? Земля мокра, на лопату в'язне, липне, не колупнеш її, не піднесеш... Отож длубаєш, длубаєш на одному місці, однаково користи з такої роботи, як з козла молока...

— Працюємо же всі, бо сам знаєш — спішка! А ти що ж це — дезертирувати з трудового фронту? Додому може, на село захотів? Ну, так паняй, без тебе обійдемося, а тільки ж тоді і комсомолець з тебе — буза.

Левченко й Нежута підійшли ближче.

— Не займай його, Савка, навіщо так? — несміливо підтримав хтось з гурту, — хто дужчий — тримається, а Федько може слабший за тебе... От і не витримав,

— Що значить слабший? А п'ятирічку за чотири роки — хочеш виконати? А соціялізм збудувати? З такими боягузами якраз збудуєш... Дощу злякався — ха, ха!

— Ну, знаєш — покинь свою агітацію... Про п'ятирічку й про соціялізм вже слухали, слухали, вже вуха болять! — рішуче став на бік Федька високий здоровий парубчина. Обличчя в нього — наче подзьобано було: віспа, — п'ятирічка і соціялізм — все це хороші речі, та не тоді, коли тобі за комір дощем заливає, коли руки відпадають від тяжкої роботи.

— А коли за комір заливає — значить соціялізм к чортовій матері?! Оце так так!.. Шкурники ви, от що я вам скажу, хлопці. Посоромились би хоч старих робітників позапартійних...

— А старі робітники що ж по-вашому, з заліза чи з каменю? — Це вже підійшов сивовусий дядько. — Однаково й нам тут робити неможливо... Та й осінь на дворі — сезон одробили — пора й додому.

Савка глянув з таким обуренням, що здавалося — от-от цілий потік гнівних слів зараз виллється на голову непроханого опонента. Але потік не вилився... Савка скривив зневажливу посмішку й повернув до дядька спину.

Нежута, що з цікавістю прислухався до суперечки, стоячи трохи осторонь з Левченком, многозначно глянув на товариша:

— Їй-право, Сашко, мені цей хлопець подобається. Зразу видно — комсомолець на ять. А щодо решти — компанійка тут, я вам скажу!... скептично похитав своєю білявою головою.

— От же й берися до діла! — пожартував Левченко — ти ж старий комсомольський робітник. Секретарем осередку був... Сам бачиш: роботи—непочатий край... Починай мітинґ!

Нежута засміявся, але простягнув руку Сашкові.

— Прощавай покищо. Бачу сам, що тре а втручатися, та й до роботи заразом ставати... потім до контори зайду поговоримо.

Він хотів підійти до гуртка, але його випередили.

Прудкий, невеличкий чоловічок в пенсне і з пом'ятою текою під пахвою вже щось говорив хлопцям. Заспокоював.

— А ти, Труше, полегше, полегше!—м'яко одводив він у бік Савку,—не можна ж так, з плеча рубати... Хлопці в нас, сам знаєш, які—сезонники... ти їм і кажи: зарплатню підвищимо, премії будуть... от як треба—сезонники ж вони...

Савка незадоволено сплюнув у бік, скручуючи цигарку.

— Сам знаю, тов. Подольський, що сезонники... Алеж Федька цей самий, паразит такий, він же комсомолець. Що ж по твоєму, комсомолець буде дезертиром, а що ж тоді робитимуть позапартійні робітники? Треба ж серед них роботу провадити— це же тобі треба знати—профорганізаціє!

Подольський обурився:

— А ти гадаєш, профорганізація не працює? не провадить цієї роботи? Може не так працює, як слід? Так, будь ласка,

будь ласка: ваші вказівки, ваші зауваження... Навчіть, просимо як треба працювати...

— Ат, який ти!—махнув рукою хлопець,— вже й образився. Що там з тобою говорити!—сплюнув ще раз і одійшов.

За хвилину вже чути було, як лопата швидко й хлюпко застукотіла десь аж у копані.

Туди ж стрибнув і Нежута, ще раз махнувши Левченкові рукою.

А Подольський, кинувши ще кілька заспокійливих слів робітникам, які поволі незадоволено ставали знов до роботи, приєднався до Левченка. Вони повернули до головної контори.

— Здоров, хлопче, як там тебе звати? Савко чи що — без всяких передмов підійшов Нежута до парубка. Простягнув руку.

—Здоров! - обережно відказав той, витираючи руку полою спецовки,—тільки хто ж ти такий?

— Я Іван Нежута, член КСМ, працюватиму тут, як і ти, робітником... Завжди готовий бити шкурників і опортуністів... Ясно?

— Ясно!—посміхнувся Савка,—нашого, значить, полку прибуло... це добре.

Вони приязно, з усмішкою оглядали один одного. Тоді Нежута схаменувся—Так ти ж зажди, я піду до виконроба, оформлюсь... що ж дурно час гаяти?

— Працюватимем разом — зазнайомимось ближче! — І миттю метнувся нагору.

— Проси десятника, щоб в нашу групу тебе поставив!—гукнув навздогін Труш.

Дорогою Подольський ще щось торочив Левченкові про те, як треба підходити до робітників.

— Сезоники ж вони—ти розумієш? Знаєш, що це за народ? Приїхали, підробили влітку та й додому. Їх заохотити треба, зберегти, заспокоїти... Умови ж і справді жахливі, нічого не налагоджено як слід: Їдальня, бараки... а, та тобі не треба розповідати: сам бачиш. А цей Савка Труш хоче, щоб всі були, як він... політично письменні й клясово-свідомі. Може він їх і на соцзмагання викличе? Ударну бриґаду складе? Цікаво буде подивитись, ха, ха!

Сашкові набридло.

— Соцзмагання-річ хороша, і ударництво теж, Іване Павловичу. А Савка Труш хлопець впертий і витриманий, свого дійде, хоч там що. Ну, до побачення, мені ліворуч.

Подольський хотів щось заперечити, але Левченко вже зник у дверях контори. Тоді він діловито підхопив під пахву свою теку з протоколами й побіг собі далі, незадоволено й короткозоро поглядаючи навколо крізь шкельця свого пенсне.

II

Будівництво велетенського тракторного заводу розгорталося впевнено й неухильно.

Те, що вчора було тільки тонкими лініями й обрисами на синьому папері, сьогодні перетворялося в бетон і цеглу й виростало не днями — годинами на майдані серед вільного степу.

Рисунки на синьому папері роб ли свою справу, відробляли свою чергу й ставали непотрібними, зайвими, скочувалися трубками й лягали на полиці в архіві.

Але ще не всі рисунки були виготовлені. Кілька десятків інженерів і техніків напружено працювали й тепер над запізнілими об'єктами.

В проєктному бюрі головної контори будівництва Левченко цілими днями не підводив голови від своїх розрахунків. Ці дні — от вже другу п'ятиднівку — він розробляв робочий проєкт теплоелектроцентралі. Це був останній, але один з найважливіших цехів: „серце заводу", як його жартівливо назвав головний інженер.

„Серце заводу—теплоелектроцентраль—постачатиме всому заводові й майбутньому соціялістичному місту електроенергію для машин і для освітлення; даватиме пару для роботи кузні й гарячу воду для огрівання. Весь завод і все місто, що виросте навколо заводу, грітиметься білою гарячою кров'ю, що артеріями—водопроводами потече від серця теплоцентралі.

— Так, це справді серце заводу,—міркував сам собі Левченко, схилившись над рисунком, — погано тільки, що створення цього серця запізнилося, й доведеться всьому організмові живитися тимчасовими заходами...

За попереднім пляном гадалося будувати районову електровню, що обслуговувала б цілу низку великих заводів, і тракторний в тому числі.

Справу розглядали й переглядали в республіканських, в союзних центрах; в тих і в інших належних інстанціях...

Будівництво тимчасом не спинялося, організм зростав і готувався до життя.

Зрештою — наприкінці літа вирішили: будувати тут свою теплоелектроцентралю.

Спішно заходились біля проєктування. Розробляти робочі проєкти не вистачало технічних сил. Вимагали, просили в центральних проєктних організаціях. Там не завжди потрапляли на ентузіястів—дехто відповідав „з прохладцею":

— Інженерів і техніків зайвих не маємо. Якщо треба запрошуйте в Москві або деінде...

— Так зрозумійте ж—це загрожує своєчасному пускові заводу!—гарячилися на Тракторобуді.

— Знаємо, розуміємо. Але допомогти—на жаль, не можемо!—єзуїтськи зідхаючи, розводили руками в центрі.

Тоді звернулись по комсомольській, по партійній лінії...

Сашко Левченко один з перших відгукнувся на заклик.

Адміністрація проектної контори не встояла проти вертого натиску юного інженера з білявим чубом і комсомольським запалом під статечним „інженерським“ одягом. (Так глузували товариші-студенти, що не скінчили ще ВУЗ'у, коли Сашко купив нового темносинього елеґантного костюма... — згадалося весело)...

Адміністрація проектної контори, скривившись, відрядила інженера Левченка на Тракторобуд. За ним вирвалось ще кілька юнаків, техніків—конструкторів і рисівників.

Мабуть, ніхто не догадувався, що не тільки бажання працювати на найгарячішій ділянці, в самому вирі будівництва—спонукали Сашка покинути контору. Ні, не догадувався ніхто, бо і сам він не цілком усвідомлював, що на його настрій весь час настирливо впливав один куток у кімнаті проектної контори, Біля самого вікна, в найдальшому кутку від дверей звик хлопець бачити тоненьку постать і зосереджене вдумливе обличчя своєї давньої товаришки, Галі Клинько.

Тепер її не було тут. Навіть стіл її якось пересунули, переставили; якась шафа зайняла стінку біля вікна—і все це підсвідомо засмучувало й дратувало хлопця.

Праця кипіла в руках його, як і раніш. Як і раніш, з ранку до кінця роботи раз-у-раз чути було в проектній конторі завжди веселий м'який його голос (—ліричний баритон — жартували дівчата-рисівниці)..

Але все ж таки чогось бракувало. І це „щось“ було настільки важливе, істотне і потрібне для нормальної праці, що Сашко вирішив у цій кімнаті не лишатись.

Куди—ж?—звісно, куди: на будівництво.

На яке?—та тут вже не було і вагань: саме в той час керівники Тракторобуду звернулись з закликом до комсомольських організацій будівельників.

От Сашко тут, в новій обстанові, яка, проте, за цей місяць встигла вже стати звичною. Працюється легко й охоче.

Галі, щоправда, й тут нема, але нема й того її вікна, її порожнього кутка, що своєю порожнечею завжди нагадує про неї.

Зате є — і з вікна проектного бюра саме видко його — той цех, цех дослідного виробництва (так його раніш називали), що над його робочим проектом разом колись працювали... Разом помилялися — і виправляли помилки, разом ті помилки переживали...

Тепер він вже збудований — частина учбово-установного комбінату (нова його назва) — і тут, недалеко від головної контори, він блищить своїми великими вітринами — вікнами.

А Галя...

Левченко мимоволі потягнув руку до кишені й намацав в ній знайомі ріжечки коверта.

Зараз ніколи — ввечорі на дозвіллі треба буде ще раз перечитати листа...

— Левченко тут? — встромив голову в двері літній інженер. На чолі заклопотано збігалися зморшки.

— Тут, тут, Гнате Тимофійовичу! — відгукнувся Сашко, не відриваючись від креслення, — заждіть хвилинку, зараз зайду до вас.

Заклопотане обличчя зникло.

Натомість у кімнату зайшов Нежута.

З того дня, як Іван вперше з'явився на будівлі після піврічної відсутности, вони не бачились, а минуло з тиждень. Хотілось поговорити, посидіти разом, та все ніколи було.

І тепер Сашко хоча й приязно посміхнувся товаришеві, але одразу ж попередив:

— Іване, зайнятий вище голови. Оце зараз заст. головінжа кликав до себе. Поспішаю закінчити розрахунки.

— Та я знаю, знаю, браток, не турбуйся! — заспокоїв його Нежута, — це я сьогодні вихідний, от і зайшов. А тебе тільки спитати хотів: чи не будеш ти сьогодні в місті, у клюбі будівельників?

— Не збирався.

— Але вечір в тебе вільний? Ти ж у місті живеш?

— Еге. Вільний, начебто.

— Так приходь до клюбу. Прийду й я. Зустрінемось, поговоримо як слід. Розказувати є до чорта. Згода?

— Ти ще питаєш! Звичайно, згода. Я й сам давно бажав поговорити.

— Ну от і добре. Умовились. Покищо — всього! Біжи у своїх справах.

В кабінеті заступника головного інженера, як на диво, не було нікого. Звичайно тут завжди було повно людей і галасу.

Гнат Тимофійович, зосереджено здвигнувши брови, уважно розглядав якісь рисунки. стоячи коло столу. Зачувши швидку ходу хлопця, він помахав йому рукою.

— Левченко, до тебе важливе доручення: за всяку ціну треба провести в життя...

— Що саме?

— Як справа з проектами теплоцентралі?

— Справа нічого собі, посувається.

Застголовінж відклав рурку рисунків.

— Так от що, друже, — твердо сказав він, — треба було не „нічого собі", а „добре" і щоб не „посувалося" собі потроху, волами, а робилося б швидко, понадшвидко, словом більшовицькими темпами. З цією теплоцентралею і так досить мороки було: поки там всілякі інстанції вирішували — „бути чи не бути" — час збігав собі, і тепер ми стоїмо перед загрозою, що ця дільниця сильно відстане...

— Знаю, — відповів хлопець, — так що ж я маю зробити?

— Поперше, звичайно, самому працювати по - ударному. Але це ти й так робиш — я знаю. Треба й інших підтягти.

Працюють над проєктом здебільшого твої товариші, з Головпроєкту тощо. Комсомолець ти серед них, на жаль, єдиний. Так от на тебе само собою й лягає завдання: якось підтягни хлопців. Хоч на індивідуальне соцзмагання виклич, хоч загітуй організувати ударну бриґаду,— одним словом, подай приклад.

— Гаразд. Буде зроблено. Сподіваюсь, що через нас в усякому разі робота не затримається. Адже земляні роботи вже почалися, цими днями почнуть закладати фундамент. Я був на дільниці нещодавно.

Гнат Тимофійович тим часом проглядав якусь записку, й чоло його бралося глибокими зморшками.

— Чорт,— процідив він крізь зуби,— знову та сама історія...

— Що це вас турбує? -зацікавився Сашко.

Застголовінжа махнув рукою.

— Стара історія. Але досить неприємна,— уривчасто відповів він,— вода, вода, дорогий товаришу, от що нам сильно заважає нормально працювати.

Левченко здивовано підняв брови й глянув навколо себе. Погляд його впав на вікно, де по великих шибках нудно й безперестанно бігли патьоки дощової води.

— Вода. А що таке з водою?

— Води замало.

— Замало?—жартівлива усмішка перебігла на вустах хлопця,— на мою думку,— він простягнув руку до вікна,— води забагато. Аж як поливає!

Гнат Тимофійович розгублено перевів погляд на вікно і добряча посмішка швидко побігла по його обличчю.

— А — а, ти ось про яку воду... а я і не туди... Та тільки з твого дощу заводу не збудуєш. Я,— відразу змінив він жартівливий тон на серйозний, діловий,— говорю зараз про технічну воду для будівництва. Води в нас на будівництві не вистачає і це питання надзвичайно серйозне...

— Алеж, наскільки я знаю тут є кілька свердловин, що з них постачається вода будівлі. Знаю, що й ще свердлять кілька, для питної води...

— Так, так!— незадоволено перебив старий.— Свердловини на річці Некреслі в 3-х кілометрах від нашого майдану досі живлять своєю водою все будівництво. Це тимчасове постачання На такій воді все наше місто жило в 86 році минулого століття... Але рівень води в цих свердловинах все знижується, і тепер води там зовсім небагато — становище досить загрозливе...

— Дощі таки допоможуть!— заспокійливо запевнив Сашко,— але мене цікавить: як же стоїть справа з водою для майбутнього заводу?

Застголовінж суворо здвигнув брови, наче згадавши про щось неприємне й клопітне.

— Це ціла історія, що дуже дхне шкідництвом,— відповів він,—в липні місяці Водобуд подав проект водопостачання: на річці Некреслі збудувати греблю й провести звідти технічну воду. Намірялися вже будувати ту греблю, коли, на щастя, комісія з центру вчасно оглянула місцевість і відкинула весь проект: геологічне дослідження було проведено не так, як слід... Тоді, за кілька день винайшли новий проект: збудувати водогін з річки Уди, за 14 кілометрів від Тракторобуду. Звідти й буде постачатись технічну воду.

— А питну?

— А питну воду даватимуть свердловини тут на майдані. Водобуд має розпочати глибоке свердління і на глибині двохсот метрів сподівається дістати воду... Але покищо перед нами факт: в наших теперішніх свердловинах води замало і з кожнем днем становище може набрати катастрофічного характеру...

— Кепсько,— мовив Левченко,— як видно, будівництво зв'язани з багатьма трудношами. Це вам не іграшки...

— Авжеж... Труднощів скільки хочеш. І найгірше те, що ці труднощі декого залякують, відбивають віру в успіх нашої справи...

В кабінет заскочив товариш Подольський з своєю незамінною текою під пахвою.

— Гнате Тимофійовичу! Вживіть заходів: в тридцять четвертому бараці потоп. Дах продерся, дощ заливає робітників. Це ж неможливо: в таких умовах ніхто не стане працювати. Цілком зрозуміло, що робітники пачками тікають додому...

Обличчя старого інженера ще похмарнішало.

— Заливає дощ? Гаразд, полагодимо!— коротко відказав він, простягаючи руку до телефона.— Тільки я боюсь, що не продерті дахи женуть робітників з будівництва. Причина значно глибша і полягає вона в них самих, в їхніх звичках, в їхній психології...

— Ну, так, а я що ж кажу?— підхопив Подольський,— не треба забувати, що це сезонники. Тому то й треба задовольняти їхні вимоги і утворювати пристойні умови для життя й роботи...

— А може треба й по тій психології вдарити?— зауважив Сашко.

Профорг кинув у його бік скептичний погляд.

— Це, знаєте, безнадійна справа... Проте профорганізація свою виховну роботу провадить... дещо зроблено і в цьому напрямку...

По шибках одноманітно й нудно котилися струмки дощової води. За вікном сіріло осіннє небо, безнадійне й тьмяне як і слова заклопотаного профорга.

*
* *

З контори до автобуса Левченко йшов, коли вже сутеніло... Будівництво спалахувало зірками лихтарів: вогники відбивалися

в калюжах, спокійних і темних після минулого дощу; блищали мокрі дахи, рейки, залізо...

Перестрибуючи через калюжі, Левченко прискорював крок. Проминувши останні будівлі заводу, побачив: до зупинки підходить автобус. Тоді підхопив міцніш портфеля під пахву й побіг.

Хтось доганяє його. Оглянувся — дівчина в червоній хустині саме в цю хвилину спритно перестрибнула через рівчак і вибігла на шосе.

— Можна не поспішати!— гукнув їй Сашко, стримуючи ходу,— черги немає. Поки машина вивантажить пасажирів і заверне, ми встигнемо спокійно підійти...

Дівчина й собі затрималась і, не спиняючись, глянула на Сашка. Її гарне, кругловиде обличчя розчервонілося від дощу й бігу, з-під хустки вибилося русяве волосся.

Вона засунула руки в глибокі кишені ґумового плаща й спокійно, не посміхаючись, пішла поруч з хлопцем.

— В такий час завжди жахливі черги!— весело говорив Сашко, підходячи разом з нею до зупинки,— дивно, що сьогодні немає... лише кілька чоловіка.

— Це все дощ!— відповіла дівчина,— сьогодні їде до міста лише той, кому це конче потрібно...

— Приміром, як я! — підхопив Сашко, — адже я живу в місті...

Вони підійшли до машини й за хвилину вже сиділи на шкіряних подушках. Машина глухо рявкнула й труською захиталась по вибоїнах шосе.

— Ви теж живете в місті?

Дівчина похитала головою — ні, Сашко нишком оглядів її, намагаючись визначити — хто вона така?

— Службовка? — запитав нарешті.

— Робітниця! — засміялася вона й раптом просто сказала: — а я вас знаю: ви інженер з проєктного бюра і комсомолець. Я вас на зборах бачила.

— Значить і ви комсомолка? — зрадів Левченко, — що ж це я вас... тебе — не бачив на тих зборах?

— Непомітна, значить! — жартувала вона. Але це в неї виходило просто й відверто, і кожний рух її надзвичайно подобався хлопцеві.

— Ну, то хоч тепер зазнайомимось.

За хвилину вони вже гомоніли про тисячу різних питань, наче були знайомі не кілька хвилин, а вже давно, давно.

Автобус хитався й підстрибував. Кілька пасажирів тряслися на шкіряних подушках. На задній лавці четверо робітників — троє парубків і один вже літній чоловік з рудуватими рідкими вусами — голосно розмовляли й реготалися. Вони були зодягнені по-святковому у чисті піджаки й пальта, в одного на ногах красувалися жовті „джімі", порядком таки заляпані болотом.

Один з них привітався з дівчиною, Сашковою сусідкою.

— У клюб? — запитала вона.

Хлопець зневажливо зареготався.

— Чого ми там не бачили? Доповідь про міжнародній стан послухати? — нема дурних, були та всі вийшли!

— Ми й без клюбу погуляємо, знайдемо собі „місце культурного відпочинку“! — підтримав другий.

Автобус важко підкотив до кінця, до майдану перед брамою великого заводу.

Тут трамваї робили велике коло й поверталися назад, до центру міста. Пасажири навперейми вилазили з машини й поспішали до трамваїв,

— Ходім, дівко, з нами веселіше буде! — підморгнувши дівчині, запропонував робітник з веселої компанії, — на чорта тобі той клюб здався?...

— Та я не до клюбу, я... — запротестувала дівчина, але другий зухвало перебив:

— Та не займай її, хіба не бачиш — вона з інженерами...

Дівчина спалахнула.

— Та ну їх, не звертай уваги! — схопив її за руку Сашко,— гайда на трамбон!

Вона мовчки пішла за ним. Хлопці щось гукали їй услід, і брутальний регіт супроводив кожний новий дотеп.

Обличчя дівчини палало.

— Гидота! — промовила вона, коли вони вже сиділи у ваґоні трамвая, — знаю добре: їдуть пиячити. В бараці, на очах у всіх— не можна, спеціяльно, щоб бухнути, їздять до міста... Що з ними зробиш?

— Хлопці ж молоді, треба б комсомолові взятись за цю справу, культроботу повести, або що! — зауважив Сашко.

Дівчина обурено глянула на нього.

— А ти що ж думаєш — комсомол спить чи в ляльки гуляє? Та якби нічого не робилось, зараз їхало б з ними не четверо, а повний автобус... Це вже такі, що хоч голоблею по голові бий — нічого не вдієш: не виправні... Та я одного з них знаю, отого бачив, що з довгим носом, рябого... Павло Несвітій — його звуть... Так він той, непевний якийсь. Мабуть з куркульні...

Вона помовчала трохи.

— Всякого народу на нашому будівництві набралось! — трохи згодом додала вона, — немало й сміття просочилося: адже робочих рук не вистачало, і брали кого прийдеться, аби робив.

— А ти ж сама, звідки взялася? — зацікавився Сушко. Йому все більш і більш подобалась його випадкова спутниця.

— Я? З походження - селянка. Наймичка. Сирота змалечку... Та тільки я вже давно з села: вчилася, на фабриці працювала.

— Вчилася де?

— В райпартшколі... Це мене наша сільська комсомольська організація послала вчитись. А з тих пір отак закрутилася,

закрутилася тут, у місті... Тепер от будівельницею зробилася! — весело закінчила вона.

— Диви. А я ж теж колись наймитом був... Потім вчився... на інженера вивчився! — просто й весело розповів і Сашко. Між ними відразу простяглася якась непомітна, але міцна нитка взаємного розуміння й дружньої близькости.

В трамваї, як завжди, було повно людей. Навколо юрбилися десятки незнайомих, веселих і сумних, легковажних і заклопотаних, чужих облич. І серед всієї цієї юрби, особливо приємно було бачити зовсім близько біля себе гарне, кругловиде обличчя, на якому глибоко блищали темні, зеленаві очі...

Сашко з веселою посмішкою піймав себе на тому, що він мимоволі милується з цього свіжого обличчя.

„А й справді ж — хороша дівчина! — подумав він.

В ту хвилину дівчина спокійно торкнулася до його руки.

— Тобі ж, мабуть, теж тут уставати? Ти до клюбу? — спитала вона.

Левченко схаменувся. Він згадав відразу Нежуту й призначене з ним на сьогодні побачення...

— Так, справді. Мені до клюбу. Там мене один товариш жде...

— Товариш чи може товаришка? — засміялася дівчина, й Левченко ще раз з задоволенням відзначив, що все, щоб вона не казала, виходить у неї просто й дружньо, з якоюсь легкою приємною посмішкою.

Сміючись, він запевнив її, що таки справді, товариш. І вони пішли разом блискучим від недавнього дощу тротуаром.

Біля клюбу будівельників вона спинилася й простягнула руку.

— Ти куди? — здивувався Сашко, — а я був певний, що й ти сюди... Чого ж ти тоді їхала? Хіба ти живеш у місті?

Дівчина похитала головою.

— Живу я на Тракторобуді, у дванадцятому бараці... Це я тільки ненадовго приїхала до міста, в дуже важливій справі. Останнім автобусом повернуся назад...

— Ну що ж, значить, до побачення! — з жалем сказав Левченко іншим разом може ще зустрінемось...

— Авжеж, звичайно. Чого б нам і не зустрінутись... Прощавай покищо.

Вона стиснула йому руку й пішла була далі темною вулицею.

— Стривай! — раптом перепинив її Сашко, — ти ж таки не доказала мені дві речі: поперше, як тебе звуть? а подруге: якщо це не таємниця, то яка саме важлива справа пригнала тебе сьогодні по дощу до міста?

Дівчина зупинилася за декілька кроків і не підходячи відповіла:

— Звуть мене Лета. Лета Азарова. А таємниць в мене, зви-

чайно, ніяких нема: я приїхала до міста, щоб провідати свою доньку...

І ще раз кивнувши хлопцеві головою, дівчина зникла в темряві.

Сашко замислено постояв на місці.

— Лета Азарова, — повторював він сам до себе, — дивне ім'я. А вона ж каже — селянка, наймичка... Дивно!... І потім — в неї є дочка...

Це вже зовсім не в'язалося з думками хлопця. Він остаточно заплутавсь, розгубив нитку думок і з якимось дивним почуттям піднявся по сходах до клюбу.

III

Хлопець з брудною лайкою зірвавсь на рівні ноги.

Над самим прилогов'ям його тапчана на стелі повільно проступала й збільшувалася темна вогка пляма.

Згодом, посередині тої плями набрякла крапля води; вона зростала й зростала, тихо коливаючись, наче набираючись сили й з рештою, обважнівши, одірвалась від стелі, й м'ягко впала долі.

Крап... крап... крап... — заспішили за нею ще й ще краплини.

— Сто чортів твоїй матері! — на весь барак вигукнув хлопець, зриваючись на ноги, й витираючи рукавом обличчя, — сволочі! Набудували бараків — гірше за собачу халабуду. Тільки ліг задрімав, а воно — трясця йому в бік, — залило просто в очі. Чортзнащо!

— Нічого, Павле, вчора мене, сьогодня тебе, завтра й решту — нікому не обидно! — байдуже повертаючись на бік на своєму тапчані, висунув руду голову з-під піджака другий.

Павло злісно глянув на нього.

— Еге, не обідно, ну, й вилежуйся, хоч під дощем, — ти ж бо до того звик, — а я не хочу! Я не собака, щоб отак жити... Та й собаку порядний хазяїн у кращому житлі держить.

— Роби, роби, а потім і відпочити ніде... — донеслось бубоніння з кутка.

Там похмурий, кирпатий хлопчисько мовчки порався біля невеликої залізної скриньки, перебираючи й укладаючи в неї якесь шмаття.

Іван Нежута, сидячи неподалік від нього, так само мовчки і невідривно спостерігав усі його повільні рухи.

— Так вирішив? Тікаєш? — Стиха запитав він нарешті.

— Вирішив... — коротко відповів Федько, не відводячи голови від свого шмаття.

— Але ти все ж таки поміркуй — що робиш? Чи варт отак занепадати духом? Адже не ти один...

Федько сердито глянув на Нежуту,

— Авжеж не один: і Ляшенко, й Максим Панасенко, й Журба... та й Павло Несвітій, мабуть теж поїде... Їдьмо, Павле! — гукнув він.

Павло вже відтаскав свого тапчана від того місця, де зі стелі крапала вода, набігаючи на підлозі темною калюжею. Ліг знову й накрився з головою сірою ковдрою.

— Звісно, їхати треба, тікати звідси, поки з тебе не вийшов блин...— відповів він з-під своєї покришки, — всі жили на роботі вимотуй, живи, як пес, мокрий, холодний і голодний, а що з цього користи? — ніякої!

— Отже й я так гадаю! — сумно хитнув головою Федько, — я й не хотів би їхати звідси, так просто не можу більш... Ще тиждень тому казав: не можу... сил немає...

— Та що там говорити! Просто — не хочемо тут, не можемо й не будемо! — суворо підхопив ще один з тих, що з цілим гуртком товаришів сиділи осторонь на тапчанах, щось обговорюючи, — ми от усі їдемо...

— Куди?

— На село... А може деінде — де краще буде! — непевно відповів один, — зібрався, Федьку? Поспішайся, бо ми вже.

— Я зараз, миттю.

Останнє шмаття полетіло в скриньку. Хряснуло вічко, повернувся з лязгом ключ у замку, й Федько підвівсь на ноги.

— От тільки дощ іде... Переждати б... — несміливо зауважив він, глянувши на маленьке заплакане віконце.

— Та, чого там ще чекать? Дощу тому кінця краю не видко. Ходім! — заговорили інші.

— Не все одно — чи на дворі змочить, чи тут, на твоєму тапчані? — гукнув Павло з-під своєї ковдри, не підводячи голови.

— Так це так... Федько ще раз журно глянув у вікно. Тоді натягнув на голову кепку, на плечі потертий піджак і підійшов до Нежути.

— Прощавай, брате! — простягнув він руку, — ти не думай, що я той, злякався... що я поганий комсомолець... дезертир з трудового фронту, тощо. Мені просто тяжко — сил не вистачає. Слабий я, і здоров'я в мене нікудишнє...

Іван хотів щось відповісти, але замість того вибух глухого, надривного кашлю вирвався з його грудей. Він почервонів від натуги, вхопив рукою за груди й кашляв, кашляв... здавалось, груди от-от розірвуться.

Федько з протягнутою рукою застиг проти нього, з жахом дивлячись на його невелику згорблену на тапчані постать, що трялася й здригалася від кашлю.

Мовчки стояла й решта робітників з клунками й скриньками біля виходу.

Нарешті, Нежута передихнув і знесилено махнув рукою хлопцеві.

— Іди... нічого я тобі більш не скажу!.. — хрипло мовив він, — казав багато, та по-дурному...

Федько зніяковіло тупцювався на місці.

— Та йди вже, або що! — суворо гримнули від дверей і почали виходити.

Тоді й Федько махнув рукою: підхопив свою скриньку, насунув кепку на очі й, вже не оглядаючись, пішов за іншими.

Краплини, падаючи зі стелі, продовжували свою дзвінку пісню — крап... крап... крап...

Павло Несвітій підвівся на своєму ліжку й потягнуся. Тоді поволі встав, ліниво скинув з себе брудну сорочку й почав перебуватись.

Решта мешканців трудцять четвертого бараку — хто лежачи, хто сидячи — з книжкою, чи без неї — мовчки стежили за його рухами.

Хлопець переодягся, зав'язав краватку-самов'яз і надів пальто.

— Тепер і я піду! — голосно промовив він, не звертаючись ні до кого зокрема. — Тільки не турбуйся, — недбало кинув у бік Нежути, — сьогодні ж повернуся... Поїду до міста провітритись...

— До міста? До клюбу? — пожвавішав Іван. Павло зневажливо закопилив губу.

— До клю-юбу? Чого там не бачив? Ні, не до клюбу. На все добре!

І, насвистуючи якусь пісеньку, вийшов і собі в дощ.

Тоді до Івана з сусіднього ліжка підвівся скуйовджений і злий Савка.

Досі він лежав тихо, жадним рухом не виявляючи свого ставлення до суперечки. Можна було б подумати, що він спить.

Але тепер Іван побачив в його очах таке обурення, що зрозумів: хлопець зовсім не спав, але лежав мовчки, прислухаючись, і з якихось міркувань не бажаючи встрявати в суперечку.

— Іване! — з докором вимовив він нарешті, — що ж це насправді? Вчора троє пішло, позавчора двоє, сьогодні оці шестеро... І це ж тільки з нашого барака... а що ж по інших? Скільки ж це щодня робітників дезертують з будівництва?

— Так весь час надходять і нові...і — заспокійливо відповів Нежуга, — хоча, звичайно, я й сам розумію...

— От то-то й воно, що розумієш! — обурено перебив Савка, — це ж таке явище, що підриває роботу: „плинність робочої сили", от як це зветься в газетах... Це те, з чим ми всіма силами повинні боротись. А що ми робимо?.. Що ти зробив за цей час, га?

— Та те ж, що й ти...

— Так, знаю, говорив, аґітував... решетом воду носив... Треба ж зробити щось реальніше!

— Так от і вигадай — що саме? Я, браток, і так ночі не сплю — думаю... І, знаєш, здається, вигадав дещо...

І Нежута з таємничим виглядом присунувся до товариша

— Купка хороших ребят в нашому бараці є... Це буде ядро. Тепер треба підібрати й решту — й оголосимо себе ударним бараком. А вже звідси рознесуть хлопці це по всьому будівництву...

Словом — поговоримо завтра з іншими — з Ваською Сливенком, Золотухою, Катайгорою, Колькою Манжелієм... словом, з нашими ребятами... Там щось спільно вирішимо — гаразд?

— Авжеж. Та навіщо ж на завтра відкладати? Зараз би й говорити. Сам бачиш, справа не терпить: ребята розбігаються, хоч би й той Федько...

— А, Федько однаково не пристав би... Хіба не видно було чим він дихає? — середнячок нещасний... А з комсомолу його треба було б погнати...

— Це вже зроблено, не турбуйся... Наш осередок про нього знає, дасть знати куди слід... Сьогодні говорив про це зі мною Лук'яненко... Ну, то як? Говоритимем зараз з братвою?

Нежута похитав головою.

— Мені, браток, зараз іти треба — до клюбу... В мене там побачення...

Савка зневажливо скривив губи.

— Поба - чення? З ким це, дозвольте запитати?

Нежута засміявся.

— З хлопцем, заспокойся... З товаришем одним, комсомольцем, хорошим хлопцем, що може допомогти й порадити... Так от я й іду. Вже й збиратись треба. А завтра поговоримо.

Коли Нежута теж вже збиравсь виходити слідком за Павлом Несвітієм, Савка раптом зупинив його:

— А щодо цього Несвітія, Іване: поведінка його мені не подобається. Підозріле щось. Я ж тобі ще й вчора казав...

Ще напередодні, коли з сусіднього барака зайшла купка обурених робітників, які з лайкою розповідали, що їх заливає дощ у бараці, Павло Несвітій взяв найактивнішу участь у розмові. Він гаряче обурювався, крив адміністрацію заводу і всіх, хто так організовує будівництво, що робітникові й жити ніяк.. Перший почав кричати, що далі так працювати не можна, що краще кидати таку роботу й повертатись додому...

Обурені робітники, — старі сезонники—цілком поділяли думку, висловлену хлопцем. Вони, не перестаючи лаятись, пішли по своїх бараках, і в той же вечір ціла черга витяглась біля зупинки автобуса, з клунками й кошиками в руках.

Несвітій після того лежав собі байдуже на своєму ліжку, наче нічого не трапилось, наспівував своїх пісеньок, потім витяг десь з - під тюфяка колоду засмальцьованих карт і організував в своєму кутку гру.

— У віщо гуляєте? — запитав Савка, підходячи до гуртка.

— В підкидного дурня! — зухвало відповів Павло, забираючи чергову взятку,

— Якого ж ти дідька брешеш? хіба я не бачу, що в очко? — розсердивсь Труш.

Павло зареготав йому в вічі.

— А бачив, так якого ж дідька питаєшся? Як бажаємо, так і гуляємо, — чи не так, хлопці? — звернувся до товаришів.

Дехто ніяково поглядував на Савку й Павла. Але Павла підтримували:

— Авжеж так! Схочемо — і в очко гратимемо. А тобі не до смаку — так котись своєю доріжкою, ми не запрошуємо...

— Краще б газети почитали, чи в червоний куток навідались! — зауважив був Савка, але глузливий регіт був йому відповіддю.

— Не заводься з ними, Савко! — гукнув Золотуха, що прислухався до розмови, підвівши руду голову від книжки, — це несознательний елемент, що з ними й балакати!

— А ти дуже сознательний, то й не рипайся! — їдко відповіли з гурту, — в казанах ночуючи, сознательности набрався, урка задрипачий!

Але Павло припинив суперечку.

— Йди собі, Савко! — дружньо порадив він, — в тебе свої інтереси, в нас свої... Гуляймо далі, хлопці!

„Інтереси“ в нього, гада! — думав собі Савка, відходячи від них, — ще й компанійку собі підібрав, сволоч...

Сьогодні — повторилася та ж історія. Знов після розмови з Павлом частина робітників покинула будівництво. Це були його друзі й приятелі, що з ними гуляв він у карти, що вечорами разом ходили на прохідку темними вулицями селища, наводячи жах на дівчат похабними пісеньками й реготом, а інколи компанією виїздили до міста й поверталися звідти дуже й дуже „під мухою“...

Друзі й приятелі Павла потроху від'їздили додому, але дивно: він навдивовижу швидко сходився з новими товаришами, набирав собі нову братву і все точилося, як і перше.

— Найдивніш те, що сам він, як видно, не збирається звідси зриватись, — говорив Савка Нежуті, — от і сьогодні: обурювавсь, говорив, підбурював інших, а сам накривсь ковдрою й ліг спокійненько... А тепер знов пиячити поїхав...

Нежута, замислившись, похитав головою — підозрілий елемент, що й казати. Але ми стежитимемо за ним — не на дурників нарвався!..

Все це докладно розповідав Нежута Левченкові, сидячи з ним трохи пізніш в кімнаті для відпочинку клюбу будівельників.

Перед ними біліла квадратами шахівниця, білі й чорні фігури блищали на ній. Але товаришам було вже не до гри. Покинувши розпочату партію, вони захопилися розмовою.

Спільна праця на тому самому будівництві створила між ними велику близькість. Обидва горіли працею, для обох попереду маячила одна мета... Але до тої мети йшов важкий шлях з різними труднощами і перешкодами, а саме ці труднощі й перешкоди легше переборювати не самому, а з близькими товаришами...

— Ніколи не гадав я, Сашко, що ми з тобою отак зійдемось! — казав Нежута на прощання, — ти був інженером десь в Головпроекті, я — робітник на будівлі... А тепер от, бач...

— Єрунда, сам знаєш, що й раніш ми були добрими приятелями, — заперечував Левченко, — тільки й того, що зустрічатись доводилось рідше — працювали не разом... А інженер я — в другу чергу. В першу чергу — комсомолець, о!..

Після дощу повітря було вогке й холодне. Тротуари при світлі ліхтарів блищали чорним липким болотом, що його старанно місили й розмазували по камінню тисячі людських ніг. Тепер вже, щоправда, перехожих зустрічалося на вулиці все менш, місто стихало, заспокоювалось перед нічним відпочинком.

Левченкові схотілося подихати свіжим повітрям, і він чималий шлях від клюбу до себе додому вирішив відміряти пішки.

Йшов прискореним кроком, замислившись. Нечасті перехожі не затримували швидкої ходи. Думалось про Нежуту, про Савку, про все те, що хлопець розповів йому зараз...

На одній з центральних, але бокових, темних і непривітних вуличок враз розмірену ходу й думки Левченкові перепинили.

Зненацька відчинилися двері якоїсь напівпідвальної „їдальні“, звідки долітали уривки музики й гомін п'яних голосів, і на тротуар висипала звідти купа чоловіків, всі — „під банкою“ — як вирішив Сашко.

З ними була одна дівчина, чи вірніш — жінка, в простенькому старому демісезоні, але з так яскраво нафарбованим обличчям, що не лишалося жодних сумнівів щодо її професії. Супутники підхопили її під плече, вона голосно реготалася, й всі з гомоном і сміхом спинилися посеред тротуару.

Левченко хотів обійти повз них. Коли раптом його вразив знайомий голос:

— Інженерики наші, бач, теж гуляють, не все ж і їм працювати!

— А де ж це він кралю свою подів? Чи може вже націлувалися?—підхопив другий.

Сашко глянув уважніш і пізнав: парубок в жовтих черевиках - „джімі“ зухвало дививсь на нього.

Левченко стиснув плечима й хотів повернутися і йти своєю дорогою, коли до нього звернулася й жінка:

— А може з нами, товаришу інженере? — Підійшла й підхопила його під руку.

Сашко побачив зблизька її великі, чорні, начебто зляканї очі, підведені темною фарбою, брови, що заломилися, як крила птиці, що збирається полетіти, і великий червоний від фарби рот. Кутки губ по-дитячому вередливо здригалися, й крізь зухвалу посмішку повії якось незрозуміло, але виразно проступала прихована розгубленість, нібито переляк.

Левченко обережно визволив свою руку й пішов собі, не оглядаючись.

— Покинь його, Катько! — реготалися хлопці, — нащо тобі ці інженера задрипані, коли тут є робочий кляс!

Вони всі знову п'яно засміялися й зникли десь у темряві вулиці.

— Гидота, гидота! — подумав Левченко, — напевно є серед них і свої хлопці, тільки підпали під ворожий вплив... А цей Несвітій — треба розібратись, що це за оден... Не інакше, як все це його робота...

Тільки вже сходячи побитими сходами в свою півпідвальну кімнату, де тепер вже він мешкав сам один (товариш - студент був на практиці), Сашко згадав одне речення, кинуте п'яними робітниками.

— Про яку ж це вони „кралю" натякали? — промайнуло в голові, — ага, це ж про ту дівчину... як її? — Лета Азарова... Хороша дівчина... чи то пак жінка — адже ж у неї є дочка...

Знову думки заплуталися на цьому моменті. Але Лета Азарова не йшла з голови. Сашко пригадував собі її веселе обличчя, струнку постать, біляве волосся з-під червоної хустинки...

Потім, мимоволі, виринула в уяві поруч з нею інша постать. І образ Лети поволі зблід, розтанув, віддавши місце болючим спогадам.

— Та в мене ж є лист від неї! — згадав Левченко, хапаючись за кишеню. Прочитав я його на швидку руку, під час роботи.. а лист довгий і цікавий...

І засвітивши лямпу з зеленим абажуром над своїм столом. Сашко поринув у знайомі, нерівні рядки...

IV

1/X - 1930 р.

Уявляю собі, як ти здивувався, любий мій друже, коли тижнів зо два тому одержав моє лаконічне повідомлення про втечу. Так, саме про втечу, бо я втекла, справді втекла — з нашої проєктної контори, з нашого міста, навіть — з нашої республіки. Мене охопило непереможне бажання — опинитися десь на краю світа і я згадала одну цілком не марксистську „істину": щоб перебороти будь - яке бажання, треба його задовольнити... От я й опинилася тут, за десятки тисяч кілометрів від рідної проєкт-контори, на найдальшому краю нашого радянського світу...

Ти одержав моє лаконічне повідомлення про це, мабуть, тижнів зо два тому — саме тоді, коли сподівався зустріти мене після відпустки. Насмілююсь гадати, що ти був неприємно здивований — адже ми були з тобою такі дружні товариші. Але, друже мій, зробити інакше я просто не мала сили.

Але про це трохи згодом. Зараз мені хочеться докладно розповісти тобі про свою подорож, про все, те, що я бачила, переїздячи з кінця в кінець нашу радянську землю. Спостереження поверхові і суто зовнішні — але хіба часто доводиться нам в житті потрапляти в такий калейдоскоп вражінь?...

З великим трудом дістала я в Москві квиток на експрес до Владивостока. Спробувала була зайти до ВРНГ, але там почали розпитувати, звідки я, й чому без наряда — і я, скориставшись

з якоїсь затримки, нишком „змилась". Потрапила в представництво Далькрайвиконкому й через півгодини — папірець на станцію, і на другий день я влажу в міжнародній ваґон потяга „Берлін — Ріґа — Москва — Владивосток".

Все це під страшною зливою — мокра, голодна й вже застужена проклинаючи той день, коли вибралась з нашого рідного міста.

Але затишне купе міжнародного ваґона враз заспокоїло мене. Випадковий супутник — член ЦВК, що повертався з XVI з'їзду, відразу почав про мене турбуватися. А мені це було дуже потрібно за того фізичного й морального стану, в якому я тоді перебувала...

Путь від Москви до Свердловська (дві доби) проминув невесело: суцільні листв'яні ліси, болота, дощ і холод — ось усі враження. В Свердловську мій супутник вийшов, сів другий — хлібозаготівник... Але навколо вже змінювався краєвид: невеличкий відрізок степу чергувався з хвоєю, ліси, ріки, рублені хатки — ось пейзаж Урала.

Супутники мої також змінювались з калейдоскопічною швидкістю. Людей бачила різних, вони сідали й вставали, змінювалися, а я — єдина серед них самітна жінка — їхала собі все далі й далі...

До Іркутська змінювалась і природа: хвою заступила листва, степ, інколи справжні українські краєвиди (переселенці...) Але весь час було дуже зимно, в Красноярську й Читі я шкодувала, що не захопила з собою шубу (всі речі свої, крім найпотрібніших, я відправила вантажем).

За Іркутськом почалась найкраща частина шляху: ми безперервно їхали берегом ріки Анґари, такої швидкої й багатоводної, що не замерзає й взимку (це в Сибіру!).

Несподівано ріка розлилася, й перед нами розкинувсь Байкал, величезне, чудове озеро з скелястими берегами, освітлене срібним світлом місяця...

Гоголь, напевно, не бачив Байкала, коли писав своє „Чуден Днепр"...

Ми їхали навколо Байкалу по самому березі цілу ніч, і цілу ніч не лягали спати. Тридцять дев'ять тунелів, хвилі попід самими рейками — все це впливало, як якась неймовірна, казкова дійсність...

За Байкалом почалася тайга — хаос дерев і чагарників, накопичені одна над другою гори, глушина, вигорілі просіки й руда — суцільна руда й кам'яне вугілля, що вилазять просто на поверхню землі...

Ріки повні сплавного дерева, інколи — маленькі селища, а взагалі — тайга, цілинна, непрохідна...

Під Хабаровськом хвоя знову зникла, з'явилися сопки — це маленькі Фузіями, порослі лісом, в гущавині дикого винограду й малини...

Помітно потеплішало — в Хабаровську я без пальта проводжала своїх дорожніх приятелів.

Далі їхала сама. Потяг спізнився на 18 годин, і ми під'їздили до Владивостока надвечір.

В повітрі зовсім тепло, від океану (15 кілометрів їдемо по самому березі) віє літом, люди купаються, чайки й яхти біло блищать на сонці, і вдалині — Корея з синіми сопками, що зникають у хмарах...

Досить, досить з тебе цих поетичних описів... Але зрозумій сам: за десять день я проїхала не тільки крізь увесь Радянський Союз, але й крізь усі пори року. Виїхавши з дому під осіннім дощем, я в Сибіру мерзла від зимового холоду, а за кілька днів я побігла купатися до теплого моря, де сонце, де літо, де в жовтні ще синє — синє, зовсім серпневе небо...

Нічого дивного, що я захопилася всім цим. А додати до того, що зустріли мене тут як давно сподівану, бажану гостю, що робота, виявилось, надзвичайно цікава, товариші хороші й дружні (чи знаєш ти, що тут Вася Кожанов, він, власне, й влаштував мій переїзд сюди...) — і ти побачиш, і зрозумієш, що я добре зробила, пустившись на одчай душі в цю мандрівку...

І справді, становище було таке: після смерти Лесика, попрапювавши з надзвичайним напруженням кілька місяців, я відчула, що фізичних сил більш нема ні краплини. Але це ще нічого. Відпочила б у відпустці, змогла б знов працювати — якби не... Андрій.

Ти не знав, та й взагалі ніхто не знав ні з товаришів, ні навіть з моїх рідних, що після смерти сина Андрій якось раптово й круто змінив своє ставлення до мене. Він не прийшов на похорон, він наговорив мені спочатку чимало гірких і образливих слів, але потім він прийшов до мене лагідним і тихим, таким сумним і розгубленим, що я теж розгубилася...

Майже щодня намагався він бачитися зі мною, шукав нової зустрічі й багато — багато говорив про наше колишнє життя, про можливість знову бути разом...

Так, не дивуйся і не обурюйся — він був знову моїм чоловіком протягом близько двох місяців.

Говорив він мені багато чого... але я повторюю; я не вірила. Ще тоді мені вже здавалося, що слова — це одне, а справжні почуття його — зовсім не такі... Він ніколи не був щирий, Андрій.

Їхати я надумала ще тоді, коли наші відносини, здавалось б; налагоджувалися. Вася Кожанов, що його відряджували у Владивосток, почав намовляти й мене світ подивитись і себе показати.

Вася Кожанов — найкращий хлопець з усіх, що я знаю: от хто справді вміє бути хорошим, щирим і простим товаришем, без деяких „тенденцій". Ти не образишся на мене, Сашко, коли я одверто скажу тобі, що тенденції ці були і в тебе, і я хоч і не говорила про це, але завжди це помічала.

За Кожановим же — ніколи. Ще коли ми разом вчилися в інституті, пригадуєш — я їздила разом з ним на практику в Донбас? — Там ми жили майже в одній кімнаті, нерозривно були разом і за весь час тільки зміцнювались, спрощувались наші хороші, справжньо-товариські відносини.

Словом — з Васею можна було сміливо їхати й на край світу.

Він поїхав — я доручила йому з'ясувати там про все і для мене.

Відповідь не затрималась: я одержала одну за одною п'ять телеграм з проханням, з благанням швидше виїздити: інженерів там бракувало, роботи — непочатий край...

Я вагалась. Я знала, що й проектконтора наша не дуже то мене відпустить, що доведеться довго ходити, клопотатись, настоювати...

Але одного разу — ти пригадуєш комсомольські збори, що на них я виступала з приводу ударництва і, як водиться, чимало хвилювалась і гарячилась в дискусіях? — от після тих зборів я йшла собі додому.

Зустріла одного з наших колишніх студентів—знаєш Льоньку Свирського? — розбалакались.

— Давно тебе не бачив,— каже він,— Багатьох наших отак розгубив з поля зору. От тільки Андрія зустрічаю частенько. Він одружився — ти, звичайно, знаєш?..

— Знаю,— сміливо відповіла я,—а в самої комашки поповзли по спині (це нерви),— а ти знайомий з його дружиною?

— Авжеж, — спокійно відповідає він, — оце тількі сьогодні разом обідали в їдальні—з ним і з нею. Смак в нього нікудишній щодо жінок — за вийнятком того випадку, коли ти була його дружиною! — з веселою посмішкою додав він.

— А хто ж вона така?

— Якась машиністка з підфарбованим личком, може рисівниця, я знаю?..

Я відповіла щось беззмістовне, навіть посміялася, але поспішила побажати всього доброго і ушилась. Пішла я просто на телеграф і відправила терміново:

„Виїжджаю негайно. Висилайте підйомні". Гроші я одержала через тиждень і тоді ж, діставши в проектконторі тарифну відпустку — тихо змилась...

Отак то й трапилась вся ця історія, що Галя Клинько — комсомолка і активістка — здрейфила перед труднощами своїх сімейних розладів, не зуміла виплутатись і пішла лінією найменшого опору.

Я знаю — ти мене вже охрестив „літуном". Але, Сашко, інженери тут, їй-право, ще потрібніші ніж деінде.

Адже сюди, на край світу, нікого й калачем не заманиш. А тут зовсім не погано, і я радію, що зробила так.

З Андрієм в такий спосіб я покінчила. Тепер в мене лишилась тільки праця, якій я й віддалася цілком, та хороші товариші, як от ти або Вася Кожанов...

Пиши мені, друже,— все ж таки не хочеться остаточно губити зв'язку з тою, найріднішою для мене, частиною нашої соціялістичної батьківщини. Де працюєш? Що робиш? Вася передає тобі вітання.

Тисну руку. З комсомольським вітанням — Галя.

V

На двадцятій дільниці закінчували копати котлован.

Кілька груп робітників з лопатами в руках прорізали залізними лезами землю, ледве підсохлу після довгих осінніх дощів, і відкидали її на примітивні дерев'яні вози.

Грабарі — сезонники, здебільшого селяни з власними кіньми, не поспішаючи, накидали на віз землю, поволі клали зверху лопату, бралися за віжки й довгою валкою один за одного виїздили з котлована.

Селянські конячки сковзалися по непросохлій глині, натягали гужі й надсадно тягли за собою важке тягло.

Хлопці, що працювали без коней, тільки копали й накидали на вози землю. Вони стомлювалися швидше ніж ті, що були з кіньми, раз-у-раз покидали лопати й відпочивали. Дехто крутив цигарки, насипаючи махру в уривок пожмаканого паперу, дехто так собі відпочивав, стоячи, або сидячи на купі білих вогких пахучих дошок.

— Ну, порозсідались знову. Чому не працюєте? — бурмотів десятник, проходячи мимо, — про темпи забули, чи може й не чули?

Хлопці підводились і бралися за лопати. Робота посувалася досить швидко, через те, що на копані працювало відразу чимало робітників.

Але Савка Труш незадоволено говорив Нежуті, поруч з ним врізаючи лопату в мокру землю:

— З такою роботою — саме соціялізм будувати. Ти поглянь лише навколо: працюють так, наче на пана... Мені на таку роботу просто й дивитись нудно!

— А ти не дивись, налягай, налягай — бо нам відставати аж ніяк не годиться! — сміявся Нежута і весело гукав до інших хлопців,—піддай жару, робята, покажемо всім справжню роботу!

— І покажемо! І покажемо! — з кожним словом швидко відкидав землю рудий Золотуха,—хай в нас повчаться — не даром же ми себе оголосили ударною групою.

Павло Несвітій здаля презирливо свиснув.

— Ще того не було, щоб в колишніх урканів вчитися. Подумати—ударники знайшлися! Та може й ми не гірш за вас працюємо!

Нежута кинув швидкий погляд в бік Несвітія. Справді, хлопець працював щосили, і його група підганяла один одного, щоб не відставати.

Десятник, проходячи повз, навіть кинув їм хвальне зауваження. Хлопці ще піддали жару.

Савка не стерпів:

— Серьожка, працюй, чортяка, як слід, не бачиш хіба — нас випередять! —злісно гримнув він на сусіду.

Той тільки но випростався й поволі отирав лоба рукавом засмальцьованого піджака.. Незадоволено глянув на Савку й скривився.

— Ну, й чого б це я парився? І так вже піт з лоба тече... чи тобі мало норму виробити—більш заробити схотів?

— Та ти й норми не виробляєш, через тебе, ледаря, наша група погано заробляє!—огризнувся Золотуха. Савка розсердився:

— Почекай, я тобі поясню, навіщо працювати! От тільки тепер ніколи,— за кожним сл вом лопата швидко робила своє діло,— працюй, копай, аджеж ударником називатись погодився?

— Та то так... Ви ж до стінки приперли...

— До якої там стінки?! Не хочеш — не треба! Попросимо Івана Наумовича тебе з нашої групи забрати, а до себе іншого хлопця візьмем, що не стане підривати справу...

— Ну й беріть... Я й сам попросюся... З вами працювати — тільки себе загнати! — образився Серьога.

— Та ти подивись на себе: хіба ти робітник? — глузував Золотуха,— он на дев'ятій дільниці службовці з міста наїздили день індустріялізації одробляти, так їй-право, друкарниці з наманікюреними ручками більш за день зроблять, ніж ти...

— Мовчи, урка, не заїдайсь! Бо як дзизну лопатою... А втім— хай вам грець: ударничайте тут самі, я не хочу більш в вашій групі бути! — і, кинувши лопату, хлопець пішов шукати десятника.

— Забирайте до себе Сливенка замість Серьожки,—казав під час сніданку Несвітій,— нам не треба аґітаторів — ми й без них ще й вас випередимо. А Серьожку можемо й до себе прийняти— він у нас виправиться! — і Павло голосно зареготався, затикаючи рот хлібом...

Сливенко, сільський комсомолець, з обуренням глянув на нього:

— Що працюєте ви не погано, це правда. Але чому працюєте? — Щоб кишеню собі набити? Чи може куркуленкові соціялізм збудувати закортіло? — і повернувшись до Труща й Нежути, весело додав,— з охотою перейду до вас... хоч і не по комсомольському це, але нудно мені стояти поруч зі шкурниками й рвачами!

— Оце так! Не працюєш — погано, працюєш — теж погано? За що ж це ти нас рвачами обзиваєш? — зі сміхом говорив Несвітій чи ти гадаєш, що твої друзі-комсомольці за своєї „ударної“ роботи менш за нас зароблять?

— Може, ще й більш! — усміхався Нежута,— аджеж ми все ж таки більш виробили...

— Дзуськи!

— Та чого там — „дзуськи“? А от спробуймо: хто до кінця дня більш зробить — наша група чи ваша?

— Спробуймо! — Несвітій зухвало тряхнув чубом. Сезонники, що працювали з кіньми, з цікавістю прислухалися до суперечки, не поспішаючи, снідаючи сало й житній хліб.

Коли після сніданку всі знову стали до роботи, дільницею хутко пронеслася новина:

— Група Труша змагається з Несвітієвою! Ого, дивись, як узялися! Наче на пожежу поспішають...

— А що ж, гадаєте — й ми відстанемо?.. Овва! Труше, тримайсь! бо й наша група теж змагається! — гукав Колька Манжелій,

В котловані праця кипіла. Ті, хто не брав участи в змаганні. мимоволі й собі підвищував темпи в роботі. Навіть сивовусі дядьки-споконвічні сезонники зі своїм старими традиціями, якось розворушилися.

Десятник посміхався у бороду, жартівливо глузуючи з відсталих.

— А ну, не відставай, не теліпайся в хвості! Якщо змагання, так хай вже й справді наша дільниця не підкачає!

Савка з Нежутою працювали з найбільшим завзяттям. Навіть перекинутися словом вже було ніяк. Золотуха весело поглядав навколо — мугикав під ніс якусь безпритульницьку пісеньку.

Трохи далі, серед своїх хлопців, зосереджено стиснувши брови, не відпочиваючи кидав землю, Павло Несвітій. Серьожка, що тепер був у нього в групі, — навіть і цей якось підтягнувся під загальний темп.

В самому розпалі роботи з десятої дільниці прибіг захеканий десятник.

— Братва! Змагаєтесь? Ми — теж. Отже й викликаємо вас на змагання: робота однакова, в нас теж копають котлован.

— Гаразд. Підписано! — гукнули хлопці з Трушевої групи.

Іван Наумович кинувся до своїх:

— Товариші! Не підкачай. Десята дільниця викликає на соцзмагання. Хто проти?

— Соцзмагання, там, чи ні, — а випередити себе не дамо! — пробурмотів собі в бороду сивовусий дядько, підганяючи свою конячку.

— Авжеж...

— От і гаразд!

Іван Наумович помахав рукою услід десятникові з десятої дільниці.

— Ану, хто кого? Держись хлопці, соцзмагання починається!

— Ви наче мала дитина, Іване Наумовичу, — докірливо говорив виконроб, коли десятник підійшов до нього похвалитися успіхами, — ну, й навіщо оці дитячі забавки на роботі розводити? Це ж на півгодини, на день — в ліпшому разі, а взагалі — хіба такими методами можна підвищити темпи роботи?

— Можна, товаришу Захарчук, можна! — упевнено відповів десятник, — ви ж подивіться, як узялися вони за діло: старі дядьки й ті розкачалися, а що вже там молодь... Виконроб недовірливо похитав головою.

— Де вже нашому братові за американськими темпами ганятись? В нас і умови життя не ті, й загальний життьовий і культурний рівень значно нижчий: зарплатня, харчування...

Десятник посміхнувся:

— Темпи ж у нас не американські, Тимофію Петровичу! — повільно вимовив він, — не американські — а так як у газеті пишуть — читали мабуть? — більшовицькі. О!..

— Ви хіба партійний, Іване Наумовичу? — насторожився інженер.

— Ні. Але комуністичну партію поважаю. Правильна партія. І директиви дає правильні, що й казати...

— Так вступали б! — з посмішкою запропонував виконроб.

— А що ж ви думаєте...

Іван Наумович вимовив це вже на ходу, поспішаючи туди, де неподалік від копані арматурники заготовляли арматуру.

На закопаному в землю стовбі були нашиті дошки — немов би рівний стіл; між двома залізними штирями закладали робітники довгі стрижні, з відзначеними крейдою місцями загибу. На стрижень навалювались два-три чоловіка й гнули.

Тут же поруч на вогнищі підогрівали до згинання арматурне залізо.

Робота йшла швидко й організовано.

— Що там у вас чути — невже своїх селюків на соцзмагання розкачали? — з посмішкою звернувся один з арматурників до Івана Наумовича.

Цей тільки рукою махнув.

— Ех, добре вам сміятися — арматурники ж, звісно справжні робітники... Це тобі не те, що теслярі, чп грабарі, чи мулярі — споконвічні сезонники... Але не хочу брехати: розкачалися й селюки. Тільки моєї тут заслуги немає, це наші комсомолята кашу заварили.

— Молодці ребята!

— Авжеж.

* * *

В невеличкій кімнаті, в будинку головної контори, де завжди було повно юнаків, а на дверях напис — Осередок ЛКСМУ, тим часом Дмитро Лук'яненко гаряче доводив Лютому:

— На будівництві на всіх ділянках найбільше молоді. Молодь і серед сезонників... Треба тягти їх до роботи, прищеплювати нові методи, нові звички в роботі. Соцзмагання, ударництво — все те, що давно вже завоювало своє місце на заводах...

— На будівництві інші умови, — стомлено й холодно відпові-

дав секретар осередку Лютий, — треба обережніш діяти, потроху помалу підтягуючи цю відсталу масу...

— Та чого ти так уперся — відстала, відстала! Зовсім вже не така відстала ця маса, та й комсомольців на будівництві не такий уже малий відсоток! — гарячився Лук'яненко, — от взяти б хоч дванадцяту дільницю: відстала дільниця, а робота йде на ять. Там Іван Нежута й Савка Труш обіцяли закласти ударні групи на котловані, розпочати соцзмагання, оголосити дільницю ударною...

Лютий перебив його нетерплячим рухом руки.

— Обіцяли, кажеш? Це ще мало — обіцяти!.. Ти мені кажи — що вони вже зробили? Факти, факти подавай.

Гучне тупотіння кількох пар ніг в коридорі заглушило його слова. Двері відчинилися, й у кімнату галасливо ввалилась купка хлопців. Весело червоніли обличчя, блищали очі.

Савка Труш, Іван Нежута, Золотуха, Сливенко, Максим Катайгора оточили Лютого й Лук'яненка:

— Секретарю, обіцянку виконали! От тобі й наша ударна комсомольська група, що тількищо перемогла в соцзмаганні інші групи на копані теплоцентралі. По шість кубометрів на чоловіка дали за день — випередили й десяту дільницю! — весело рапортував Труш. Лук'яненко переможно зиркнув на Лютого.

— Добре. Молодці, братва!

— Не забувайте, що соціялістичне будівництво триває не один день і вимагає постійного напруження, все дальшого збільшення темпів!—спокійно й повчально нагадав Лютий,—щоб не було того, що один день по 6 кубометрів, а на завтра — знов по два, по три..

Комсомольці загуділи всі разом:

— Та ти за кого нас держиш? Які ж ми тобі комсомольці будемо, як так працюватимем? завтра по сім, по вісім виробимо — он як!

— Гаразд, якщо так. Але глядіть, щоб не було конфузу.

В той самий час в тридцять четвертому бараці Павло Несвітій збирався до міста з кількома товаришами:

— Дурники! — зневажливо казав він, — зраділи: соцзмагання! ударництво! Перемогли — тепер ходять, задаються... А мені й байдуже — адже й ми сьогодні рівно вдвічі виробили проти того, що завжди... Заробили добре — тепер і гульнути не гріх. Чи не так, хлопці? завтра можна й прогульчик зробити — хто нам заборонить?.. Катай до міста, погуляймо!

VI

На столі, вкритому брудною скатертиною, сиротіли недопиті й порожні пляшки з-під пива й горілки, лежали в безладді різні недоїдки, таранячі голови й хвости, солоні огірки й уламки хліба. Повітря було важке й тьмяне від цигаркового диму й горілчаних випарів, від присутности шістьох здорових чоловіків в зовсім невеличкій кубатурі напівтемної й неохайної кімнати.

Павло Несвітій і троє його постійних товаришів, теж робітників з Тракторобуду, сиділи навколо столу. На подертій пёратовій канапі, з якої давно вже повилазили на світ кістки — пружини, сидів трохи осторонь невідомий тип, зодягнений в дуже пожмакане й подерте вбрання й якийсь підозрілий кашкет, що приховував чоло й навіть очі.

Тільки золоте пенсне, чисто поголене підборіддя й білі випещені руки виказували, що власник їх належав зовсім не до тої соціяльної верстви, до якої намагався підробитись за допомогою вбрання. Павло Несвітій кидав інколи швидкий погляд на незнайому постать і дедалі впевнювався, що їх мовчазний компаньйон зовсім не для того, щоб весело провести час, уʼязався до цієї компанії. Але для чого ж? — і Павло переводив тоді запитливий погляд на господаря хати, що весь час весело клопотався коло столу, підливаючи в шклянки, витягаючи нові й нові пляшки десь з-під столу, невгавно жартуючи й розважаючи гостей дотепними й недотепними дотепами.

Влас Степанович, господар хати і давній знайомий, навіть земляк Несвітіїв, зустрів хлопця з його товаришами на вулиці й розбалакався.

Розбалакались, розговорились на різні теми, знайшлись спільні інтереси й переконання, і в наслідок цього дядько затяг всю компанію до себе, в свою самітню кімнату старого бурлаки. Це й був шостий чоловік у маленькій залимленій кімнатці, де на столі маячили недопиті й порожні пляшки й недоїдки тарані, а в повітрі плавали хвилі цигаркового диму й горілчаних випарів.

Ще була й одна жінка в кімнаті — але її не рахували: вона сиділа тихенько в кутку край столу, поволі гризла суху скибку тарані й тільки підносила до яскраво-нафарбованих вуст денце гранчастої шклянки. Вона мовчала й дивилася на всю компанію, злегка прижмуривши великі чорні, наче трохи перелякані очі. Можна було подумати, що вона дрімає, або через міру пʼяна. На неї не звертали уваги.

— Молодий ти ще й дурний, Павло! — казав з притиском один з робітників, — кажеш: як працювати швидше, так більш заробиш? що тобі не вигідніш? більш у кишеню загребеш? — як так дивитися, то й справді, чому б не стати ударником! Викликай усіх на соцзмагання й загрібай монету: і собі користь і перед радянською владою вислужишся.

— А що ж, і загрібатиму! — поблискував спʼянілими очома Павло, — шож, хіба й мені пожити не хочеться? А на радянську владу з її соцзмаганнями й ударництвами я не зважаю... Хай інші соціялізм будують...

— Дурний ти й справді! — підтакнув Влас Степанович, — ти ж сам допомагаєшь отой клятий соціялізм будувати. Хіба це кого цікавіть, що ти не для соціялізму працюєш, а за-для монети? — працюєш же однаково, значить допомагаєш будувати за-

вод, а новий завод,—нова сила для більшовицької влади, нова підмога, щоб на селянина притиснути, щоб твого батька вщент розкуркулити й роздушити, як клас!

— Ну, про мого батька ви—ша! — перебив Несвітій, злякано зирнувши в бік незнайомого.

Влас Степанович піймав цей погляд і заспокійливо поплескав хлопця по плечі.

— Покинь, не бійсь,—тут усе свої люди... Не ховаюся ж я, що крамарем був колись, що довелось торгівлю прикрити й теж у пролетарі записатись—все через оцих більшовиків... На заводі, звісно, про це не знають, а тут — що ж ховатись? — усі свої, усім однаково більшовики в печінках сидять...

— Ох, оці більшовики,—пробурмотів один з робітників, наливаючи собі в шклянку,—раніш було — заробиш за сезон грошенят, повернувсь на зиму на село, а там дома — хазяйстечко, хліба вдосталь, коровки, свинки, конячка добра... А тепер і повертатись не охота—останню шкуру здрали, діти, вірите, голі... А все радянська влада...

— Ну, це вже ти не бреши, бо в тебе й дітей нема! — похмуро зауважив його приятель.

— Отже й я так гадаю: повертатись на село нема чого, значить, — викачуй з тої радянської влади скільки зможеш, заробляй монету й живи в своє удовольствіє! — вставив своє слово Павло.

— Дивак ти пацан, поки ти собі ту монету викачаєш, так вони з тебе сім шкур здеруть і всі соки викачають.

— Та й ідеї їхні підтримуєш: ще б пак — ударником став, соцзмагаєшся! Тут б навпаки—підривати їх треба, підривати...

Незнайомий чоловік раптом зірвався з своєї канапи й втрутився в розмову:

— Е, ні. Хлопець правильно робить: так і треба. Хай вважають за ударника, хай бере участь у соцзмаганні. Це допоможе йому приховати свої акції. Сам працюй начебто добро—а роботу підривай, як зможеш: там агітацією, там шкідництвом, як це вони називають. Але так, щоб тебе не викрили, щоб не піймали, не запідозріли, навіть... Радянську владу треба привести до краху, треба звести на нівець всі досягнення, всі спроби реалізації пятилітки. В цьому зацікавлені не лише селяни: технічна інтелігенція, носії зруйнованої більшовиками культури також прагнуть скинути це ярмо... Отже — потрібне певне єднання. Спільними силами, впертим організованим натиском можна багато чого зробити. Досить уже робітникові й селянинові стогнати під більшовицьким ярмом—час визволитись. Є, правда, багато дурних, темних людей серед робітництва, що їм більшовики запаморочили голови своїми гаслами й гарними обіцянками, але й їм потроху проясняються очі...

— Так що ж робити? Як діяти?—запитали водночас кілька голосів.

— Провадьте обережну й повільну роботу. Пояснюйте темним і одуреним людям справжнє їхне становище. Намагайтесь розвалити справу соцзмагання й ударництва—перетворюйте його на шкідливе рвацтво... І зрештою—де можна—руйнуйте те, що зроблено.

Незнайомий узявсь за кашкета, що його був відклав на підвіконня.

— Приємно було поговорити з свідомими робітниками. Але мені вже час іти. До побачення. Сподіваюсь, що ще зустрінемось...

І не чекаючи відповіді, незнайомий швидко беззвучно зник за дверима.

Влас Степанович, що кинувся був проводити його, повернувся на своє місце за столом і обвів поглядом присутніх.

— Що, братці, відразу пізнаєш вчену людину? Це—інженер, і дуже видатний інженер, а, бачите, й він такої ж думки, як ми... Так як же, будемо працювати?

— А що ж, пропадати, чекати поки п'ятирічка заріже, чи, не чекаючи, в зашморг лізти?—похмуро відповів один.

Павло хряснув кулаком по столу.

— Ну, а я вже знаю, що мені робити! Налийте ще, Влас Степановичу і, вип'ємо, товариші, за пя'тирічку.

Загальний п'яний регіт і дзенькіт шклянок був йому відповіддю.

Другого дня Павло лежав на своєму ліжкові й не підвівся, коли товариші з його зміни пішли на роботу.

Савка Труш хотів заговорити з ним, але Сливенко спинив:

— Залиш, хай ще повередує по-своєму. Працював він учора добре, це ми всі бачили, та от біда — увечорі знов подався до міста й набухався... Хай переспиться, тоді розмовлятимем. От побачиш, ми ще з нього справжнього ударника зробимо.

Савка недовірливо похитав головою. — Щоб так, — то не віриться. Але чорт з ним, хай спить...

І пішли на роботу, щоб не відступити сьогодні від завойованих вчора позицій.

Павлові гуділо в голові й нудило в роті. Він чув усе, що казали неподалік від його ліжка хлопці, й лежав злий, як пес.

— Чорта пухлого ви з мене зробите! — міркував він сам собі,—що хочу, те й робитиму. Та тільки не вам і не вашій владі на користь.

Наприкінці дня він таки підвівся й пішов в інший барак шукати вчорашніх товаришів... Знайшов їх, тверезих і похмурих, як він сам, і вони довго й гаряче нишком про щось умовлялись.

А Золотуха після роботи сидів у кутку, на своїм тапчані і довго щось шкрябав на невеличкому аркушику паперу, підмостивши під нього книжку з твердою палятуркою, з бібліотеки.

Потім прийшов до редакції тракторобудівської газети „Штурм“.

— Це я про нашу дільницю, про соцзмагання й ударні групи! — просто й трохи ніяково простягнув редакторові свого дописа.

— Соцзмагання й ударництво? Це добре. Саме й потрібно нам. Дуже, дуже добре! Добре, — повторював рухливий і говірливий невеличкий чоловік в пенсне—редактор „Штурму“, швидко переглядаючи дописа.

— На дванадцятій дільниці?... На копані? сезонні робітники, змагання... Комсомол закликає усіх до змагання, до переборення труднощів... Зачекайте, товаришу! — і він зосереджено підніс палець догори.

— О! тут: це викреслити треба. Ви пишете: „геть рвачів і шкурників, що дбають лише за добрий заробіток, що злякались дощу, блощиць і кепської їжі. Ніщо неповинно стояти нам на дорозі. Не зважаймо на погані умови й більшовицькими темпами будуймо соціялістичного велетня“. Тут, товаришу, думка неправильна: не можна отак наплювати на кепські умови й закликати до підвищення темпів... Поліпшити умови треба. Але не турбуйтесь, любий друже: допис ми пустимо. Тільки оцей рядок викреслимо, ви ж не заперечуєте?

Золотуха постояв, подумав, а потім махнув рукою:

— Та вже робіть, як знаєте. Вам видніше. Це як би Труш або Нежута—вони розібрались би, чи треба викреслювати,—думав собі хлопець, повертаючись до себе. Йому було трохе боляче за свій обчекрижений твір. Саме кінцівка, здавалось йому, найкраще вийшла.

— І по шкурниках і рвачах вдарити, таких, як гад Несвітій... І до соцзмагання закликати — так здорово вийшло!—говорив він сам собі,—а редактор каже „неправильно“... Конешно, він партійна людина й учена, а тільки все ж таки як же це так: „будуймо соціялізм“... І чомусь неправильно?..

Золотушин допис ліг десь під сукно в редакції (образний вислів, бо, звісно, ніякого сукна на столах в редакції не було, і столи були прості, дощані, заляпані червоним і чорним атраментом, заялозені сотнями ліктів, що день у день спиралися й терлись на них)...

Про ударників-комсомольців на дванадцятій дільниці газета „Штурм“ цей раз не сказала ні слова.

Далі буде.

Я. ЯСИНУВАТИЙ

ГОСТРІШ—БАГНЕТ!

Уривки з поеми

Покотились ваґони
на схід,
на схід.
Виряджали червоних
в пхд,
в похід.
Під ногами колеса
— Тра-та...
— Та-та.
Попереду Байкал
і —
Чіта.
... Зупинились на Аргуні
Це — кордон...
Десь далеко залишився
наш червоний ешелон.
Ми не знали кілометрів,
а ні гін.
Йшли вперед, вперед, —
де банди, навздогін.
І були ми люті, люті, —
як пурга.
І на чули землі в себе
під ногами...
Ми — Червона армія,
Ми — бійці,
чи не взяти, не здолати
банд усіх?...
. . . .
Котяться ваґони
на Захід,
Схід.
Прапори червоні
Вперед,
Усл д.
Прапори ч рвоні
до хмар піднести!
Кіннота!... на коні!!!
Алюр — „два хрести“.
Важко перепони
ламати вщент!
Гей, боєць червоний,
Гостріш багнет!..
Чи то нам забути
Загрозу днів?
Ми ще все окуті
Кільцем ворогів.
Нам ще доведеться
їхати д і...
Б гтимуть ваґони
Геть, з усіх ніг...
Бігтимуть ваґони:
Попереду — прапори.
Радо нас вітат ме
Червоний Париж...

С. ЩУПАК

ЗА БІЛЬШОВИЦЬКУ САМОКРИТИКУ В ПРОЛЕТАРСЬКОМУ ЛІТЕРАТУРНОМУ РУХОВІ

ПРОМОВА НА II ПОШИРЕНОМУ ПЛЕНУМІ РАДИ ВУСПП'у

Правдиво зрозуміти стан нашого літературного руху, досягнення, хиби та завдання його можна лише в світлі теперішнього етапу соціялістичного будівництва, етапу, що завершив фундамент соціялістичної економіки і підводить нас до закінчення першої п'ятирічки і початку —другої п'ятирічки.

Тільки в світлі вимог цього етапу соціялістичного будівництва ми можемо правдиво підсумувати пройдений шлях літера-

турної діяльности й боротьби, давати правдиву оцінку різним явищам у літературному рухові.

Вимоги ці найяскравіше зформулював у двох виступах вождь нашої партії т. Сталін, а саме в своїй історичній промові про 6 умов розвитку промисловости і в такого ж історичного значення листі до журнала „Пролетарская революция", де з особливою силою загострено увагу на боротьбі за більшовицьку непримиренність, за чистоту ленінської науки проти троцькістської контрабанди та гнилого лібералізму.

Коли б РАПП і ВУСПП своєчасно зробили всі потрібні висновки з шости вказівок т. Сталіна, коли б на ділі своєчасно застосували ці вказівки до цієї спеціяльної галузі соціялістичного будівництва — до пролетарського літературного руху, то своєчасно усунули б ті хиби, на які згодом цілком слушно так гостро реаґували і „Правда" і „Комсомольская Правда", і „Комуніст", та „Комсомолець України".

Бож шість вказівок т. Сталіна, дарма що вони безпосередньо стосувалися до промисловости, визначають шлях і методи перебудови, відповідно до завдань теперішнього етапу, для всіх організацій пролетаріяту, для всіх ділянок його будівництва.

Справді тов. Сталін говорив у своїй промові про зосередження цілої уваги на плянах нашого будівництва. А хіба брак цієї уваги не становить одну з істотних хиб нашого літературного руху? Нас критикували за те, що ми не повернулись „лицем до комсомолу". Та чи не значить це, що ми не були зв'язані достатньо з реальною боротьбою за успішне виконання плянів соціялістичного будівництва, в якій комсомол посідає одне з найпочесніших місць?

Тов. Сталін говорив про потребу конкретного керівництва в промисловості, гостро картаючи керівництво „взагалі", відсутність конкретности. Та чи в нас немає оцієї болячки, чи не є вона великим гальмом у перебудові нашої роботи, чи не характерне є для нашої організації неконкретне керівництво периферією, ударницьким рухом тощо?

Тов. Сталін говорив про ліквідацію знеосібки. Та чи не визначала ця вказівка, що нам треба припинити загальні розмови „з приводу" літератури, а здійснити поставлене перед нами партією завдання конкретного повороту до творчости, до виховання й перевиховання письменників, до вироблення міцного робітничо-ударницького письменницького активу, до конкретної боротьби за твори, гідні нашої доби?

А вказівка т. Сталіна про опанування техніки чи не визначає вона на мові нашої ділянки роботи — потребу боротися за високий мистецький рівень пролетарської літератури, який тут же проказує потребу піднести цілий ідейний рівень пролетарського літературного руху?

Усіх цих висновків для себе з історичних вказівок т. Сталіна, в практичній своїй роботі, наші організації не зробили

своєчасно. І це, природно, ще більше підкреслило відставання пролетарської літератури від завдань соціялістичного будівництва.

Ми повинні констатувати певні ножиці між колосальним розмахом пролетарського літературного руху і нашим керівництвом, між вимогами і зростанням літературних інтересів широких пролетарських мас та характером і методами керівництва пролетарських літературних організацій.

Нічого ховатися, а натомість треба одверто визнати, що багато з керівників своїм ставленням до організації демонструють неподолане традиційне розуміння її, як вузького літературного гуртка.

Сама система роботи криє в собі багато старого, гуртківського, що об'єктивно гальмує справу активізації всієї маси письменників, безупинного влиття нових робітничих сил до літературного руху та мистецького вдосконалення. Основна маса письменників, насамперед робітників-ударників, виявляє величезну активність, але цю активність наші літературні організації не використовують як слід.

Проте в нашій організації є й такий прошарок, який треба кваліфікувати, як „болото“. У нас є й „мертві душі“, люди, які лічаться за реєстром, але які нічого не роблять, в кращому разі займають позицію „невтральних обсерваторів“. Коли ж настають гарячі дні і точаться бої, то люди цього ґатунку особливо смакують свою невтральність і з насолодкою потирають руки, чекаючи, „чия візьме“. Це, звісно, найбільш безпринципні люди, які надто придаються тим, які вже не пасивно, а активно борються за безпринципні „принципи“. Одне слово, болото є найсприятливіший матеріял для всіх групових і безпринципних елементів нашої організації.

Коли далі підійти безпосередньо до питань творчих, то ми тут маємо великі прориви. Ми не маємо творчого документу, не скликали виробничих нарад, не підсумовували всі ті питання, які висуває творчий рух. Найменше ставилося творчі питання. Тимчасом на літературному фронті ми маємо надзвичайно складні процеси, складні явища. Ми провадили за останні роки велику боротьбу з буржуазною літературою. Ми розгромили буржуазні й дрібнобуржуазні літературні організації. Але це спричинюється до того, що буржуазна ідеологія виступає здебільшого не одверто, а заховано, часом прибираючи собі захисний колір, становлячи цим особливу небезпеку, проти якої треба з особливою рішучістю боротися. Такі твори, як „Богун“ Соколовського, як мисливський нарис Антоненка-Давидовича „Окрилені обрії“, є яскраві вияви активности буржуазної ідеології. Надзвичайно знаменно, що буржуазні письменники шукають собі рятунку в нарисі, вважаючи цей жанр за особливо зручний для мімікрійних способів маскування своєї ідеології. Прояви куркульської ідеології в романі Яковенка „Боротьба

триває", ідеалізм і естетизм у поезії Лана, серйозні ідеологічні прориви в романі Качури „Ольга", особливо ж яскраво виявлена буржуазна ідеологія в творчості Сосюри сиґналізує небезпеку просякання буржуазної ідеології і серед членів організації „ПЛУГ" та навіть ВУСПП.

Досить поширене явище є прояви літфронтівщини як у прозі, так особливо в поезії. І не можна літфронтівщину серед пролетарських письменників пояснювати звичайним художнім невмінням.

Вірніше буде шукати причину в ідейній неозброєності, а відтак і підпаданні під вплив дрібнобуржуазної механістичности й спрощености.

Не можна не звернути увагу на реваншистські тенденції серед декотрих осіб, які наш діялектичний розвиток вперед, що „знімає" вчорашні засади, щоб ствердити сьогоднішній поступ, хочуть використати для компромітації правдивого шляху пролетарської літератури з метою реставрувати свої биті й побиті літфронтівські чи пролітфронтівські погляди. Відомо, що РАПП і ВУСПП, борючись у минулому за реалізм проти романтизму, тепер піднялись на вищий щабель, ставлячи питання про матеріялістично-діялектичну методу, що дає глибше трактування марксистської творчої методи, ніж те, що розумілося тоді, коли досить широко трактувалося проблему пролетарського реалізму. Таж ось знаходяться люди, які боролися рік-два тому проти творчих позицій ВОАПП'у з позицій „Пролітфронту", а тепер намагаються на підставі сьогоднішніх теоретичних досягнень ВОАПП'у скомпромітувати вчорашній день того ж ВОАПП'у, а собі здобути пролітфронтівський реванш за вчорашню свою пролітфронтівську поразку (*з місця*: Хто це?). Один з таких проявів є виступ т. Гр. Костюка, на сторінках „Критики". Костюк, як відомо, вчорашній пролітфронтівець (*Репліка т. Майстренка*). Ви, т. Майстренко, звичайно, співчуваєте т. Костюку. Я знав, що коли тільки згадаю пролітфронтівця, то Майстренко напевно не втримається, щоб не захвилюватися (*сміх*).

Комсомол гостро й рішуче, як це й властиво комсомолові, поставив перед нами питання показу героя. Як ми повинні розуміти цю вимогу? Чи не так часом, що нам поставлене формальне, жанрове завдання, яке ми повинні розв'язати? Ні в якому разі. Коли комсомол нам дорікає, що ми не даємо того героя, комсомольця, якого слід було б дати, то це значить, що нам подано з боку комсомолу вексель несплаченого ідеологічного боргу першорядного принципового значення, незреалізовання низки ідеологічних, тематичних творчих завдань взагалі. Найменше спрощення поставленої з боку комсомолу проблеми рівнозначне недоцінці значіння повороту лицем до комсомолу. Перед нами стоїть завдання не лише визнати та викрити всі неґативні сторони літературного процесу, але й проаналізувати

та підсумувати все те нове, ще є вихідні позиції нашого дальшого успішного розвитку. Пролетарська література за останній час дала низку зразків поглиблення партійного цілеспрямовання в творчості. Особливо відзначаються окремі ударницькі твори. Часто-густо ударник-письменник, неозброєний достатньо належними художніми засобами, дає старшим письменникам прекрасний зразок художнього розв'язання завдання партійности в творі, а відтак і зразок творення нової художньої якости. Нова пролетарська література на ділі стверджує нові жанри, змінюючи саме розуміння жанрів. Формальні ознаки жанру нічого не пояснюють.

Жанр мусить мати свою соціологічну клясифікацію. Ми є свідки того, як в наших умовах поширюється технічний жанр. Я недавно прочитав книжку Київського ударника т. Факторовича. Книжка присвячена боротьбі на заводі „Більшовик" за застосування електрозварювання, за подолання всіх пережитків старих „глухарів". Книжка ніби не претендує на художній твір, і написана, як публіцистично-хронікальний опис. Коли ж я її прочитав усю, я переконався, що це справжній художній твір. Коли спитати, в якому жанрі написано цей твір, відповісти буде трудно. Жанр бо цієї книжки порушує всі канонізовані поняття про жанр. Це й публіцистика, це й художня фабула, це й хроніка, це й лірика, це й статистика, це й насичене художньою образністю полотно. Звісно, й ця книжка не без хиб, але в ній знаменне те нове, що примушує нас робити певні синтетичні узагальнення про творчі шляхи пролетарської літератури.

Поширюється в нас філософський жанр в літературі. Філософський рух у нашій країні набирає дедалі ширшого розмаху. Марксо-ленінська філософія опановує всі ділянки науки й культури, втягуючи широкі маси трудящих в коло філософських інтересів, в сферу боротьби за ленінський етап у філософії. Це звісно, позначається на літературі. У п'єсі Романа Примера ми маємо приклад реалізації філософського жанру. У новому романі Кузьміча „Турбіни", присвяченому Дніпробудові, десятки сторінок присвячується боротьбі діялектичного матеріялізму з ідеалістичною філософією.

Поруч із цим новим, що знаменує творчий поступ пролетарської літератури, треба знов таки відзначати все те старе, що стоїть на перешкоді новому. Приміром, в продукції самих ударників ми спостерігаємо такі явища, коли впливи старого гальмують розвиток нового. Дві небезпеки впадають в око, коли аналізуємо неґативні сторони ударницької літератури. Одна небезпека — це своєрідний індустріяльний естетизм, естетизм, який перегукується з звичайним ідеалістичним естетизмом, але який забарвлюється в індустріяльний колір. Обожнювання машини, випинання на передній плян всіх зовнішніх показових сторін процесу, вихолощування соціяльного змісту технічної

революції, всі ці прояви традицій „Нової Ґенерації“ є не що інше, як індустріялізований естетизм, ворожий більшовицькій ідейності. На ці прояви ми натрапляємо в окремих творах ударників. Друга велика небезпека в ударницькій літературі — це літературщина. Що таке літературщина? Це некритичне запозичення, формальне наслідування готових книжних канонів, а пояснюється це бажанням підігнатись під готаві зразки, під визнану літературу. Зрозуміло, що цей спосіб веде до безідейности, або послаблення ідейности, у всякому разі він не сприяє самостійному розвиткові пролетарської творчої методи. Ударник-робітник, як і кожний пролетарський письменник, повинен пам'ятати, що основні вихідні пункти пролетарської творчости це марксо-ленінська теорія і революційна практика.

Колосальні, як бачимо, завдання перед нами стоять. А ми працюємо над ними дуже погано, або зовсім не працюємо. Всі ці великого значення творчі завдання покладають надзвичайну відповідальність на нашу критику. Але з критикою у ВУСПП'і гірше ніж з художньою літературою. Коли партія через свій центральний орган „Комуніст“ сказала, що у ВУСПП'і є груповщина, то в найбільшій мірі це стосується так званих критичних кадрів. Тут ми маємо такі загрозливі прояви груповщини, що це межує з цілковитою безпринципністю і безідейністю, з тенденцією підтасовувати або підганяти критичні й теоретичні проблеми під злободенні інтереси невеликого гуртка, під інтереси групової боротьби. Центральний орган нашої партії сказав, що за останній час виявилась у ВУСПП'і така тенденція: свої своїх не б'ють. Зрозуміло, що ця тенденція й є яскравий приклад безпринципности та груповости. Цю тенденцію, як мав можливість переконатися пленум, репрезентували тут досить послідовно й досить прозоро т. т. Гірчак і Овчаров. Власне в цій тактиці зазначених товаришів нічого несподіваного немає. Протягом місяців вони „самокритику“ провадять саме таким способом, способом кругової поруки, взаємної амнестії, замазування помилок кожного з своєї групи, щоб груповим фронтом тенденційно, необ'єктивно нав'язувати своїм супротивникам, давнішим робітникам ВУСПП, такі обвинувачення, які диктуються не інтересами ідейної боротьби, а інтересами фракційної групи. Думаю, що треба занадто перецінювати свій дипломатичний хист та демагогічні здібності й занадто зневажати авдиторію, щоб допускати, що пленум не добре сенсу виступів т. т. Гірчака й Овчарова, що пленум не добере своєрідности цих виступів, які або замовчують найгірші помилки своїх друзів, які їх робили, будучи не в таборі пролетарської літератури, а почасти борючись з нею, і навпаки, ввесь вогонь скерували проти товаришів, які робили помилки, борючись на протязі багатьох років за пролетарську літературу.

Я хочу насамперед сказати за свої власні помилки. Чи є в мене помилки? Звісно є. Я мушу, одначе, зазначити, що

одна з причин, чому мої помилки, як і помилки інших товаришів не скритиковані як слід, то це неймовірна груповщина в критиці, яка не дає можливости роботи докладну аналізу, бо вимагає від нас насамперед викриття цієї груповщини, як важливої передумови розвитку принципової самокритики. Адже тут у критичних колах спритні люди постаралися створити таку атмосферу, що її треба раніше очистити, що доводить потребу викривати груповість і безпринципність.

Улітку т. Сухино-Хоменко перший більш-менш „яскраво" розпочав етап групової критики, виступивши з доповіддю на літкатедрі ВУАМЛІН'у. Уже тоді і я і майже вся катедра звернули увагу, що доповідь, яка ставила собі завдання дати універсальний огляд марксистської критики, з особливою тенденційністю, з особливою гостротою накидається на Щупака, до певної міри на Коваленка, з більшою гостротою і роздратованням ніж говориться в цій доповіді про абсолютно антимарксистські роботи Лакізи, Савченка, що в цій доповіді цілком замовчуються серйозні помилки Овчарова й надзвичайно мало й побіжно говориться про власні помилки Сухино-Хоменка. Літкатедра фактичною більшістю виступів засудила доповідь Сухино-Хоменка. Єдиний, хто його захищав, це був Овчаров. І треба віддати справедливість і Сухино-Хоменкові і Овчарову: спілка, яка була з їх боку так зворушливо продемонстрована на згаданій доповіді на літкатедрі, з того часу не порушувалася. Овчаров не зраджував Сухино-Хоменка і в найкритичніші для нього моменти, і Сухино-Хоменко (шляхетна солідарність!) не зраджував Овчарова. На всій боротьбі перед пленумом, яку група Овчарова — Сухино-Хоменка скерувала у виразно груповому напрямі, лежала печатка взаємної групової амнестії. Об'єкти „творчої дискусії" та самокритики" були лише Микитенко й Щупак. Письменники з їх творами не були в полі зору цих „критиків". Про найгірших псевдомарксистів вони забули. Завдання бо стояло дуже вузеньке, надто „злободенне". Отже ця груповщина перешкоджала розгортати об'єктивну, принципову більшовицьку самокритику. А тепер про свої помилки. Найбільше помилок я знаходжу в першій більшій теоретичній роботі, яку я написав у 25 році й яка опублікована в „Житті й Рев." за 1926 р.[1] Це „Основні проблеми мистецтва в поглядах марксистів". Я й тепер прочитав її як прочитав і інші свої роботи, перед тим, як іти сюди. Я зробив те, чого не зробив т. Овчаров, бо, коли б Овчаров перечитав свою книжку, то нам довелося б констатувати одно з двох: або він настільки партійно неетичний, що, бачивши великі помилки, він, проте, на пленумі, спеціяльно присвяченому самокритиці, свідомо замовчує свої помилки, або він, читавши книжку, своїх помилок не помітив, виявивши цим безнадійну самозасліпленість.

[1] У книжці моїй „Питання літератури" ця робота помилково відзначена датою 1927 р.

У моїй зазначеній роботі від 1925-1926 р. є серйозні помилки. Нема чого вже казати, що Плеханов цілковито панує в ній з усіма своїми помилками. У мене можна знайти плехановський біологізм у трактуванні первісного мистецтва. У цій статті я виступаю проти троцькістських поглядів на мистецтво, проти формалістів, лефівців, а ось окремі мистецькі твердження Воронського, Бухаріна й Луначарського я некритично поєднував з поглядами Плеханова. Це було шість років тому, і помилки цієї моєї статті давненько для мене ясні. Але моя велика помилка є в тім, що я своєчасно не розкритикував хибні твердження цієї статті. Правда, у пізніших статтях я філософію Воронського досить докладно розкритикував. У цій книзі „Питання літератури“, де вміщені крім зазначеної статті й інші статті періоду 1925—1927 р., є в мене й інші помилки. Борючись проти Хвильового, проти неоклясиків, я неправильно трактував неоклясиків, як „зміновіхівську інтеліґенцію“, дарма що одночасно називав їх куркульськими ідеологами. У всякому разі, я не давав чітку й послідовну соціяльну кваліфікацію цій групі, називаючи її в одному місці представниками буржуазії, в другому куркульськими ідеологами, в третьому зміновіхівською інтеліґенцією, а в одному випадкові навіть правими попутниками. Усе це я робив, безупинно борючись проти неоклясиків. Т. Сухино-Хоменко зняв був галас: як це так неправильно кваліфікувати неоклясиків після відомої резолюції ЦК КП(б)У в 1926 р. про українізацію, де дається цілком певну оцінку неоклясиці. Т. Сухино-Хоменко, бачите, усе міряє на власну мірку. Він то справді почав згадувати неоклясику через кілька років після згаданої резолюції ЦК КП(б)У, власне тоді, коли неоклясика вже було в основному розгромлена, як організована група. Я ж, як і дуже молодий тоді т. Коваленко, писали проти неоклясики і перед резолюцією ЦК КП(б)У. У 1925 році (а пленум ЦК КП(б)У відбувся в червні 1926 р.) була написана моя велика стаття проти Хвильового. Хронологічно це була перша політична стаття, яка переносила дискусію з Хвильовим в політичну площину.

Терміну „перші хоробрі“ у застосуванні до першої плеяди революційних письменників я ніколи не вживав. Я завжди ставився з критицизмом до цього терміну. Він мені політично не імпонував. Я ніколи не писав, що Заливчий чи Михайличенко були справжніми пролетарськими письменниками. Я навпаки писав, що Михайличенко не є пролетарський письменник. Але Сухино-Хоменко, знаменитий цитатмайстер, знайшов у моїй доповіді на пленумі ВУСПП фразу, де я зазначаю, що марксистська критика не віднині почалася, а що ще 1919 року Кулик, Коряк, Елланський, Михайличенко „становлять першу групу марксистських критиків і теоретиків“. Сказав я це, виступаючи проти по суті троцькістських тверджень Десняка про те, що до останнього часу не було марксистської критики. Пізніше цю тезу

підтримав і Сухино-Хоменко, ідеологічна стежка якого взагалі надто змикалась зі стежкою Десняка. Сухино-Хоменко на цій моїй фразі з властивим йому „вмінням“ побудував обвинувачення мене не більше, не менше, як в націоналістичному трактуванні історії української пролетарської літератури чи марксистської критики.

Хід його думок такий: Коряк був боротьбіст, Елланський був боротьбіст, отже боротьбісти за Щупаком, могли бути марксистськими критиками, звідси Щупак визнає можливість за боротьбістами бути марксистськими критиками. Звідси націоналістичний ухил т. Щупака, алеж я мав на увазі не ту дату, коли вони були боротьбісти, а той етап, коли вони стали на шлях комунізму.

Тепер т. Гірчак позичив цю арґументацію т. Сухино-Хоменка і намагається побудувати цілий обвинувальний акт, скерований проти низки вусппівських критиків.

Коли б я мав справу з людьми, яких у цьому питанні цікавить принципова ідейна боротьба, я міг би мати до них претенсію, чому вони одну єдину фразу мою, навіть, коли вона архіпомилкова, беруть за привід поставити мене в один ряд з виразним націонал-опортуністом Лавріненком. Адже ця фраза сказана в полемічному контексі, а не справжня якась докладніша аналіза. Але я не остільки наївний, щоб з подібними претенсіями вдаватися до т. т. Гірчака й Овчарова. Я міг більше того, єхидно запитати т. Гірчака, чому він не критикує — тут же Овчарова, який не Еллана і не Коряка, а Івана Франка оголосив у своїй книзі першим пролетарським письменником. Аджеж Франко і не боротьбістом був, що поступово наближався до комуністичної партії, а дрібнобуржуазним радикалом, що дедалі еволюціонував у бік виразної буржуазно-націоналістичної ідеології. Але й ця моя претенсія не зіб'є з вибраного собі шляху т. Гірчака. Я міг би нагадати нарешті, що тт. Гірчак та Овчаров ухвалювали разом з першим пленумом ради ВУСПП'у резолюцію, про „Нову Ґенерацію“, в якій сказано про „перших хоробрих“, як фундаторів пролетарської літератури, але й це не вплине на свідомих „Иванов не помнящих“. У всякому разі мене марксизм тодішніх статтей Кулика, Коряка, Елланського, Михайличенка аж ніяк не задовольняє. Ще в 1926 році я писав про троцькістські твердження Елланського. Але створити таку концепцію, що зачислення тої чи тої роботи цих товаришів до марксистської критики є наццемівщина — можна було лише зі спеціяльною метою. Тов. Гірчак з охотою називає Сухино-Хоменка марксистським критиком, дарма що в нього немає жадної не помилкової статті, т. Гірчак в щоденному побуті очевидно величає пролетарськими письменниками окремих вчорашніх ваплітовців, сьогоднішніх дрібнобуржуазних еклектиків. а ось зазначення в полемічній фразі, що Коряк, Кулик, Елланський давали марксистську критику, служить приводом обвинувачення в націонал-демократ. контрабанді.

Люди зняли галас про генезу української пролетарської літератури. А спробуйте вимагати від них путньої відповіді, а хто ж генеза, вони не скажуть. Та й не завдання їхнє розв'язувати позитивно це питання. Але помиляються наші „критики", коли вони сподіваються, що їм завжди щаститиме на демагогії. Ми будемо рішуче вимагати від шановних товаришів Гірчака й Овчарова, щоб вони не пантеличили людей, а путньо до ладу сказали нам, хто ж генеза пролетарської літератури, хто є перші українські марксистські критики (чи не Сухино-Хоменко?). Давайте, на такому ґрунті, на основі справжньої теоретичної роботи, на основі відповідальности (а не безвідповідальности) за теорію літератури виявляти й помилки наші й стверджувати нові істини. Тов. Гірчак же нічого стверджувати не спромігся, а Сухино-Хоменко спромігся знайти генезу української пролетарської літератури... у російському меншовикові Бібікові.

Оце так інтернаціоналізм. Бачите, куди сягнув в своєму національному нігілізмові вчорашній націонал-демократичний ухильник Сухино-Хоменко. „Правая, левая, где сторона"?

Я говорив про помилки свої в книзі „Питання літератури". Низку помилок більш методологічного характеру можна знайти в другій моїй книзі „Критика й проза". Т. Овчаров спеціяльно критикував мою статтю „Матеріялістично-діялектична творча метода", яка з'явилась у „Критиці" на початку 1931 року. Яке цілеспрямовання статті?

Її цілеспрямовання — це обстоювання й обґрунтовання творчих позицій ВОАПП проти воронщиків, переверзевців, літфронтівців. Овчаров тут всіляко намагається скомпромітувати цю мою статтю, і тому дуже своєрідно цитував окремі її місця. Він цитував так, як це робив т. Майстренко в іншому місці. Той читав половину абзацу, де я кажу про позитивну ролю Плеханова, і не читав те місце, де я кажу про неґативну, його помилки, читає там, де я кажу за Плеханова, і не читав там, де я кажу за Леніна. Я з місця тоді кричу: т. Майстренко, читайте далі, але він не читає, я кричу, дай мені книжку, я прочитаю, але цей „критик", уперто закриває книжку, і не дає її мені. Ось до яких ганебних способів вдаються славетні учні не менш славетної групової школи Овчарова-Сухино-Хоменка. Т. Майстренко вважає одне згадування Плеханова за тяжкий гріх проти ленінізму. Це те спрощенство, яке так мило єднає цього учня з своїм учителем. Для мене немає сумніву, що Сухино-Хоменко може мати успіхи лише серед людей, які на кшталт Майстренка вважають примітивізм і спрощенство, ідейне убозтво й трафаретність за найбільші наукові й ідеологічні чесноти. Бож критична метода т. Сухино-Хоменка, як я вже це сказав в одній своїй статті, не завдає жадного клопоту і як не треба краще припасована до мірки тих аспірантів, які не позначаються особливою любов'ю і вмінням самостійно мислити.

Вертаюсь знову до своєї зазначеної статті, і кажу, що в основному вона є вірна, але я допустився в ній механістичних

помилок у трактуванні зв'язку між реалізмом і матеріялістично-діялектичною методою. Ця стаття безперечно хибує и тим, що недостатньо спирається не ленінову філософію. Отже помилки в мене є, їх треба критикувати. Тільки не з групових, а з партійних позицій. Помилки є в т. Коваленка. Т. Коваленко припускався низки механістичних помилок в питаннях про стиль. Він має серйозні політичні помилки в першій справді юнацькій статті „Перший Призов", де політично невірно оцінюється боротьбізм і боротьбістські органи. Алеж всі ці помилки треба розглядати в світлі цілого пройденого шляху, цілої критичної діяльности кожного з нас, зокрема й Сухино-Хоменка й Овчарова. І тоді ми побачимо принципову різницю двох протилежних позицій в питаннях пролетарської літератури. Ми не можемо з методою знеособки підходити до критики різних помилок. Одні робили помилки, борючись за пролетарську літературу, інші робили помилки, тягнучися в хвості або навіть борючись проти пролетарської літератури. Тимчасом т. Овчаров не тільки не зважив принципові різниці між його і Сухино-Хоменка помилками з одного боку та помилками нашими з другого, але він взагалі жадним словом не відгукнувся на свої помилки, жадного слова не сказав про Сухино-Хоменка, а всю свою увагу присвятив мені й Микитенкові. Овчаров отже не зрадив себе й на пленумі. Ні вказівки партії, ні стаття центрального органа „Комуніст" на його тактиці не позначилися. Він послідовно й уперто провадить свою групову лінію. Т. Овчаров нічого не каже за помилки Сухино-Хоменка. Сухино-Хоменко нічого не каже за помилки Овчарова (*сміх*).

Щождо т. Гірчака, то його надмірний патос, його стократне заприсягання листом т. Сталіна, не завадили йому з цієї ж трибуни зробити милий товариський жест в бік Сухино-Хоменка, намагаючись його реабілітувати (і це після критики з боку „Комуніста" троцкістських помилок Сухино-Хоменка), отже й не в стані були заховати від авдиторії групове обличчя Гірчака. На пленумі виразно виявились дві протилежні лінії. Одна — самокритична — це лінія цілого пленуму, і друга антисамокритична — це лінія Гірчака й Овчарова. Ми критикували всіх і себе, а Овчаров і Гірчак ні слова про себе й своїх друзів, і лише тенденційна, неправдива критика противників.

Тимчасом помилки Овчарова заслуговують на особливу увагу. Тут не доводиться говорити про методологічні зриви Овчарова, про формули. Щодо метедології Овчаров виявляє надто велику безтурботність, і через те в його знайдемо й формалістичні, і механістичні збочення, взагалі ж панує в його методології неймовірний еклектизм. Але я не маю наміру на цьому спинитися. Важливіше показати літературно-політичні позиції Овчарова, як вони в неприкрашеному вигляді виглядають у роботах, писаних не колинебудь, а в 1930 та навіть 1931 році.

Перше-ліпше знайомство з цими роботами показує, що в основних літературно-політичних питаннях Овчаров стояв на

виразно антивусппівських позиціях. Замість того, щоб прийшовши до ВУСППу, зважити й переціннти свій ідейний баґаж, цей товариш, як і Сухино-Хоменко, одягається в шати „лівих критиків“, утворивши досить безпринципну групу. Отже подивимось, який є той ідейний баґаж, який Овчаров простиставляє вусппівським критикам (Овчаров: сторінки називайте). Т. Овчаров вимагає відзначити сторінки, які я цитуватиму. Я точно дотримуватимусь його прохання. Т. Овчаров багато разів закидав т. Микитенкові неправильну кваліфікацію Пролітфронту. Свого часу т. Микитенко сказав, що в „Пролітфронті“ є дрібнобуржуазні письменники, але дрібнобуржуазність цілої організації т. Микитенко тоді заперечив. Т. Микитенко тут припустився помилки. Насправді „Пролітфронт“ був в основному дрібнобуржуазною організацією. Т. Микитенко визнав помилковість свого заперечення давненько, і зробив це, як він це завжди робить, прилюдно. Алеж цю помилку Микитенко т. Овчаров експлуатував на протязі місяців, обвинувачуючи його в правому опортунізмі. Ніхто, і в тому числі і сам т. Микитенко, не спробував заглянути до книжки Овчарова (*Микитенко*: заглянув), щоб подивитися, як він ставиться до „Пролітфронту“. Т. Овчаров полемізує з т. Коваленком, закидаючи йому надто гостре ставлення до „Пролітфронту“. Насправді ж Коваленко ставиться до „Пролітфронту“, як це належить Коваленкові, а Овчаров ставиться так, як це належить Овчарову (*сміх*). Стаття, де йде мова за „Пролітфронт“, друкувалася в „Критиці“ у 1931 році. І ось тут (ст. 240) [1] т. Овчаров протестує, чому Каваленко каже, що „Пролітфронт“ на сьогодні не є пролетарська літературна організація“. Він вважає Коваленкове твердження за „гостре й малоумотивоване“. Він скаржиться, що „закиди“ Коваленка „не є конечна умова для консолідації сил пролетарської літератури“. За Овчаровим треба було провадити консолідацію способом замазування дрібнобуржуазної суті „Пролітфронту“.

В іншому місці (теж в 1931 р.) т. Овчаров не просто замазує дрібнобуржуазну суть „Пролітфронту“, а кваліфікує „Пролітфронт“, як пролетарську організацію, а в плятформі цієї організації він бачить лише одну хибу — „недоговорености“ і „недоречности“ (т. Овчаров: сторінка яка?) О, я дуже добре підготувався, т. Овчаров, до вашого педантизму. Прошу дуже, сторінка — 228 (*сміх*). На цій сторінці тов. Овчаров із задоволенням приєднується до виразно-опортуністичної статті, яка в „Гарті“ була присвячена декларації „Пролітфронту“. Ось в якому тоні пише т. Овчаров про цю статтю.

„Стаття підкреслює велике значіння, що його має для дальшого розвитку літературного життя організаційне оформлення „Пролітфронту“, який тоді лише недавно себе здеклярував. Позитивно оцінюючи, як ознаку „великого зламу у настроях

[1] Г. Ф. Овчаров „Нариси історії української літератури“ 1931 р.

частини активу „пролетарських письменників, основні здекляровані від „Пролітфронту“ настановлення, що виявляють його намір працювати в пляні зміцнення позицій пролетарської літератури, стаття разом подає ряд слушних зауважень з приводу недоговореностей, а іноді і недоречностей у декляраціі — у частині, що визначає ставлення „Пролітфронту“ до інших організацій пролетарської і революційної літератури“. Отже т. Овчаров згоджується, що „Пролітфронт“ працює „в напрямі зміцнення позицій пролетар. літератури“. Це про той „Пролітфронт“, який боровся з творчими засадами ВОАПП'у, який підтримував „Літфронт“, який не пережив до кінця ваплітовства“.

Що ж дивуватися, що т. Овчаров і тепер почав провадити акцію проти ВОАПП, акцію, що групує всіх тих, які розуміли критику РАПП, як можливість розпочати реваншистський похід, що під його керівництвом т. т. Майстренко й Антонюк в Інституті Т. Шевченка почали громити всі послідовні воаппівські сили, проклямуючи потребу переглянути геть усі творчі засади РАПП? (*сміх*). Що дивного, що Овчаров презирливо говорить про нашу боротьбу в минулому за пролетарський реалізм. Мовляв, він помилок не робив, він не був за пролетарський реалізм. Так, так, т. Овчаров ніколи не був за пролетарський реалізм, він на цю „хоробу“ не хворів. І ніхто з нас в цьому його не обвинувачує. Він через цей етап пройшов без всяких помилок в питанні про реалізм, бо він стояв на творчих позиціях „Пролітфронту“ (*Оплески, сміх*). Дійсно, оцінюючи першу деклярацію „Пролітфронту“, яку вуспівці зустріли буквально „в штики“, т. Овчаров кваліфікує її як „вичерпну і принципово відповідну сучасним завданням пролетарської літератури“. Щождо творчих настановлень декляраціі, то т. Овчаров так само цілком згоджується з ними, заявляючи, що „Пролітфронт“ „в основному правдиво“ відкидає оголошення будь-якого „ізму“ за стиль пролетарської літератури“... Одно слово, пролітфронтівський ідеал „волі стилів“, що характеризував дрібнобуржуазну байдужість до боротьби за пролетарську творчу методу, цілком підтримав т. Овчаров. Т. Овчаров послідовно обстоював творчі настановлення „Пролітфронту“.

Та дрібнобуржуазний лібералізм Овчарова сягає далі. Він мириться не лише з „Пролітфронтом“. Він досить лагідно ставиться до ваплітовських епігонів з „Літературного Ярмарку“. Усім відомо, яку завзяту боротьбу ВУСПП провадив з „Літературним Ярмарком“. Ми цю групу розцінювали, як наступників ВАПЛІТЕ, що хоч і де в чому відійшли від попередніх хвильовістських позицій, але які в звужених маштабах продовжували культивувати хвильовізм, а відтак провадити куркульсько-націоналістичну пропаґанду. Та Овчаров всього на всього закидає „Літературному Ярмарку“ „непослідовність і нечіткість“. Не можна визначити, пише він (брошу т. Овчарова, стор. 218), щоб на протязі 1929 р. альманах тримався послідовного й чіткого

справді пролетарського погляду на процеси літературного життя, що відбувалися на Україні. „Літератур. Ярмаркові“ далі т. Овчаров закидає, що він не давав належної відсічі, „як це належить марксистській пролетарській критиці“, „підпадання непролетарським впливам“, закидається „нечіткість“ і „нетолерантність“ інтермедій (а не буржуазно-націоналістичні вихватки в цих інтермедіях С. Щ.). Одне слово, за характеристикою т. Овчарова виходить, що „Літератур. Ярмарок“ був марксистський, пролетарський (не дурно він закидає „ЛЯ“ „нетолерантну полеміку з лінією інших пролетарських організацій) журнал.

ВУСПП інакше дивився на „Літер. Ярмарок“ і провадив з ним боротьбу, як з організацією дрібнобуржуазної, а почасти куркульсько-націоналістичної пропаґанди. Антоненка-Давидовича Овчаров кваліфікує як попутника, перед куркульським письменником Сенченком Овчаров гнеться всіляко, доводячи й йому свою толерантність. Примушений констатувати, що Сенченко малює село так, наче воно йде до капіталізму, отже скочується до апологетики капіталістичних тенденцій, він тут же, запобігаючи перед цим же Сенченком, каже „Ми зовсім не маємо наміру закидати Сенченкові цей апологетизм, як належність його особистого світогляду і переконань. Задля цього ми не маємо достатніх даних, бо розглядаємо зараз лише письменницьку продукцію Сенченка, а не його світогляд і діяльність в цілому“. Націоналістичний роман Божка Овчаров трактує як пролетарський твір. Отакий є Овчаров не в методології (методологія наскрізь плутана, еклектична), а в його основних літературно-політичних настановленнях.

І ось з таким націонал-опортуністичним і дрібнобуржуазно-еклектичним баґажем виступає Овчаров в позі лівого критика. І ось отакі помилки чомусь не привертають увагу т. Гірчака. І ось маючи за собою такий славетний „теоретичний“ шлях, Овчаров не знайшов потрібним на пленумі хоч би слово сказати про свої помилки. На вигуки з авдиторії „т. Овчаров, скажіть щонебудь про свої помилки“,— він нічого не відповів, а тільки щось промимрив. Що це за самокритика? Овчаров вірить, що якось минеться, групка, кругова порука вивезе.

Хочу ще сказати про помилки т. Коряка, т. Коряк зробив спробу дати марксистську історію української літератури. Але такої історії він не дав. В ній бо надто рясно антимарксистських помилок. Він наче прагнув знищити і розвінчати буржуазні леґенди про українські літературні явища. Але на ділі він підійшов до свого завдання як суб'єктивіст-ідеаліст, і тому він робить силу формалістичних, механістичних і націонал-опортуністичних помилок, які треба принципово викрити й скритикувати.

Товариші, велика болячка це те, що декотрі люди, які ще нічого не дали літературі, зазнались. Треба покінчити з таким станом,

коли кілька критиків дивляться на себе, як на сіль землі, і тому всі справи зводять до гризні. Треба, щоб широка маса втрутилася, зрозумівши, що ми всі стоїмо ще на низькому теоретичному рівні, а „претенсійні“ критики мають зворотно пропорційний своїй претенсійності теоретичний рівень, отже ще нижчий.

Треба, щоб широка письменницька маса, робітники-ударники сами заговорили критичною мовою. Це є найвірніший шлях до оздоровлення критичного фронту, до його перебудови, до підсилення більшовицької ідейної принциповости в боротьбі за пролетарську літературу періоду будівництва соціялізму й наближення останніх боїв за міжнародню пролетарську революцію. (*Тривалі оплески*).

Я. ЦАПИР—І. КОРОННИЙ—Ф. БОЙЧЕНКО—Я. ТОВСТУХА

ДРАМАТУРГ РЕКОНСТРУКТИВНОЇ ДОБИ.

Нещодавно видрукувано РАППівський документ про театр. Цей документ ставить низку актуальних проблем перед нашою пролетарською драматургією і зокрема дає чітку відповідь на питання, кого треба вважати за драматурга реконструктивної доби. За такого драматурга можна вважати всякого драматурга, що яку завгодно тему підносить на рівень нашого часу.

„Одначе, — говориться далі в документі, — вузловою проблемою, що стоїть тепер перед пролетарською драматургією і театрами, є проблема створення таких творів, в яких знайшли б своє художнє відображення велетенські процеси соціялістичної реконструкції країни“.

В світлі тих проблем, що їх висуває згаданий документ, творчість Ів. Микитенка посідає досить вигідне місце. І „Диктатура“ і „Кадри“ і остання його п'єса „Справа чести“ є такі твори, що в них, звичайно, ще не сповна, знаходять „своє художнє відображення велетенські процеси соціялістичної реконструкції країни“.

П'єса „Справа чести“ порушує низку актуальних проблем. Механізація Донбасу, перевиховання людей, ударництво, соцзмагання, інтернаціональна єдність пролетаріяту, партійне керівництво, героїзм комсомолу, опортунізм, шкідництво, літунство,— ось неповний перелік тих питань, що їх порушує т. Микитенко в останньому своєму творі.

Не всі ці питання поставлено з потрібною чіткістю, не всі з них сповна освітлено, але основне ідейне наснаження твору,

висвітлення окремих проблем, певне художнє відтворення нашої дійсности підносять цю п'єсу на рівень кращих творів сучасної драматургії.

Ось перед нами проходять постаті шахтарів, постаті керівників шахти — проходять і постаті опортуністів, постаті літунів і шкідників.

Гнат Орда—старий червоноґвардієць, „потомственний шахтар". Ми, правда, дещо здивовані. Нам здається надто вже різким і раптовим конфлікт цього вже сивого шахтаря з його оточенням. Гнат Орда заперечує потребу механізувати Донбас, виступає проти ентузіястів цієї механізації—комсомольців.

> „Хто такий Петька Соколовський, я питаю. Комсомолія. А революцію хто робив? Орда? Так що ж ти хапаєш, малютко, старого червоноґвардійця?".

Петька Соколовський закликав Орду до механізації, закликав підвищувати свою кваліфікацію, учитися закликав. Орда сприйняв це за особисту образу. „Що ж ти хапаєш, малютко, старого червоноґвардійця?". Виник серйозний конфлікт між старим шахтарем, що більш як тридцять років довбав кайлом вугіль, і комсомольцем, що веде активну боротьбу за механізацію Донбасу.

Та невже тільки небажання вчитися в молоді, небажання слухатись комсомольців, слухатись Петьки Соколовського, невже тільки багаторічна звичка до обушка цьому виною? Далі. Зміна у настроях і в поведінці така раптова, що син його, молодий інженер, і віри цьому не йме. „Мій старик перший шахтар у всьому районі", каже Іван Орда Кармануці. І трохи далі — упевнено: „О, він буде з нами! Ходім, він певне в шахті".

Але Гнат Орда не в шахті.

Гнат Орда робить прогул за прогулом. Він навіть вирішує зовсім залишити шахту. Не Головатий тепер йому товариш, а Халиман Зануда, Каракащенко, Кукла, шкідник (правда ще не виявлений) Салдатенко, деклясований гармоніст Вирвизуб.

Гнат Орда гуляє. І навіть розповідь Карманупи про героїчну роботу бриґади на чолі з його сином не впливає на Орду. Але наймит Красносівка пізнає Салдатенка і викриває його, як розкуркуленого, клясове почуття взяло своє, і Гнат Орда протверезується.

Ось цей, повний драматичного напруження, малюнок.

> Орда:
> — Приятелі (Одійшов наперед. Тихо). Куди ти зайшов, Ордо? Хто налип до твоїх ніг? (обернувся. До кайла... Жінка мовчки зняла з стіни кайло та шахтарський капелюх, подає йому. Він надів капелюх, на плече поклав кайло). Пропустіть мене. (Розступились. Орда мовчазний і суворий виходить з кімнати).

Процес відродження Орди, так само, як і процес його занепаду, відбувається якось раптово, недостатньо вмотивовано.

В цьому основна хиба. Але ні в якому разі не можна погодитись з Вс. Вишневським, що в своїй статті „Куда ви идете?(„Стройка", № 34-35, 1931) пише про Гната Орду так: „Смотришь на Орду,—в нем сквозит украинская патетико-романтика, — от Кулиша что ли? — и думаешь: и это красногвардеец, 14 раз простреленный? Да что он в бою не видел что значит *машина* (підкреслення Вс. Вишневського)".

Не в цьому річ. Звичайно, Гнат Орда бачив машину, але він став рабом своєї багаторічної дружби з обушком. Були напевне й інші, не менш сильні, мотиви, що призвели Орду до його конфлікту з молоддю. Хиби якраз в тому, що ці інші мотиви (не обов'язково суто-економічні, т. Вишневський) не знайшли в п'єсі належного розроблення. Щождо „української патетико-романтики", що про неї згадували крім Вс. Вишневського ще й інші рецензенти (В. Залеський в рос. „Литгазете", наприклад), то цьому виною очевидно Мхатівська інтерпретація Гната Орди. Фота, вміщені в рос. „Литгазете" та інш., нас у цьому ще більше переконують.

Далеко менш вдалою є постать опортуніста Мохова. Це людина розмов, мрійник. Мохов переконаний, що криком, вибухом ентузіязмом нічого не вдієш. „Наше лихо в тому, — говорить цей завшахти,—що ми живемо не нормальним життям, а кампаніями, короткими як судорга, схопило — одпустило. Завтра знову і так без краю". Для опортуніста це характеристично.

Мохов не дурник, як дехто намагається тлумачити. Свої погляди і вчинки він підпирає посилання на авторитети, на історію.

„Система ваша, дорогий товариш,—каже Мохов Іванові Орді, — хороша. Але вона хороша так, як буває хороша казка, або утопія. От, наприклад, система Сенсімона, або Шарля Фур'є, цих великих мрійників, геніяльних попередників наукового соціялізму. Чим вони були хороші? Тим, що вони були красиві. Але чим вони були погані? Тим, що їх не можна було за тих об'єктивних умов здійснити.

Одним словом, „суждены нам благие порывы, но свершить ничего не дано".

Справжня опортуністична філософія. „Утопія", „об'єктивні причини", „засмикування", „судорги", — ось улюблений лексикон опортуніста Мохова. Вірно схоплено посутні елементи опортунізму? Так. Але місцями поведінка Мохова остільки нахабно опортуністична, як і дивацька. Людям, що приходять до Мохова в дуже важливих справах, він відповідав... цукерками, горіхами, червивими яблуками. В контору до Мохова прийшов босий шахтар. Йому потрібні чуні. Чим відповідає шахтареві Мохов? Спочатку—розмовами. „Людина боса. Людина мерзне.

Вона брудна. Не вмита. Ноги брудні“. Шахтар нервується. Мохов заспокоює. „Ш-ш-ш. Я чую, чую. Не глухий. (Дістає з пакунка горіх, подає шахтареві). Будь ласка, товаришу. Беріть“.

Не таким було треба показати опортуніста. Він міг би не дати босому шахтареві чобіт, але відповів би йому не цукерками, не горіхами, а солодкими обіцянками. Зараз, мов, немає. Коли будуть? Невідомо. Певно колись будуть. Не від мене залежить. Прийдіть днів через три, чотири, або знаєте що? Краще прийдіть через тиждень. Одним словом не робив би все це так простолінійно, як робить Мохов. А простолінійність у показі типу, як ми знаємо, призводить до схематизму.

У Штандаренка багато „лівацького“. Він віртуозно лається, бігає, подає заяви про звільнення, обіцяє порозстрілювати всіх десятників, шкури з них поздирати. І... тільки.

Досить секретареві партійного комітету було дати йому одну пораду (здається, вірші читати замість лайки), як Штандаренко круто повертає і вже намагається уникати своїх „художніх“ виразів.

Чи не краще було б показати справжнього „лівого“ опортуніста, що заважає механізації Донбасу, заважає виконати пляна видобутку, зорієнтувавши таким чином читача (чи глядача) на ту небезпеку, проти якої треба якнайрішучіше боротися?

Секретар партійного комітету Вершигора—досвідчений керівник. Він не кричить, не бігає, не гарячкує. Він спокійно (мова йдеться не про епічну спокійність, звичайно), перевіряє факти, перевіряє людей, збирає матеріяли, робить висновки. Вершигора не деспот, яким його розмалювали в одній рецензії в газеті „Харк. Пролетар“, але до членів партії він ставить суворі вимоги.

З цього погляду досить характеристична розмова Вершигори з Кармануцою.

Кармануца — парторг комсомолу. Вона енергійна, завзята; вона ввесь час на передовій лінії.

Але в її роботі є серйозні помилки. Кармануца, як активний член партії, відповідає не тільки за ту ділянку, яку їй доручено, не тільки за молодь, але також відповідає і за старих кадровиків.

„Не один у тебе дезертир,—говорить їй Вершигора. — Чуєш? Нетудихата за Ордою пішов. Кукла, Каракащенко. Кращі вибійники з Ордою хотять зриватися. Погано працюєш, Кармануцо“. Карманупа цього не чекала.

Кармануца (спалахнула) товаришу Вершигора! Ти мені...

Вершигора. — Вогонь прибережи для діла. Знадобиться. Справа складна. За комунізм, Кармануцо, треба боротись не тільки вперто, а й послідовно. Без кадровиків Іван не здійснить своєї системи. Зрозуміла? потрібні руки, що вміють добре працювать. Такі руки, як у старого Ор и та в його товаришів. Комсомольці мусять це зрозуміти і уважніше ставитись до старого шахтаря. Не нехтувати його обушка, бо він ще потрібний революції.

Кармануца — людина вразлива. В пилу розмови вона сприймає зауваження Вершигори як особисту образу. Але спокійна відповідь Вершигори урівноважує її. Кармануца дає обіцянку повернути до шахти старого Орду. Слово більшовика — непохитне слово. І Кармануца виконує свою обіцянку.

Головатий — старий шахтар, колишній червоноґвардієць, непохитний більшовик. Він не проти механізації, не виступає проти молоді, а працює разом з нею, працює разом з комсомолом. На ґрунті політичних розходжень у Головатого загострюються відносини з найкращим його товаришем Гнатом Ордою. І коли Гнат Орда нагадує Головатому про стару дружбу, Головатий відповідає:

> „Дружба, кажеш... А знаєш для чого вона на світі існує? Щоб правду говорити, коли друг не так робить як слід. Ворог тобі її не скаже, не вигідно йому".
>
> Орда ображений. „Говори ти, тобі вигідно". „Мені,.., боляче Гнате, — відповідає Головатий,—але я скажу. Були ми в червоній ґвардії... І ти, і я, і Вершигора, і ще таких, як ми не мало... Били ми ворога.. Не боявся ти. Була й дружба. Обушками довбали, доки можна було, теж дружба була. А як почали по-більшовицькому бити старий рабський Донбас, ти, Гнате...".

Тепер Головатий не може дружити з Ордою. Дружитиме лише в тому разі, коли Орда протверезиться. Інакше „Може й дружбі прийти кінець". Але Головатий не якийсь шмат заліза. Йому шкода товариша. Він докладає всіх зусиль, щоб повернути Орду до шахти. Та коли Орда не повернеться, Головатий перестане вважати його за товариша. Цілком правильно, по-більшовицькому, ставиться проблема дружби.

Дуже шкода, що питома вага Головатого в п'єсі замала. Треба б було повніше показати цього позитивного героя, витриманого старого більшовика, вкласти в нього більше піднесення, такого художнього піднесення, яке б дорівнювало піднесенню Гната Орди. Від цього п'єса значно б виграла.

Комсомольці в „Справі чести" — ударники, ентузіясти. Вони гаряче підтримують проєкт механізації і вистоюють по кілька змін, щоб цей проєкт не був скомпромітований. Комсомолець Красносівка, колишній наймит, у найрішучішу хвилину ставить перед собою питання: „Стьопо, що ти відповів, коли Орда запропонував зостатись другу зміну? Утік, як мокра куриця, чи, навпаки, як комсомолець батрак, взяв лопату?"

Його товариші (і глядачі) з величезним напруженням чекають відповіді. Красносівка не дає довго чекати. „Узяв лопату, — відповім я. (Хапає лопату, заглиблює її поруч з Ординою). Беруть лопати й інші. (Левінсон, Карим, Ю-та-фу).

Комсомольська бриґада працює надударно. Комсомол у п'єсі Ів. Микитенка ввесь час на передових позиціях. Але повної відповіді на вимогу комсомолу, що її досить чітко і рельєфно зформулював т. Косарєв, а саме, — показати збірний тип позитивного героя, тут ще немає.

Ідейна насиченість твору є істотна ознака пролетарського письменника. Перечитуючи п'єси тов. Микитенка, щоразу доводиться підкреслювати їхню ідейну насиченість. „Справа чести" щодо цього є дальший поступ нашого драматурга. Про комплекс ідей, що їх покладено в основу „Справи чести", ми вже згадували.

Чи не найбільше місця в п'єсі відведено інтернаціональній ідеї. І це цілком закономірно. Адже справа нашого соціялістичного будівництва — це справа пролетаріяту всього світу.

Шахтарів у п'єсі тов. Микитенка репрезентують представники багатьох національностей. Тут і українці, і росіяни, і китайці, і татари, і молдавани... В роботі, в щоденній боротьбі за вугілля показано їхню інтернаціональну єдність.

Дуже доречно використано в п'єсі приїзд німецької бриґади.

Німецьку бриґаду подано не як щось єдине, а проведено певну диференціяцію. Шгравс — соціял-демократ. Альберт — комуніст, ротфронтівець. Жінки — Кароліна і Ґретхен — представниці консервативної частини німецького суспільства. Їх не цікавить соціялістичне будівництво, вони його навіть не бачать, а бачать лише „шмуціґ" (бруд). „Нігде не вміють так працювати, як у Німеччині, — каже Кароліна. — Гох! Серце співає перед дорогою. Дойчлянд, Дойчлянд юбер аллес! (Німеччина над усе)". Елі протилежних настроїв. Перші її слова підчас зустрічі з шахтарями Донбасу є — : „Ес лебе ді пролетаріше революціон!" (хай живе пролетарська революція!).

Умови Донбасу для німецької бриґади незвичні. І от бриґала вирішує їхати „нах Дойчлянд". Шгравс певно тому, що він соціял-демократ і будівництво соціялізму, щоденна боротьба на фронтах п'ятирічки його спочатку зовсім не захоплюють. А до того й консервативність дружини...

Альбертові нудно. „В Німеччині у мене були всі вороги, крім робітників, — говорить Альберт. — Я виходив на вулицю і бачив проти себе ворога. Капіталіст — мій ворог, крамар мій ворог, шуцман — ворог, соціял-демократичний листоноша і той був мій ворог. Я бачив кого бити, а тут я не бачу"...

Форми клясової боротьби в умовах радянської дійсности досить складні, і Альбертові спочатку трудно в них розібратися. Альберт звик, як кажуть, бути в стані облоги. Тут він покищо нудьгує. Але розмови Кароліни й Ґретхен про „Добру Німеччину" і шовкові речі викликають з його боку гарячий протест. Альберт знає ціну капіталістичній Німеччині. Там він швидше ходитиме голодний, ніж матиме шовкові речі. „Від кризи, — каже Альберт, — тріщать штани в самої буржуазії".

Але й до умов Донбасу він покищо не призвичаївся.

І от жінки — Ґретхен і Кароліна — вкладають речі, щоб незабаром виїхати до „Доброї Німеччини". Але з'являється Кармануца і повертає справу так, що німецька бриґада в повному своєму складі залишається в Донбасі.

Проходить після цієї події ще якийсь час. Ударництво і соцзмагання дають свої позитивні наслідки. Навіть Штравс захоплюється роботою, захоплюється боротьбою за вугілля. Нема чого вже говорити про інших учасників бриґади. Соціялістичні форми праці перемогли. В процесі ударної роботи німецьку бриґаду перемогла бриґада Івана Орди. Але Штравс не падає духом. „Мі програль змагання. Ошень, ошень пльохо... Абер мі програль... тільки тому, що не зналь нова система... Ґеносен! Ніхто вар? Змагань тепер тільки починайться."

Штравс сьогодні ще не комуніст, але завтра напевне стане комуністом. „Добра Німеччина" померкла перед Радянським Донбасом. Померкла тому, що капіталістичними формами праці нікуди змагатися з соціялістичними формами; померкла тому, що в капіталістичній Німеччині нечувана криза, а країна Рад на шляху небувалого розквіту.

Цей мотив у п'єсі дуже цінний, але з драматургічного боку досить трудний. Він міг би стати темою для цілої п'єси. Авторові „Справи чести" не вдалося повностю показати процес перевиховання Штравсів і Кальтофенів, але епізоди, де виступає німецька бриґада, досить повчальні.

Кілька зауважень про „ідейного" і „одчаяного" літуна Халимона Зануду. Це своєрідний філософ, мрійник. Він багато говорить про свою совість, а тимчасом — „літає". Йому жалко німецького юноша (Карла Лібкнехта); гудки, що гудуть в Донбасі, „вдаряють" на його совість. І все ж таки Халимон Зануда одчаяний літун. Однак літунство цього Халимона Зануди соціяльно невмотивоване. Справді, чому він ввесь час називає себе ідейним літуном? Виходить, є якийсь серйозний конфлікт між ним і оточенням. А в чому ж саме цей конфлікт? Де його коріння? Про це з п'єси ми не довідуємось.

Ентузіязм шахтарів запалює й Зануду, і він перестає „літати". Він навіть від свого попереднього прізвища відмовився. „І буду я не Халимон Зануда, а Халимон Громкий, і родичів, котрі Зануди, зрікаюся! Інтересуюсь у постійну ударну бриґаду на фронтах соціялізму".

Вирвизуб—просто деклясована людина. Він може під п'яну руку зробить комусь „вентиляцію в живіт" та й йому, здається, не раз довелося відчути на собі всю „приємність" від такої „вентиляції." Це уламок неґативних сторін старого Донбасу. Разом з рештками цього дореволюційного Донбасу виметуть і Вирвизубів.

Салдатенко — шкідник, колишній „їгорівський кавалер", розкуркулений, тому в нього й „хлапон у серці". Це свідомий літун. Він „літає" з місця на місце і шкодить. Об'єкти його шкідництва — машини, дроти, а також і людський матеріял. Та не втекти цим куркульським недобиткам від шахтарських рук. Треба тільки уважніше придивлятись до цих „їгорівських кавалерів".

Повертаємось до тієї однобічної критики, що її дістала „Справа чести" від російського драматурга Вс. Вишневського.

В цитованій уже нами статті наш критик ставить під сумнів художню вартість п'єси тов. Микитенка. „Пьеса не будет образчиком для драматургов. Она не двинет нас на высшую ступень. Но, — додає Вс. Вишневський, — агитфункция пьесы несомненна. Зал рукоплескал Донбассу".

В цих висловлюваннях критика безперечно є протиріччя. Коли аґітфункція п'єси безперечна, то вже цей факт свідчить про художню вартість „Справи чести". Бо що значить „зал рукоплескал Дунбассу"? Очевидно, автор п'єси зумів так показати Донбас, що глядач сприйняв цей показ, захопився ним і висловив своє захоплення апльодисментами.

Вс. Вишневський підійшов до п'єси не як критик (а до того ще й драматург), що мав намір допомогти авторові виправить свої помилки; він поставив перед собою інше завдання — „угробити" (очевидно колишня належність критика до „Літфронту" ще дає про себе знати). Вс. Вишневський підійшов до п'єси по-груповому. І цілком вірно закидає йому редакція „Стройки" в примітці до статті „Куда вы идете" однобічність його критики.

Що ми маємо в п'єсі? Основна ідейна лінія її — це боротьба за механізований Донбас, боротьба шахтарів під керівництвом партії. Героїчна боротьба комсомолу за виконання пляну видобутку; зріст свідомости мас в процесі цієї боротьби; перемога нових соціялістичних форм, що зумовлюють нове ставлення до праці, як до „справи чести, справи слави, справи відваги і геройства" (Сталін).

Процес народження нової людини — складний процес. Треба перебороти багаторічні звички, певні елементи консервативности („Будемо робити, як колись"); треба пробробити революцію в психології мас.

Гнат Орда не виняток. Але не виняток і його син, молодий інженер, що склав проєкта механізації шахти; не виняток Кармануца, Красносівка, Ю-та-фу, Карим; не виняток Вершигора.

Пролетаріят, керований своєю партією, комсомол, колгосп — це поповнення лав пролетаріяту... В кого може з'явитися сумнів у перемозі молодого, механізованого Донбасу? Ворог чинить опір. Салдатенки не сплять. Опортуністи ллють воду на млин клясового ворога. Треба бути на сторожі. І Вершигори, Кармануци, Соколовські, Красносівки пильно оберігають фронт. Мало сказати — оберігають, вони організовують маси і ведуть їх у наступ.

Довідуємось про все це з п'єси т. Микитенка? Довідуємось. Викликає ця п'єса потрібні емоції? Орієнтує глядача в належний спосіб? Фіксує його увагу на окремих вузлових проблемах боротьби за вугільний Донбас, на окремих вузлових проблемах соціялістичного будівництва?. Так.

Чого ж бракує п'єсі?

Частково про це ми вже говорили. Не дивлячись на те, що остання п'єса т. Микитенка свідчить про значний поступ автора

на шляху до цілковитого оволодіння діялектико-матеріялістичною методою, а значить і на шляху до створення великого більшовицького мистецтва, все ж „Справа чести" має низку серйозних хиб, і завдання критики (справжньої, здорової критики)—допомогти нашому авторові перемогти їх.

„Пролетарский писатель должен и может способствовать всестороннему росту того нового, что нарастает в стране нового освобожденного труда", — говориться в останньому РАППівському документі про театр. Що ж це значить? „Это значит прежде всего обрисовать такой тип человека, в котором соединились бы американская деловитость с русским революционным размахом (Сталін), в котором его стремление к овладению новейшими техническими знаниями, стремление догнать и перегнать капиталистические страны было бы помножено на принципиально иное отношение к труду, как „делу чести, делу славы, делу доблести и геройства". (Сталін) — РАППівський документ.

Цього повною мірою т. Микитенко ще не досяг. Не досягли й інші наші пролетарські письменники. Це ще проблема. Найближча, найактуальніша проблема.

Пролетарський письменник мусить пам'ятати, що „не обезличенная стройка вообще, а реальное, конкретное создание новых социалистических ценностей, конкретный ударник, бригадир, комсомолец должен явиться об'ектом нашего художественного выявления" (РАППівський документ).

Т. Микитенко в своїй літературній практиці не іґнорує цього постуляту. Він не стає на шлях „наименьшего сопротивления, смыкающегося с утверждением, будто рост социалистического общества лакирует всех людей, делая их обезличенными, стандартными", але високої художньої повнокровности авторові часто ще бракує. У нього єсть „конкретне будівництво", „конкретний ударник", „бриґадир", „комсомолець", але достатньої конкретизації ще немає.

„Справа чести", насамперед своєю тематикою, безперечно зразок для наших драматургів, безперечно „ведущее произведение". Розвиток драматургічної творчости т. Микитенка іде лінією оволодіння діялектико-матеріялістичної методи. Одначе т. Микитенкові треба перебороти низку серйозних хиб (в першу чергу елементи схематизму).

БІБЛІОГРАФІЯ

ЗРОСТАТИ АКТИВНІШЕ

Пролетарські літературні організації СРСР, хоча і недосить ще глибоко та організовано, але все ж починають активну боротьбу за новий вищий ленінський етап літератури, що характеристично тим нещадним опором, що його зазнають усілякі антиленінські ворожі ленінізмові теорії та примиренство до них. Перед нами завдання з ленінською непримиренністю дбати за клясову пролетарську ясність та чіткість як теорії і

критики, так і практики літературного руху. А для цього обов'язкова боротьба за більшовицьку партійність літератури, за її клясову пролетарську спрямованість, насиченість глибокою ленінською ідейністю.

Розгортаючи по-новому свою роботу, пролетарський літературний рух виходить з Ленінових настановлень, що він їх дав ще багато років тому*. „Література повинна стати партійною“ — писав Ленін в неодноразово вже цитованій статті „Партійна організація та партійна література“. „У противагу буржуазним звичаям, у противагу буржуазній підприємницькій пресі, у противагу буржуазному літературному кар'єризмові та індивідуалізмові, „панському анархізмові“ і гонитві за наживою — соціялістичний пролетаріят повинен висунути принцип партійної літератури, розвинути цей принцип і запровадити його в життя в можливо повнішій і суцільнішій формі“. І далі, розвиваючи це положення, Ленін писав: „Не тільки в тому, що для соціялістичного пролетаріяту літературна справа не може бути знаряддям наживи осіб або груп, вона не може бути взагалі індивідуальною справою, незалежною від спільної пролетарської справи. Геть літераторів непартійних! Геть літераторів надлюдей! Літературна справа повинна стати частиною загальнопролетарської справи, „коліщатком і гвинтиком“ одного єдиного великого соціял-демократичного механізму, що його рухає весь свідомий авангард усієї робітничої кляси“.

Літературна справа дійсно стає у нашу добу будованого соціялізму — частиною загальнопролетарської справи. З призовом робітників-ударників пролетарський літературний рух став масовим робітничим рухом. Робітник ударник став продуцентом літературно-художніх цінностей і має стати центральною фігурою цілого пролетарського літературного фронту.

Робітники-ударники починають змагатися за виконання директив комуністичної партії та вказівок її провідира тов. Сталіна, активно включилися в боротьбу за створення великого більшовицького мистецтва, за створення літературних Магнетобудів. Уся ця робота проходить під ознакою більшовізації, бо тільки більшовізуючи літературу можна дати твори, гідні нашої доби, твори ленінської якости.

На сьогодні українська пролетарська література має вже певний творчий доробок робітників, покликаних до літератури. Велика мережа ВУСППівсько-молодняківських робітничих літгуртків (з яких значна частина ще працює не досить добре та незабезпечена належним керівництвом) висунула досить міцний творчий актив. Такі колективні збірки та альманахи робітничих гуртків та студій, як — „Кузня героїв“ (ХТЗ), „ХПЗ“, „Ударный Харьков“, „Альманах ударників“ (Київ), „Кривбас“ (Кривий-Ріг), а також численні ударницькі матеріяли, що друкуються в центральних журналах (особливо в „Літературному призові“) та майже заповнюють периферійні видання — „Забой“ (Донбас), „Кривбас“ (Кривий-Ріг), „Стапелі“ (Миколаїв), „Металеві дні“ (Одеса), — свідчать про те, що робітники ударники не лише мають дати, а вже дають певну продукцію. На жаль, наша ВУСППівсько-молодняківська критика (за винятком деяких товаришів) зовсім не приділяє уваги творчим надбанням робітничого призову.

Це в той час, коли призовники-ударники виступають не як суцільна маса, з лав призовників визначаються товариші, які мають вже свої окремі книжки, не позбавленні проте тих чи інших серйозних хиб. Перед нами стоїть тепер завдання по-більшовицькому підійти до творчої продукції цих товаришів, дати критику не „хвалебную“ чи „ругательскую“ а глибоко принципову, таку критику, що скерувала б творчість призовника в належний бік. Саме так хочемо ми підійти до поетичної продукції тов. Івана Калянника, робітника Харківського Паротягобудівельного заводу, який досить систематично друкувався останні роки в нашій пресі та видав оце разом збірки своїх віршів: „Риси обличчя“, „Струм“, „Бриґадир“.

З трьох відділів, на які розбито збірку „Риси обличчя“, перший і найбільший відділ присвячено індустріяльним мотивам, тематиці праці, виконанню промфінпляну. Автор виступає тут переважно не пасивним спостерігачем, а як активний учасник описуваних процесів (проте в відділі вміщені і пасивні вірші: „Ранок“, „Порт“ „Подорож до Сталіного“ і частково „Робота“—про них

ми нижче говоритимемо). Так, в дуже непоганому вірші „В цеху“ розповідаючи про те, що якось підчас роботи, через неподачу струму цех, в якому працює автор, став на 5 хвилин, Калянник недвозначно зазначає:

Плян вже не може
за сто —
піти,
п'ять хвилин
величезний простій.

Простій —
це значить крок назад
від потом
здобутих
перемог,
простій —
закордоном
низка змов
проти
Країни Рад (9 стор.)

Тут ми маємо політично-вірне формулювання, що свідчить про правильне розуміння автором завдань соціялістичного виробництва та ролі в ньому робітника. У другому, теж безумовно цінному і вдалому вірші „Після скрізної бригади“, робітничий поет чітко показує щільний зв'язок наших сьогоднішніх перемог на фронті розгорненого соціялістичного будівництва з перемогами на фронтах громадянської війни, показує, як молодь сприймає найкращі традиції:

До боїв
Сьогоднішніх
Загартувала
Вас
Вольова
Напруженість
Робітничих мас (17 стор.)

Нарешті, Калянник дає цілеспрямовані гасла про боротьбу з проривом, про знищення браку, наприклад:

Брак —
промфінплян веде до зривів,
Брак —
допоміжник проривів,
Брак — підривник
Країни Рад —

Ударник якістю
Знищить брак

(23-24 стор.)

Але поруч з такою чіткістю, авторовою активністю вже в першому відділі маємо у Калянника й інше. Так уже в вірші, що відкриває збірку, читача неприємно вражає заспокоєно-пасивна констатація, непозбавлена солоденької дрібнобуржуазної естетизації:

В лісі перший птах ударив —
Відгукнувся ліс росяний,
Степ прокинувся врожайний
Від комбайнового співу.

На заводі третя зміна
Вже закінчує роботу,
Випускає і з вагранок
Чавуну останню „плавку“.
По шляхах старих і сивих
Від Полтави до Херсону,
Від Херсону на Луганське
З хлібом йдуть червоні валки (3 стр.)

Це пасивне, стороннє споглядання поєднується у Калянника інколи з зовсім неприпустимим для пролетарського поета абстраґуванням нашої дійсности, поєднаним з уже знайомим нам настирливим естетизуванням. Так, в вірші про порт Калянник пише:

Його будують тут під вітром злим,
Будують в шторм, коли негода лине,
Щоб наше с о н ц е кораблі везли
До берегів Америки та Хіни (25 стр.)

Подібні цитати свідчать про невміння Калянника працювати ще як слід, застосовувати діялектико-матеріялістичну методу, брати дійсність в її протиріччях. До цього всього спричинився безумовно н е д о с т а т н і й р і в е н ь й о г о с в і т о г л я д у. Що це вірний висновок, свідчить хоча б те, як в окремих місцях подає Калянник працю.

В основному вірно, як ми вже бачили, розуміючи виробництво та ролю робітника, Калянник в двох-трьох місцях л а к у є працю, описує її буквально, як якусь „гру“. Наприклад в вірші „Робота“ читаємо:

Праця моя
Проста —
Риси навів
і край,
А далі
Гуде варстат,
Стружок срібляна гра. (6 стр.).

В іншому вірші „Темп“ поет пише про це ще різкіше:

Я пальцями,
Беру
Метать,
І відчувають
Нерви рук
Веселу
Металеву гру(11-12) стр.).

Чого не можуть нас задовольнити подібні описи? Тому, що в них іґнорується соціяльно-клясовий зміст праці, тому що праця так, як її трактує Калянник, не є „справа чести, слави, відваги й геройства“, а щось легке, естетично грайливе. Ці описи нарешті не можуть задовольнити тому, що вони далекі характеристиці великої ролі праці, що дана в теорії Маркса—Енґельса, Леніна — Сталіна.

Останні два відділи збірки Калянника кількісно навіть разом менші за перший відділ. Деякі вірші з цих відділів навряд чи гідні пролетарського поета.

У вірші „Гези“ зовсім нема клясової аналізи. Взагалі Калянник тут пішов не лише за відомим романом Шарля Де-Костера —„Тіль-Уленшпіґель“ а й за російським поетом Едвардом Багрицьким, який у своєму однойменному вірші цілком наслідував де-Костера. Неґативно треба розцінити й вірш „Хліб“. Автор старанно іґнорує тут соціяльно-клясове і настирливо випинає біологічне, стихійне, все що здається йому „загальнолюдським“. „Хліб“ це

романтичний вірш найгіршого ґатунку, що його можна кваліфікувати як пролітфронтівський зрив.

Значні помилки знецінюють і вірш Калянника „Потяг". Шкідливість уже знайомого нам абстраґування та дешевої естетизапії поглиблюється в „Потязі"-солоденьким описуванням сучасного села. „Степ" дає „дарунок" і взагалі суцільна ідилія без клясової боротьби, без хлібозаготівель:

Іде
  паротяг,
Гуде
  паротяг.
— За нове
    життя!
— За нове
    життя!
... А пшениця росте
Коло сивих шляхів.
Цей дарунок степ
В осінь дасть
    у цехи. (40 стр.).

Наявність цих віршів знову доводить недостатній рівень світогляду Калянника, його невміння глибоко та вірно зрозуміти та показувати дійсність в усіх її діялектичних протиріччях.

Окремо і докладніше треба спинитися на вірші „Степова", яким закінчується збірка „Риси обличчя". Написаний цей вірш дуже просто, в динамічно-пісенному жанрі. „Степову" можна було б оцінити високо, як би Калянник і тут не припустився помилок. Так, говорячи про громадянську війну, автор занадто легковажно пише:

Чернігівські хлопці
Любили дівчат,
Йшли
І рубали
Ворога з плеча —
Аж коні в гальоп,
Тільки вітер у лоб
Сивашською сіллю
Зустрів
Перекоп. (42-43 стр.).

Ще можна трактувати так, що „чернігівські хлопці" пішли проти білобандитів тільки тому, що „любили дівчат". До того ж треба зазначити несприятність висловів „чернігівські хлопці". Авторові треба було оперувати певною клясовою категорією, бо поняття „чернігівські хлопці" покриває і куркуленків і наймитів. В цьому ж вірші, розповідаючи про те, що після громадянської війни в нас розгортається мирне будівництво, поет говорить:

Вітер солоний
Не дме в лице,
Коні не зірвуться
І в гальоп,
Зорі,
Мов кулі
Не вдарять
В лоб. (43 стр.).

Наведені рядки ми розцінюємо неґативно через їхню зайву заспокоєність. Проти країни Рад весь час імперіялісти готують війну, імперіялістичні хижаки шалено озброюються, криза охопила всю капіталістичну промисловість, крім військової, що навпаки з кожним днем поширюється та розквітає, а робітничий поет дає по суті демобілізаційні рядки.

Іван Колянник почав друкуватися ще до початку призову робітників-ударників до літератури. У ВУСПП він вийшов з „Пролітфронту“ після самоліквідації цієї дрібнобуржуазної організації. Очевидно тільки зараз Калянник починає усвідомлювати всю складність завдань, що стоять перед пролетарською поезією. Його перша збірка попри всі хиби становить собою цінний творчий факт, факт, що свідчить насамперед про творчу потужність робітників, які починають працювати в галузі художньої літератури. Алеж, аналізуючи цю збірку, ми ні в якому разі не затушковуємо помилок Калянникових, бо його творче зростання буде забезпечене лише діялектичним зняттям цих помилок.

Саме тому, підсумовуючи сказане про збірку „Риси обличчя“, ми мусимо констатувати, що в ній немає ані слова про комуністичну партію і про Ленінський комсомол. Як це не дивно, а партія, цей аванґард і проводир пролетаріяту, організатор і керівник Жовтневої Революції та будівництва соціялізму, і комсомол, найбільший помічник партії, вирішальна сила на виробництві, зовсім випали тут з уваги молодого робітничого поета.

Збірочка віршів Калянника „Струм“ містить передруковані в „Рис обличчя“ вірші — „Робота“, „Простой“ (в „Рисах обличчя„ зветься „В цеху“), „Темп“ та нові вірші „Ентузіясти“, „Народження ентузіязму“, „Кран“.

Ці нові вірші не становлять ніякого поступу вперед порівняно до першої збірки Калянника. В „Ентузіястах“ читач не знайде нічого крім такої вже добре знайомої з „Рис обличчя“ загальної деклямації:

І ми клепаємо день-у-день,
Під нами весняна земля,
Над нами від вітру повітря гуде,
Продимлені дні гримлять.
Під нашими фермами повз осель
Дніпро пароплави несе. (4 стр.).

Спробу конкретніше підійти до показу ентузіязму та ентузіястів маємо в тільки що згадуваному невеличкому вірші „Народження ентузіязму“.

Спочатку автор дає тут опис досить реальної картини:

Перерва.
Пообідали.
Розмов немає.
На що вже слюсар Грицько
Промовистий,
Сидить.
(Ані слова)
Перегортає
Газету
„Комуніст“ (20 стр.).

Далі йде, так би мовити, „зав'язка“:

„Раптом
наче розбився
дзвін,
Наче над вухом
вистрілів
наган:
—Іван Баппта
за вісім годин
—Засіяв 81 га. (20-21 стр.).

Після цього автор очевидно має на меті розповісти про те, як трудовий „рекорд“ колгоспника викликає народження зустрічного ентузіязму робітників. А що ж він написав? Лише оці рядки:

Тихо,—
немов у воду,
бовк.

А кожен з нас
по газеті оком.
Нову машину
раніш
строку
Ми здали
на 1 добу. (11 стр.).

Таким чином можна з усією певністю констатувати, що Калянник не спромігся дати більш-менш обґрунтоване мотивування наведенного ним факту перевиконання виробничих завдань. Те, що робітники здали нову машину раніш строку на добу, звучить надто непереконливо (хоча це розповсюджене явище), дається автором як щось раптове.

Не може задовольнити нас і вірш „Кран" — останній з нових віршів, що надруковані в збірці „Струм". І тут автор не осмислює глибоко, чому робітники перемагають прорив, терміново ремонтують кран. В одному місці, правда, Калянник намагається пояснити це, алеж не соціяльно-клясовими умовами, як треба було б, а суто біологічними:

Перемогою треба
Зустріти день
Інакше не буде—
Бо
У м'язах кров
Молода гуде
Наче у штурм
Прибой
У м'язах кров
Почала
розгон
Під загрозою стоїть
плян. (17-18 стр.).

Намагання випнути на перше місце біологічний фактор майже зовсім не дає себе почувати в останній найкращій книжці Калянника —„Бриґадир". У цій поемі, що свідчить про значне ідейно - творче зростання Калянника вся дія ведеться від ім'я головного персонажу бриґадира Сергія Копка. І цього Копка і цілу бриґаду показано в поемі на тлі виробництва, показано підчас розгортання соцзмагання та ударництва.

Але ж ось Копка повідомляють, що хтось з його бриґади робить брак Опис того, як майстер сповіщає Копка про це і як він реаґує на цю звістку, чи не найкраще в усій творчості Калянника. Калянникові вдалося в небагатьох рядках дати читачеві чітке, художньо-переконливе уявлення про представника дійсних ентузіястів виробництва, про одного з тих, хто дає зразки нового відношення до виробничих обов'язків. Копко остільки не чекає звістки про те, що його бриґада робить брак, що навіть, здивувався:

Наша бригада?
Не може бути?
Якже це так?
Я,—
Хведір Павлович,
Не пригадую,
Щоб у нашій бриґаді
Колись
Був
Брак. (14 стр.).

Вже після того, як було викрито конкретного „носія зла"—бриґада Копка з усією енерґією розгортає роботу. І ось тут відмінно від деяких своїх вір-

шів (хоча б „Народження ентузіязму“ із збірки „Струм“ Калянник дає хоч, і стислий, алеж переконливий показ соціялістичної праці та робітників.

За зразкові досягнення бриґаду Копка премійовано, а бриґадира надіслано на місяць до Кавказу. Ще на своєму заводі Копко активно працював у гуртку „Укртуре“ та добре запам'ятав одне з головних гасел радянського туризму: „Щоб захищати країну Рад, треба знати її“. Тому й не дивно, що, мандруючи Кавказом, він перш за все слідкує за успіхами соціялістичного будівництва та постійно турбується про завод, з яким так кревно зв'язаний. Не можна не навести хоча б невеличкого уривка з його листа до своєї бриґади.

Розповідаючи про Баку, Копко пише:

Там праця проходять чітко
(У нас ще не так—це злить).
Нафтовики п'ятилітку
Другу
    розпочали.
Нам треба на них рівняться,
Стираючи піт з лиця,
Хай цифра
518
Палає у нас в серця. (21 стр.).

Це й подібні до цього місця підтверджують сказане вище про творче зростання Калянника. Показником цього зростання є і те, що Калянник у поемі „бриґадир“ підходить щільно до завдання висвітлити першорядну ролю партії та комсомолу. Щоправда, Калянник обмежився лише такими риторично-гучними рядками:

Кожний крок наш
Проходить
У впертій борні,—
Коли—
    стоп—
Зразу ж—
    сполох.
І живуть металеві
    засмаглі
Дні
Кров'ю партії
І комсомолу. (19 стр.).

Від усвідомлення ролі партії та комсомолу Калянник повинен перейти до розгорненого показу того, як на кожній ділянці партійці та комсомольці ведуть перед. Це треба органічно пов'язати з поглибленим показом соціялістичного виробництва, радянської дійсності в цілому, пов'язати з впертою боротьбу за діялектично—матеріялістичну творчу методу, пов'язати з систематичним вивченням марксизму - ленінізму.

Тільки так, розгорнувши свою дальшу творчу роботу, Калянник зможе діялектично зняти помилки своєї сьогоднішньої творчости, зможе дати твори, насичені ленінською ідейністю.

На початку цієї статті ми констатували, що наша вусппівсько - молодняківська критика за окремими винятками недозволенно обходить творчий доробок робітників. Та якщо дехто й пише про цей доробок, то бере купу альманахів, збірок та літсторінок багатотиражок і дає огляд „взагалі“.

Критична нарада РАПП (24-29 січня 1932 року) рішуче засудила таку звичку і схарактеризувала її як прояв барства, що не припустимо особливо для тих товаришів, які, подібно до Івана Калянника, встигли вже творче більш-менш визначитися.

Г. Гельфандбейн.

ЛЕСЬ ГОМІН
КОНТРОЛЬНІ ЦИФРИ",
ОПОВІДАННЯ. ЛІМ 1931 р.
Т. 20.000. Ціна 15 коп.

Назва оповідання „Контрольні цифри" відразу асоціюється в уяві читача з якимся заводом, цехом, бригадою. Сподіваємся, що от розгорнеш сторінки, і перед тобою буде боротьба робінничого колективу за виконання „Контрольної цифри", за виконання промфінплану. Уважно перегортаючи сторінки аж геть за половину оповідання, читач бачить себе обманутим: виявляється, що тут контрольні цифри не виробу плугів, станків чи тракторних частин, не контрольне завдання хлібозаготівлі, як думалося читачеві, а „контрольні цифри"... поцілунків! Власне тут і „контрольні цифри" і досить таки солідний зустрічний!

Так прикро обманувшись (як це часто буває в американській новелі), переключаєш свою увагу на справжній задум авторів, бо перше непорозуміння посутньої ролі не відіграє; власне тут винна фантазія читача, що шукає індустріяльної теми. Дійсний задум автора, тема його оповідання — показати допомогу комсомольців і робітників міста соціялістичному селу в ліквідації прориву у збиранні городини, щоб таким способом забезпечити соціялістичний Донбас постачанням городини. На цьому, як на тлі, автор поставив завдання подати типи комсомольців, бож із самого початку мова мовиться про те, що райком мобілізовує їх і посилає працювати на городах. Як виявляється, читачеві нема чого нарікати на автора, що не індустріяльна тема. Тов. Гомін вибрав досить актуальну тему, особливо в умовах Одещини, де городнє господарство розвинене досить. Як же тов. Гомін впорався з цією актуальною темою? Як він показав працю двохсот комсомольців—робітників, мобілізованих у село Глухарівку на ліквідацію прориву в збиранні городини і постачанні Донбасу? Бриґада приїхала на село, де:

„Тоскно. Туманно. Сіро..." (20 стор.)

Бриґаду помістили в якийся барліг, де, як каже найхисткіший невитриманий комсомолець:

... Дали замість постелі по оберемку соломи, навіть води немає, а якісь помиї!

„Сами полягали на чистих постелях у сухих хатах — нарікає він на керівників, а ми тут лежимо, як свині, нюхаємо гасовий дим мокнемо під зливою із стелі, а завтра на роботу... (21 стр.)

По-міщанському невитриманий комсомолець Саша Кренц навіть ладний уже кинути роботу, здезертувати:

„Ми їм не раби"... сердито бормоче Саша.

Його товариші умовляють, наводять цитати Леніна й Сталіна про працю, аґітують його, але... горбатого могила виправить! Пізніше бриґадний Третячок таки добився, щоб хлопців розмістили по хатах колгоспників, хоч деякі й боялися „бідняцьких вошей" (Виходить є й середняцькі?!) З такими ось пригодами і незгодами комсомольська бриґада мала справу, поки приступили до прямого свого завдання—копання картоплі.

Земля мокра—вода виступає. Нога глибоко грузне в розпушену землю і витягається звідти з кем'яхом багна (?) Підкопаний кущ картоплі, чомусь подібний стає до гноянки, в яку ось маєш заглиблювати свої руки. Незвична спина ломить болем, а випари вранішні заступають очі, б'є терпкий дух із прогноєної землі. (24 стр.)

Дивує відразу такий „реалістичний" опис. Мабудь автор сам, доводиться думать, не досить охочий до копаня картоплі, що заставив людей працювати в „багні" Цьому мабуть і не буває трудова мелодія.

„Тихо зраня на плантації. Зо сну кожний їжиться на вогкому вітрі степу. (24 стр.)

Тут авторові аж ніяк не можна закинути „народництва". Скоріше автор і письменники—народники минулого століття, це діяметрально - протилежні полюси. Коли в народників степ завжди чистий, широкий, пахнучий, то в тов. Гоміна це „багно", з якого „дхне терпкий дух". Копнувши лопатою декілька раз, герой цього оповідання втішається, що вже „що день більше вагонів

відряджають городини“ потім іде балачка про куркулів і востанне автор говорить:

„Третячок подивився вслід і загнав свою лопату під кущ картоплі. Кущ випинався над землею, як б о л я ч к а, що от має прорвати.

Вивернув кущ і високо заніс лопату, запускаючи її в другий (26 стр.)

Треба між іншим замітити, що досить невдало автор порівнює кущ картоплі з „гноянкою“ чи з „болячкою“. Це наводить на думку про близкість автора до лікарської професії і далекість його од копання картоплі. І все. На цьому й кінчається показ роботи двохсот комсомольців на ліквідації прориву. Пізніше автор дуже легко вкладає в уста завідувача городами, що бриґада Третячка виконала завдання на 300%! Дуже швидко й легко! Копнули два рази лопатою і є 300%! Нас не дивує таке успішне виконання завдання, бо, як каже т. Сталін, наші пляни це живі люди,—але авторові треба було подати, як саме добилася бриґада такого успіху, які перешкоди поборола на цьому шляху. А тов. Гомін починає кущем і кінчає кущем картоплі, тільки спочатку він складається на „гноянку“, а вдруге на „болячку“. Автор з основним своїм завданням не впорався.

Друге завдання, що витікає з першого, як із тла, показати комсомольця-міщанина. Треба визначити, що з цим автор справився достатньо. Перед читачем яскраво виявляється полохливим міщух із комсомольським квитком. Невідомого походження (читай—чужого!).

Цей „рожевенький“, стрункий, веселий, з чорними віями і блакитними очима. (Хіба мало таких на світі?). Ходив до школи, Тут раптом революція. Пішов на завод. Потерся між робітниками, окомсомолився. А потім „активнічання“ і інше маскування. Знайшов собі „чепурненьку жіночку“, теж із комсомолок — міщанок. Хата тепла, жінка мила, жити б тільки та жити. Та тут комсомол порушує сімейну ідилію. Міщух зразу запротестував, але, злякавшись позбутися квитка, поїхав. Потім це ж він провалив роботу бриґади, бо вибираючи залишав у землі 50% картоплі. Жінчин лист до його завершує комплекс стопроцентного міщуха з комсомольским квитком. Таким чином, автор вдало подав нам подружжя Саші і Віри Кренц, як чужих комсомолові людей. Це ж вона висував своєму Саші на тисячу поцілунків,—цілий мільйон! Невідомо лише, навіщо автор заставив Віру стояти серед хати без спідниці, в комбіне перед своїм чоловіком. Чи не бере тут тов. Гомін ставку на „солодкий біологізм“?

Головний позитивний тип цього оповідання. це Вася Третячок, комсомолець, робітник—ударник. Але автор подає його ненормально. Тов. Гомін, бажаючи показати ентузіяста сьогоднішніх днів, надто пересолив. Вася Третячок так переповнений ентузіязмом задовольнити городиною соціялістичний Донбас, що перед від'їздом, як Дон-Кіхот Ламанчський, почав наступати на мирну собі обивательку - квартирантку. Він намагається зірвати в неї капот. Жінка не втрималась:

„Чого ви причепилися. До чого мій тут капот, що ви його смикаєте, як цуценя ганчірку“. (5 стр). Але Вася в захопленні, бо, за словами автора, „Вася не мав куди вилити того, що розпирало йому груди, і все підносив та підносив свій голос“. Він хвалиться:

„Я, Василь Третячка, ущерть налитий бажанням і ентузіязмом доби.“

І його „ліві“ промови од переповнення, досягають того, що Вася ладний поздіймати капоти з усіх обивательок, щоб придбати ще, „Зо сто тисяч тракторів...“ Обивателька йому сумлінно відповідає, що про п'ятирічку і трактори з капотів вона не знає, одстала, „А от за голову вашу я турбуюся“. (6 стр.) Ми вправі побоюватися за голову автора, що виявив ура - ентузіязм свого героя в „телячем восторге“, в потокові гарячих слів, як каже сам автор, „словесному полум'ї“, а то й просто таки в поганій поведінці. Од такого самохвалька скоріше чекати не здібну до роботи людину, а в автора це ж він дав 360%! Ми не сподівалися от таких людей користи, але автор спустив свого героя з небесних висот на грішну землю і цим виправив хибну позицію свого героя.

Своєрідно подав автор клясову боротьбу на селі. Це ж і є одна із головних хиб оповідання. Один молодець розповідає:

„У сусідньому селі цієї ночі вбито голову сільради — комуніста й підпалено на полі колгоспівську солому.“

Це часто буває. Також відомо, що в наших умова після такої сваволі куркулів біднота разом з органами ДПУ і міліцією узялися б якнайскорше ліквідувати банду. А в автора куркулі собі вільно „п'ють вино“, готуючись побити комсомольців!

> Голова колгоспу так і сказав, що „На цю ніч куркулі нашего села готуютьсь до терористичного акту: хочуть побити робітників, що приїхали з міста, особливо комсомольців, і спалити колгосп.“ (32 стр.)

Комсомольці ж замість негайної тривоги (а їх ж 200 чоловік! гори тільки вернути), приєднуються до резолюції завтра скликати збори бідноти і поговорити в цьому питанні, а сьогодні боронити колгосп од нападу, вартуючи вночі. Коли повірити авторові. то в нас зараз клясова боротьба на селі набирає форм одвертої громадянської війни. Тут автор, сам мабуть не бажаючи, недооцінює нашу міць. Бо в його куркулі так вільно й одкрито „п'ють вино“, як колись банди Зеленого чи Махна.

Ще один цікавий момент. В нас часто, не розуміючи як слід суті міщанства, вбачаючи його не в протиставленні свого „Я“ колективному „Ми“, а в його поверхових виявах, як кільця, намисто і т. д., — роблять перекручення. Дівчина, що не встигла ще скинути намисто, атестується як міщанка. З цього погляду автор подав образ комсомолки Соні, комсомолки з „теорією одекольоню“, з неї в осередку сміються, бо вона, як приходить з роботи, натирається одекольонем, Її вважають за щось буржуазне. Соня це помічає і хоче довести, реабілітувати себе, хоч з одекольонем, бож пролетаріятові дозволено користуватися з того, з чого користувалася буржуазія. І Соня доводить. Сумнівне одне: Сонин манікюр. Адже коли б вона справді працювала в ливарні чи в кузні, то навряд чи змогла б зберегти манікюр.

Щодо художніх засобів у цьому оповіданні треба зазначити про одне: це очі Васі Третячка. Це його природжене лихо, оці „прокляті сірі пукаті очі“, це „інквізитори“ його життя.

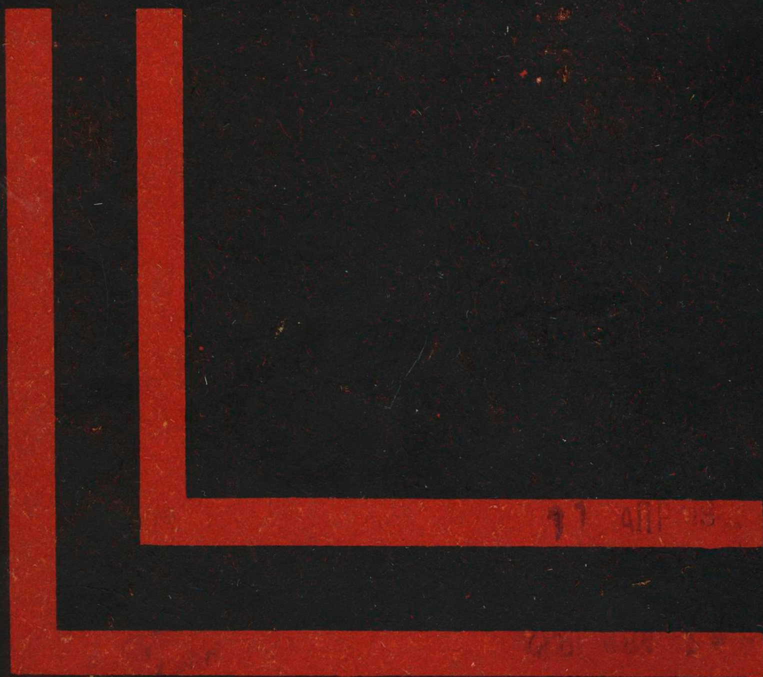
Тільки но хлопець розбалакається, розійдеться, і тут тобі згадав за очі й засоромиться. А вони в його випирають із лоба і прямо боїшся, от-от хлопчина залишиться без очей. Тут автор характеризував героя за „особливою прикметою“ і пересолив, повторюючи до десяти разів про властивість Васиних очей. Є також тяжкі, незрозумілі, місця, (Як там, де „Перпетуум мобіле“) Підсумовуючи треба відзначити, що в цілому залишається цільність образів, особливо міщанських. Автору краще знайоме життя міщан, аніж праця на городах. Не подав автор процесу роботи, боротьби за ліквідацію прориву Також не правдиво говорити за „майже капіталістичні методи господарювання“, коли мова мовиться про одноосібні бідняцько-середняцькі господарства, (а тим паче колгосп). Не правдиво подав автор, механічно клясову боротьбу на селі на теперішному етапові. Це повинно навернути автора до тої думки, що коли подавати життя, треба вивчити його, виявити всі його тонкощі, щоб не вийшло так схематично, неправдиво, механічно як у цьому оповіданні.

Відп. Редактор Іван Кириленко Видає ДВОУ—ЛІМ О. Гончаренко

З М І С Т

HART

ВУСПП

V.N. Karazin Kharkiv National University
00720643 2

ЦІНА
75 коп